

БОЙОВИЙ ТА ОПЕРАТИВНИЙ СТРЕС У ВІЙСЬКОВО- ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОФІЦЕРІВ-ЛІДЕРІВ



**Матеріали
науково-практичного
семінару**

Київ - 2023



БОЙОВИЙ ТА ОПЕРАТИВНИЙ СТРЕС У ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОФІЦЕРІВ-ЛІДЕРІВ

**Матеріали
науково-практичного
семінару
суспільних
гуманітарного
інституту**

**кафедри
наук**

ТРАВЕНЬ 2023

ОБМЕЖЕННЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ:

обмежень для розповсюдження немає.

**КАФЕДРА СУСПІЛЬНИХ НАУК
ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ОБОРОНИ УКРАЇНИ ІМЕНІ
ІВАНА ЧЕРНЯХОВСЬКОГО**

УДК: 355.4 : 159.944.4 (477)

Бойовий та оперативний стрес у військово-професійній діяльності офіцерів-лідерів : збірник матеріалів науково-практичного семінару (м. Київ, 27 квітня 2023 р.). Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2023. 149 с.

До збірника увійшли тези доповідей, що містять теоретичні та практичні результати наукових досліджень і розробок учасників науково-практичного семінару, присвячені питанням контролю бойового та оперативного стресу.

Матеріали подані у авторській редакції. Відповідальність за науковий та літературний зміст опублікованих матеріалів несуть їх автори. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

Збірник матеріалів підготовлено до друку кафедрою суспільних наук гуманітарного інституту Національного університету оборони України.

Електронний варіант збірника розміщено в електронній бібліотеці НУОУ:
<http://adl.mil.gov.ua>

При передруку публікацій посилання на збірник обов'язкове.

Редакційна колегія:

Грилюк Сергій Михайлович

начальник науково-дослідної лабораторії (соціально-гуманітарних проблем) кафедри суспільних наук Національного університету оборони України, полковник

Підпригора Ігор Іванович

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії (соціально-гуманітарних проблем) кафедри суспільних наук Національного університету оборони України, доктор філософії (забезпечення військ (сил)), підполковник

© Авторський колектив
НУОУ імені Івана Черняхівського, 2023


ЗМІСТ

	ЗМІСТ		3
БОЙОВИЙ (ОПЕРАТИВНИЙ) СТРЕС			
1.	Золотар В. М.	Формування стійкості до стресу особового складу Збройних Сил України в умовах обмеженого часу підготовки	7
2.	Смірнова Т. М.	Психологічна допомога військовослужбовцям-учасникам російсько-української війни та членам їх сімей: практичні аспекти	13
3.	П'янківська Л. В.	Предикатори посттравматичного зростання військового	18
4.	Стасюк В. В., Дикун В. Г., Агаєв Є. Н.	Бойовий стрес як етіологічне підґрунтя для виникнення паніки у ході ведення бойових дій	23
МОРАЛЬНА ГОТОВНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ			
5.	Підопригора І. І.	Моральний вибір і моральний вчинок	29
6.	Грилюк С. М., Недвиг О. В., Рибчук О. О., Підопригора І. І.	Зміст моральної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням	34
7.	Москальов І. О., Грилюк С. М., Підопригора І. І., Баранова Т. А.	Формування моральної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням	38
8.	Ворощук О. М., Гуляк У. М., Підопригора І. І.	Мотиваційні аспекти формування моральної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням під час російсько-української війни	49
9.	Підопригора І. І., Лисенко Д. П., Рибчук О. О.	Підходи до оцінювання військовими лідерами моральної готовності військовослужбовців і військових підрозділів Збройних Сил України	55
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ			
10.	Бельзецький Р.О.	Аналіз сучасного стану організації морально-психологічного забезпечення бойового чергування військових частин авіації Повітряних Сил Збройних Сил України	67

11.	Бугіль Н. В.	Бойовий та оперативний стрес у військово-професійній діяльності офіцера-лідера	73
12.	Вельган О. О.	Психологічні аспекти розвитку військового лідерства в умовах сьогодення	79
13.	Власенко Р. О.	Профілактика суїцидальної поведінки військовослужбовців в бойових умовах	82
14.	Дзюба Р. Л.	Психомоторні символи особистості військовослужбовця	87
15.	Дюндік Р. В.	Аналіз системи морально-психологічного забезпечення навчальних зборів з резервістами оперативного резерву військових частин	91
16.	Капушта Я. В.	Теоритичний аналіз поняття саморегуляції поведінки особистості	96
17.	Микитюк Н. М.	Професійна компетентність педагогів військового управління	100
18.	Мотика С. М.	Практичне значення професійної компетентності офіцера у вирішенні проблемних педагогічних ситуацій в процесі професійної діяльності	105
19.	Наливайко О. П.	Проблематика з питань організації та проведення професійно-психологічного відбору	109
20.	Новікова В. Г., Сухецька О. П.	Особливості організації та здійснення російською федерацією негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад та населення України в антитерористичній операції (2014-2018 рр.)	113
21.	Павлушенко С. М.	Поведінковий компонент фрустраційної толерантності в контексті професійної діяльності оператора Сил спеціальних операцій	120
22.	Петрашевський Я. В.	Психологічна профілактика небойових втрат у військових підрозділах Збройних Сил України	126
23.	Попович В. С.	Особливості організації психологічної підготовки гірсько-штурмових підрозділів: досвід в ході відбиття збройної агресії російської федерації та проблематика	131

24.	Тетерук С. М.	Методи та підходи до реабілітації військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом	134
25.	Філіпов В. К.	Комунікація у системі управління	139
26.	Ярошов М. І.	Практика використання цифрових технологій під час навчання військовослужбовців вогневій підготовці зі стрілецької зброї	145

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ

Позначка публікації	Найменування публікації
	Вісник Національного університету оборони України : збірник наукових праць
	Військова освіта : збірник наукових праць
	Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах : збірник матеріалів науково-практичної конференції. 2022 рік
	Кафедра суспільних наук НУОУ : YouTube-канал
	Мистецтво живого слова : YouTube-канал Ольги Красницької

ФОРМУВАННЯ СТІЙКОСТІ ДО СТРЕСУ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ОБМЕЖЕНОГО ЧАСУ ПІДГОТОВКИ

Золотар В. М.
адвокат

***Анотація.** У доповіді приділяється увага системі стресорів бойової обстановки з метою визначення необхідних методів формування стресостійкості у військовослужбовців. З цією метою здійснено аналіз літератури щодо сучасної практики формування стресостійкості у військовослужбовців та проаналізовано власний досвід проведення тренінгів з психологічної підготовки для особового складу Збройних Сил України.*

***Ключові слова:** стресостійкість, психологічна підготовка, стресор, сенсорні дисторсії.*

Постановка проблеми. В умовах обмеженого часу на підготовку особового складу до бойових дій, найбільш доступним елементом психологічної підготовки є психологічна просвіта. З урахуванням зниження стандартів відбору до лав ЗСУ під час мобілізаційних заходів на період воєнного стану в Україні, виникає необхідність мати стандартизовані модулі психологічної підготовки.

Мета доповіді. Доповідь визначає систему основних стресорів бойової обстановки з метою побудови ефективної протидії цим стресорам. В доповіді проаналізовано ефективність застосування авторського стандартизованого курсу психологічної підготовки особового складу ЗСУ. Також, з урахуванням власного досвіду проведення тренінгів по психологічній підготовці, визначено обставини, що перешкоджають запровадженню ефективній системи психологічній підготовці особового складу в ЗСУ.

Виклад основного матеріалу. Зменшення стресорів бойової обстановки (надалі – СБО), наразі, є неможливим, оскільки сучасні умови ведення бойових дій акцентують увагу на необхідності створення максимального психологічного тиску на особовий склад противника. Ми можемо працювати лише у напрямку зменшення руйнуючої дії стресорів на психіку людини, запроваджуючи ефективну психологічну підготовку. Загальновідомим та поширеним в ЗСУ способом психологічної підготовки, є «психологічне загартування» шляхом створення певних кліше дій в тій чи іншій ситуації під час тактичної та фізичної підготовки військовослужбовця. Розглядаючи дію СБО на психіку військовослужбовця в світлі теорії оцінки та стресу (Lazarus, R.S., & Folkman, S., 1984) – наслідком дії СБО завжди буде відповідна реакція військовослужбовця, яка є результатом між оцінкою СБО та оцінкою наявних засобів та можливістю подолання наслідків СБО. При цьому СБО,

а, відповідно і подальший вплив СБО, буде оцінюватися військовослужбовцем, як критичний за умов, що подолання СБО перебуває поза межами можливостей військовослужбовця. Натомість, військовослужбовець оцінює дію СБО як незагрозливу за умов суб'єктивної позитивної оцінки власних можливостей подолання СБО. Також слід враховувати, що на дію первісного СБО можуть впливати додаткові стресори (Wallenius, C., Larsson, G., & Johansson, C.R., 2004), окремі умови соціального та політичного життя країни (Cammear, P.C. & Clarre, B, 2006). Для подальшого визначення напрямків посилення стресостійкості військовослужбовця слід визначити перелік основних СБО, які діють без виключення на всіх учасників бойових дій (Grossman D., Christensen L.W., 2008). Такими СБО є: а) травмування/хвороба або смерть, свідком яких є людина; б) невизначеність/втрата контролю над ситуацією; в) агресивне навколишнє середовище, тобто такі умови, за яких існує загроза життю, у тому числі через надмірну спеку або холод; г) спрага та голод; д) втома/брак відпочинку та сну; е) ізоляція/відчуття самотності. Ефективність підготовки, а, відповідно і ефективність стресостійкості буде залежати від ефективності дій військовослужбовця в ситуації де превалює відповідний СБО. Ефективне подолання таких СБО, як: в), д), е) можливе, як правило, лише у складі підрозділу. В умовах скорочення часу на підготовку військовослужбовців ЗСУ та з урахуванням зниження стандартів відбору до лав ЗСУ під час мобілізаційних заходів на період воєнного стану в Україні не завжди вдається відтворити в умовах окремого полігону усі СБО.

Мета підготовки в ЗСУ, як і в будь-якій армії західного зразку (НАТО) – створення ефективної системи протидії СБО задля підвищення загальної ефективності армії. Єдиною доведеною конструкцією, що забезпечує стабільну стресостійкість військовослужбовців проти наведеної вище системи СБО, це підготовка таких складових, як:

1. Лідер. Це офіцер та сержант, які забезпечують: контроль стресу; підтримку необхідного рівня мотивації підрозділу; підтримку особовому складу підрозділу.

2. Злагоджений підрозділ, який дозволяє: ефективно діяти; надає високий рівень взаємодопомоги; підтримує збереження належного рівня бойового духу.

3. Навчений солдат, як базовий елемент всієї конструкції та носій: належних персональних навичок; достатніх знань про стрес; дисципліни; високого рівня ініціативності та агресивності.

Застосування існуючих методів підготовки особового складу не завжди досягає цілі психологічного загартування військовослужбовців. Механічне відпрацювання окремих навичок на полігоні створить необхідний рівень вмінь, що повністю вкладаються в ефект дій при жорсткій загрозі (Staw, B.M., Sandelands, L.E., & Dutton, E., 1981), але без розуміння руйнуючої дії СБО не створюють необхідного рівня стресостійкості. Слід врахувати, що в умовах обмеженого часу на

підготовку особового складу до участі в бойових діях основний акцент робиться на необхідну базову підготовку: закріплення навичок поведіння зі зброєю, виконання окремих елементів тактичної підготовки, вивченню базових знань з тактичної медицини та злагоджених дій у складі підрозділу. Зазвичай в таких умовах, не приділяється достатньо уваги та не виділяється час на психологічну підготовку. Чи достатньо створити штучні стресори на тактичних заняттях та сподіватися, що це вплине на рівень стресостійкості? Розуміючи безумовну важливість та необхідність проведення тактичних навчань, слід констатувати деякі вади, що притаманні таким навчанням. По-перше, неможливо створити штучні умови, що будуть відповідати усім умовам бойового зіткнення. По-друге, дія СБО проявляється по різному в залежності від, як об'єктивних умов (час дії, кількість стресорів та їх потужність, тощо), так і від суб'єктивних умов (мотивація, якість попередньої підготовки, досвід, фізіологічний та психологічний стани, тощо).

В умовах обмежених ресурсів та часу слід приділити більше уваги психологічній просвіті як під час підготовки щойно мобілізованих військовослужбовців, так і під час підготовки військовослужбовців, переміщених до ППД та маючих бойовий досвід. Хочу звернути увагу, що навчальному процесу, а саме освіті, приділяється велика увага в США. «тренування готує морських піхотинців до роботи з відомими факторами війни (наприклад, важливість гарної стрільби), тоді як освіта готує морських піхотинців до роботи з невідомими факторами (наприклад, ефективне прийняття рішень за мінливих обставин)» (Корпус морської піхоти США, 2020b, гл. 1, с. 4 (MCDP 7)) .

Основними елементами системи підготовки особового складу в програмах SET/SIT є:

1. Освітня підготовка, яка має дати розуміння військовослужбовцеві процесів впливу СБО на організм, психіку, емоції, когнітивну діяльність, ефективність персональних дій.

2. Етап набуття та закріплення навичок, який допомагає опанувати додаткові навички опору дії СБО та підвищення власної продуктивності під час дії СБО.

3. Тренування отриманих навичок у стресових умовах, які максимально наближаються до умов оперативної обстановки.

Основний акцент робиться на тому факті, що військовослужбовці повинні спочатку отримати інформацію про стресори, які будуть діяти на них і пройти навчання прийомам і методам управління стресорами. Лише після цього тримані навички мають пройти випробування у ситуації де штучно змодельовано СБО. В умовах обмеженого часу підготовки військовослужбовців до виконання бойових завдань саме психологічна просвіта набуває вагомого значення у загальній підготовці військовослужбовців.

Аналіз проведення тренінгів з психологічної підготовки, які я проводив з 2017 року для особового складу ЗСУ виявив, що в переважній більшості у військовослужбовців відсутнє розуміння:

що таке стресори, як вони діють, яку загрозу несуть;

що таке сенсорні дисторсії (іноді помилково прирівнюються до істеричних станів або проявів захворювань з галузі патопсихології), як та коли вони проявляються;

які ознаки ураження СБО;

який алгоритм дій при виявленні ураження СБО.

Натомість, як правило, військовослужбовці були теоретично обізнані з деякими техніками релаксації, але не могли їх застосовувати через брак практичних навичок та відсутність необхідної теоретичної підготовки. Фактично, СБО були тими ворогами для особового складу, про існування та руйнуючу дію яких військовослужбовець не здогадувався. Особливий інтерес під час тренінгів завжди викликали цитати з інтерв'ю з учасниками бойових дій, в яких слухачі бачили підтвердження дії стресорів та проявів дисторсій. Як наслідок, емоційна та мотиваційна складова тренінгу завжди сприймається краще, ніж теоретична.

Проведення тренінгів виявило і деякі системні проблеми, що є перешкодами для налагодження якісної психологічної підготовки в підрозділі. Основними проблемними моментами, в більшості випадків, є:

Особисте ставлення командира до психологічної підготовки. Результатом буде або формалізм (імітація роботи з особовим складом), або запровадження ефективної підготовки.

Нестабільність аудиторії через залучення особового складу до виконання інших завдань/навчань.

Відсутність лідерства – офіцери та, іноді, сержанти уникають брати участь у тренінгах, хоча мають брак знань.

Завищені очікування від тренінгів. Дуже часто є сподівання, що теоретична частина вирішить усі проблеми підготовки особового складу. Наразі це не так і програми тренувань в системі SET/SIT це підтверджують. Психологічна просвіта є необхідною та обов'язковою базою, але далі слід накопичувати навички та відпрацьовувати такі навички в умовах імітаційної дії СБО.

Ефективність тренінгу залежить від тренера. Не завжди офіцер з МПЗ є лідером. Більш того, дуже часто офіцер з МПЗ не готувався бути піхотним командиром і це накладає негативний відтінок на відносини між офіцером з МПЗ та військовослужбовцями.

Висновки. Наявна інформація та література, яка доступна для вивчення офіцерами МПЗ дає достатній обсяг теоретичної інформації та практичних рекомендацій для налагодження ефективної роботи по психологічній підготовці особового складу ЗСУ. Підвищення рівня обізнаності особового складу щодо стресорів бойової обстановки та протидії таким стресорам покращить рівень стресостійкості в короткочасній перспективі. Між тим, на базі профільного навчального

закладу слід розглянути доцільність підготовки та запровадження стандартизованих модулів з психологічної підготовки окремо для солдатів/сержантів та окремо – для офіцерів.

Список використаних джерел/References

1. Lazarus, R.S., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer Publishing Company.
2. Wallenius, C., Larsson, G., & Johansson, C.R. (2004). Military Observers' Reactions and Performance When Facing Danger. *Military Psychology*, 16 (4), 211-229. https://doi.org/10.1207/s15327876mp1604_1
3. Cammeart, P.C. & Clappe, B (2006). Fighting Peacekeepers: Use of Force and UN Peacekeeping Operation. *Militaire Spectator*, 175, 14-21. *Fighting Peacekeepers | Militaire Spectator*
4. Grossman D., Christensen L.W., (2008). *On Combat: The Psychology and Physiology of Deadly Conflict in War and Peace*. Warrior Science Pub.
5. Staw, B.M., Sandelands, L.E., & Dutton, E. (1981). Threat-Rigidity Effects in Organizational Behavior: A Multilevel Analysis. *Administrative Science Quarterly*, Vol. 26, No. 4. (Dec., 1981), pp. 501-524.

Summary

Zolotar V.M.
Attorney at Law

FORMING OF THE STRESS RESISTANCE OF THE PERSONNEL OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF TIME LIMITATION FOR TRAINING

***Abstract.** The report pays attention to the system of stressors in the combat environment in order to determine the necessary methods of forming stress resistance in military personnel. For this purpose, an analysis of the literature on the modern practice of stress resistance formation in military personnel was carried out, and the own experience of conducting psychological training for the personnel of the Armed Forces of Ukraine was analyzed. The report pays attention to the system of stressors in the combat environment to determine the necessary methods of forming stress resistance in military personnel. For this purpose, an analysis of the literature on the modern practice of stress resistance formation in military personnel was carried out, and the own experience of conducting psychological training for the personnel of the Armed Forces of Ukraine was analyzed.*

***Keywords:** stress resistance, psychological training, stressor, sensory distortions.*

Purpose Statement. The report defines the system of the main stressors of the combat to build an effective response to these stressors in terms of the application of SET/SIT techniques. The report analyzes the effectiveness of

using the author's standardized course of psychological training of the personnel of the Armed Forces of Ukraine. Also, considering the own experience of conducting psychological training, the circumstances that prevent the implementation of an effective system of psychological training of personnel in the Armed Forces have been identified.

Research Statement. The report contains author's personal point of view about existing situation in the Armored Forces of Ukraine only. There is not any specific field research was made excepts personal interview and literature review.

Consideration. Increasing personnel awareness of combat stressors and coping with such stressors will improve stress resistance in the short term. At this moment, in situation when Armed Forces of Ukraine has not enough time, equipment and sources to establish a strong system of psychological training, we must pay attention to possibility of increasing of the role of education.

Suggestions for Future Research. The available information and literature, which is available for study by MPZ officers, provides enough theoretical information and practical recommendations for establishing effective work on the psychological training. Meanwhile, based on a specialized educational institution, the expediency of preparing and introducing standardized psychological training modules separately for soldiers/sergeants and separately for officer.

Відео виступу



ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ-УЧАСНИКАМ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ТА ЧЛЕНАМ ЇХ СІМЕЙ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Смірнова Т. М.

слухачка гуманітарного інституту

Національного університету оборони України

імені Івана Черняхівського

<https://orcid.org/0000-0002-9562-8604>

Анотація. Під час російсько-української війни значно посилюється вплив бойової психічної травми на психічне здоров'я особового складу Збройних Сил (далі – ЗС) України. Основним психотравмувальним фактором бойової обстановки визначено тривале перебування військовослужбовців в умовах інтенсивного бойового стресу, що впливає на особистість військовослужбовця та його сім'ю. Наголошено на пошук шляхів подолання постстресових наслідків у військовослужбовців, в тому числі через надання психологічної допомоги на ранніх етапах. Проаналізовано досвід проведеного заходу психосоціальної підтримки та відпочинку сімей військовослужбовців, як приклад комплексного надання психологічних послуг.

Ключові слова: бойовий стрес, психологічна допомога, бойова психічна травма, посттравматичний стресовий розлад, посттравматичне зростання.

Вступ. Велика кількість стресорів, з якими стикається військовослужбовець на війні, до яких крім самого бойового стресу відносяться смерть побратимів, поранень, наявності родичів на окупованих територіях, втрата житла, вимушене переселення родини, соціальні втрати (час, фах тощо), призводить до зростання кількості негативних психічних станів серед особового складу ЗС України. Війна на виснаження – це передусім виклик суспільству та перевірка його спроможності, в тому числі психологічно, підтримати військовослужбовців, які захищають майбутнє України. Критично важливим сьогодні постає питання збереження поряд з фізичним психічного здоров'я діючих військовослужбовців. У зв'язку з великим зростанням чисельності ЗС України за період війни є ризик недостатності в наданні необхідних психологічних послуг для військовослужбовців. Тому актуальним є пошук нових шляхів, форм, способів та алгоритмів дій щодо вирішення окресленої проблематики.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з теорії стресу, тривалість та висока інтенсивність стресового фактору (бойових дій) невпинно виснажує психіку особистості, яка стає менш пластичною, резильєнтною (Наугольник Л. Б., 2015). Бойову стресову реакцію визначають як відповідь на інтенсивний бойовий стрес, що включає певну симптоматику,

фізичну, неврологічну, психічну, поведінкову, вона може виникати раптово або внаслідок кумулятивного ефекту бойового стресу. Командири підрозділів повинні вміти своєчасно виявляти військовослужбовців з ознаками розвитку психотравматичних станів, при яких вони повинні бути евакуйовані з поля бою. Критеріями при цьому є неможливість виконання бойових обов'язків, ознаки дезадаптації.

У МКХ-11, як і в DSM-5 виділена окрема група розладів, пов'язаних зі стресом. Гострий стресовий розлад, посттравматичний стресовий розлад (далі – ПТСР) визначаються як розлади, безпосередньо пов'язані зі стресом. У більшості випадків посттравматичні прояви нетривалі (гостра стресова реакція) і з часом минають самі по собі. Це виявляється проявом нормальних реакцій особистості на ненормальні умови (травмуючи подію). Але, якщо реакція не слабшає протягом тижнів чи місяців, це може бути проявом ПТСР, який є медичним діагнозом та потребує лікування (Прикладні аспекти військової психології, 2015).

Важливо зазначити, що у період виконання обов'язків військової служби, бойових умовах стрес може виконувати певну позитивну (активуючу, регулюючу, зберігаючу) функцію. Після закінчення війни отриманий на полі бою стрес може стати як негативним та руйнівним чинником через прояв постстресових реакцій, ПТСР, так і навпаки – потужним чинником посттравматичного зростання.

Психологічна допомога є складовою психологічного супроводу військовослужбовців та може мати місце на усіх етапах його службової діяльності. Психологічна допомога в умовах діяльності ЗС України має спрямовуватися на актуалізацію наявних і створення додаткових психологічних ресурсів, які забезпечують активні дії військовослужбовців як на полі бою, так і в умовах повсякденної службової діяльності.

Психологічна допомога може розглядатися за терміном часу як невідкладна, оперативна (разова консультація), короткочасна (3-7 сеансів) терапія за симптоматикою чи триваліші програми соціального патронажу, коучингу, тренінгові програми, довгострокові програми для територіальних громад та самокерованих груп підтримки (Психологічна допомога військовослужбовцям, 2021).

Нещодавно у ЗС України створили групи контролю бойового стресу, їх функціональним обов'язком є моніторинг та контроль морально-психологічного стану військовослужбовців, соціальних процесів у військових підрозділах, а також вплив через свою професійну діяльність на формування, підтримання, відновлення психологічної готовності та стійкості особового складу (ВП 1-00(160)237.31, 2022). Поруч з цим важливою функцією є надання психологічної допомоги.

Згідно керівних документів у ЗС України психологічна допомога надається з метою збереження та відновлення функціонального стану психіки, збереження психічного здоров'я та включає 3 рівні – первинну, фахову та спеціалізовану (Інструкція з організації психологічного забезпечення, 2021).

На першому рівні допомога психотравмованому бійцю надається безпосередньо у місці виникнення психоемоційної реакції (у районі бойових дій), навички першої психологічної допомоги повинен знати кожен військовослужбовець. У реальних умовах часто цю функцію виконує той, хто здатен усвідомлено діяти у момент інтенсивного стресу. На другому рівні надання психологічної допомоги військовослужбовця направляють у пункт надання психологічної допомоги, де фахівці групи контролю бойового стресу надають фахову психологічну допомогу. Якщо постстресові реакції у військовослужбовця не проходять, то його направляють на лікування або реабілітацію. Прояви постстресових реакцій на даному етапі помітні та становлять відчутний дискомфорт.

Більшість реакцій бойового стресу у військовослужбовців виявляється у перший місяць і у перший тиждень бойових дій. Якщо звернутися до іноземного досвіду, то у американській армії заходи із запобігання та контролю бойовому стресу постійно проводять фахівці підрозділів із надання медичної допомоги при психічних розладах (Mental Health Section – MHS) і на індивідуальному рівні, й на рівні підрозділів. Впродовж перших 4-5 днів після психотравматичної події військовослужбовцям має бути надана перша психологічна допомога, проведено заходи соціальної підтримки, психоедукаційна робота, духовна релігійна підтримка. Цілі першої психологічної допомоги за таким алгоритмом: ☐ запобігти погіршенню стану; ☐ зменшити рівень психологічного збудження; ☐ мобілізувати підтримку найбільш постраждалих військовослужбовців; ☐ відновити зв'язок із товаришами по службі, друзями, коханими і членами сім'ї; ☐ забезпечити інформування про ситуацію і стан потерпілого; ☐ інформувати потерпілого про можливі ризики. Психотерапевтичні заход, психологічний дебрифінг на цьому етапі не рекомендовані, тому що можуть завдати більше шкоди, ніж принести користі.

Серед провідних методів у роботі з посттравматичними наслідками бойового стресу зазначимо когнітивно-поведінкову терапію, наративно-експозиційну терапію та десенсибілізації та переробки рухом очей або EMDR, їх ефективність встановлена кількома десятками рандомізованих контрольованих досліджень (APA, 2004, 2009).

У своїй роботі ми розглядаємо постстресові розлади не як окремий феномен, а в контексті їх впливу на суспільство, зокрема через сім'ї військовослужбовців. Стосунки є одним з найбільш потужних відновлювальних факторів у подоланні посттравматичних стресових наслідків.

Нещодавно було реалізовано пілотний проєкт щодо організації та проведення заходів із психосоціальної підтримки сімей військовослужбовців на базі одного з лікувальних закладів, до якого було залучено 89 осіб, серед яких 35 військовослужбовців, а решта – члени їх сімей, в тому числі діти. Варто відзначити позитивні результати проєкту,

такі як: високий рівень задоволеності рівнем наданих послуг, комплексним підходом до відновлення військовослужбовців та членів їх сімей із застосуванням інноваційних передових психологічних методів подолання постстресових наслідків (групові та індивідуальні психологічні заходи), використання ресурсів лікувального закладу, природи, дозвілля та спілкування між сім'ями військовослужбовців. Учасники відзначили позитивний вплив на психологічний клімат сім'ї участі у цьому проєкті та зокрема на морально-психологічний стан військовослужбовців, що є позитивним прикладом для подальшого впровадження.

Висновки. Отже, на нашу думку, проблема психологічної допомоги, в контексті реабілітації та відновлення військовослужбовців має вирішуватися комплексно та використовувати ті методи, ефективність яких є доведеною, бути спрямованою на превенцію довготривалих наслідків психотравматизації. Прикладом комплексного підходу до надання психологічної допомоги може бути формат сімейного відновлення (психосоціальної підтримки), під час якого через покращення психологічного клімату в родині досягається позитивний результат відновлення.

Список використаних джерел

1. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.
2. Психологічна допомога військовослужбовцям : навчально-методичний посібник / колектив авторів за загальною редакцією В. І. Осьодла. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2021. 144 с.
3. Прикладні аспекти військової психології : навчальний посібник / колектив авторів; колектив авторів за загальною редакцією Осьодла. К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2015. 208 с.
4. ВП 1-00(160)237.31 (2022) Інструкція “Порядок роботи груп контролю бойового стресу у військових частинах Збройних Сил України”. Генеральний штаб ЗС України.
5. “Про затвердження Інструкції з організації психологічного забезпечення особового складу Збройних Сил України”, наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 18.10.2021 № 305.

References

1. Naugolnyk L. B. Psychology of stress: a textbook / L. B. Naugolnyk. – Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2015. – 324 p.
2. Psychological assistance to military personnel: educational and methodical manual / a collective of authors under the general editorship of V. I. Osyodlo. - K.: NUOU named after Ivan Chernyakhovsky, 2021. - 144 p.

3. Applied aspects of military psychology: study guide / team of authors; a collective of authors under the general editorship of Osodlo. - K.: NUOU named after Ivan Chernyakhovsky, 2015. – 208 p.

4. General Staff of the Armed Forces of Ukraine (2022) VP 1-00(160)237.31 "Instructions "Working procedures of combat stress control groups in military units of the Armed Forces of Ukraine"

5. "On the approval of the Instructions for the organization of psychological support for the personnel of the Armed Forces of Ukraine", order of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine dated October 18, 2021 №305.

Summary

*Smirnova T. M.
student of the Humanitarian Institute
of the National Defense University of
Ukraine named after Ivan
Chernyakhovsky*

During the Russian-Ukrainian war, the impact of combat mental trauma on the mental health of the personnel of the Armed Forces (hereinafter - the Armed Forces) of Ukraine significantly increased. The main psycho-traumatic factor of the combat environment is defined as the long-term stay of servicemen in conditions of intense combat stress, which affects the personality of the serviceman and his family. Emphasis is placed on finding ways to overcome the post-stress consequences of military personnel, including through the provision of psychological assistance in the early stages. The experience of the psychosocial support and recreation of military servicemen's families was analyzed as an example of comprehensive provision of psychological services.

Key words: *combat stress, psychological help, combat mental trauma, post-traumatic stress disorder, post-traumatic growth.*

Відео виступу



ПРЕДИКАТОРИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ ВІЙСЬКОВОГО

П'янківська Л. В.

кандидат психологічних наук
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного
інституту МВС України
ORCID ID 0000-0001-9086-271X

Анотація. В публікації висвітлено феномен посттравматичного зростання особистості військовослужбовця, виокремлено предикатори його формування.

Ключові слова: посттравматичне зростання, предикатори посттравматичного зростання, психологічна допомога.

Постановка проблеми. Воєнні дії в Україні залишають болючий слід для усього суспільства. Особливої уваги й допомоги потребують військовослужбовці, які найбільше зазнають трансформації внутрішнього світу, мають певні ознаки травматизації, що можуть нести деструктивні наслідки як для самої особистості, так і для оточуючих. Низка досліджень травмивних впливів на особистість засвідчує, що поряд із посттравматичним стресовим розладом проявляється і посттравматичне зростання, що є позитивним досвідом до змін. Уважаємо, що феномен посттравматичного зростання є недостатньо вивченим і потребує наукового пошуку.

Виклад основного матеріалу. Л. Калхоун і Р. Тедескі трактують посттравматичне зростання особистості як позитивні зміни, що відбуваються після перенесених травмивних життєвих переживань (Tedeschi R.G., Shakespeare-Finch J., Taku K., Calhoun L.G., 2018). Дослідники Дж. Праті і Л. П'єтрантоні вказують, що чинниками, які мають вплив на його появу є: характеристики отриманої травми, її інтенсивність впливу, час, демографічні змінні, особливості пізнання особистості, її самоефективність, рівень задоволеності життям, а також безпосередньо сам стресовий вплив (Prati G., Pietrantonì L., 2009). Зарубіжні науковці С. Джозеф, П. Лінлі, Р. Тедескі вважають, що посттравматичне зростання є результатом процесу, що включає осмислення подій, що відбулися, безпосереднє подолання дистресу, а також саморозкриття та прийняття ситуації (Prati G., Pietrantonì L., 2009; Tedeschi R.G., Shakespeare-Finch J., Taku K., Calhoun L.G., 2018; Shakespeare-Finch J., Gow K. and Smith S., 2005).

Спробуємо виокремити низку ключових предикаторів посттравматичного зростання особистості:

1. Посттравматичне зростання та індивідуально-психологічні особливості особистості.

Низка індивідуально-психологічних особливостей особистості впливає на формування посттравматичного зростання у військових після пережитих травмівних подій. До них відносять такі особистісні характеристики як екстраверсія, добросовісність, упевненість в собі, надійність, відкритість та ін. Дослідники К. Таку, М. Макларнон за результатами власних досліджень доводять наявність взаємозв'язку особистісних рис (надійність, чесність, покірливість, емоційність, екстраверсія, поступливість, сумлінність та відкритість) з посттравматичним зростанням (Таку К., McLarnon M.J., 2018).

Екстраверсія допомагає справитися з травмівними подіями. Саме екстравертовані особистості застосовують такі додаткові стратегії виживання як: соціальна підтримка, вирішення проблем та когнітивне реконструювання (Karanci A.N. et al., 2012). Такі особи здатні створювати сприятливе середовище і різноманітні соціальні ресурси (Jia X., Ying L., Zhou X., Wu X. and Lin C., 2015). Самодисципліна, наполегливість та достатній самоконтроль знижують ризик появи індивідуальних психологічних проблем та одночасно сприяють посттравматичному зростанню й благополуччю (Schwarzer R., Luszczynska A., Boehmer S., Taubert S. and Knoll N., 2006). Доброзичливість найбільше пов'язана із високим рівнем сприйняття соціальної підтримки, позитивним пізнанням. Особи з вираженою совісністю у контексті травмівної події здатні строго дотримуватись самодисципліни, долати негативні життєві наслідки і генерувати позитивні когнітивні оцінки (Shakespeare-Finch J., Gow K. and Smith S., 2005).

2. Посттравматичне зростання і життєстійкість.

Сформований високий рівень життєстійкості особистості військового має значущий вплив на формування посттравматичного зростання після пережитих травмівних подій. Зарубіжні дослідники засвідчують, що саме життєстійкість допомагає особистості адаптуватися і зростати в складних умовах життя (Van Rensburg A., Theron L.C., Rothmann S., 2018). Такі особи після пережитих складних життєвих обставин виступають активними учасниками і творцями свого оточуючого соціального середовища (Luthans K.W., Luthans B.C., Chaffin T.D., 2019) і є більш відкритими у спілкуванні (Kent M., Davis M.C., Reich J.W., 2014). Вони мають стійкіші когнітивні процеси, які сприяють збалансуванню психоемоційного стану й здатні призвести до посттравматичного зростання (Connor K.M., Davidson J.R., 2003).

3. Посттравматичне зростання і сенс.

Осмислення травмівної події як процесу може відбуватися лише тоді, коли військовослужбовець знаходиться у стабільному емоційному стані. Ті особи, що пережили стресові ситуації частіше знаходять розуміння власної сили після пережитих подій, помітивши, що справляються з проблемами краще, ніж раніше. Безпосередньо саморефлексія виступає цінним

інструментом для переживання життєвого досвіду (Larick, J.G., & Graf, N.M., 2012) і дозволяє їм здійснити аналіз прожитого життя та зрозуміти необхідність змін (Nivala S., Sarvimäki, 2015). Це узгоджується із теорією С. Хобфолла, який наголошує, що сенс народжується у дії. Він разом з однодумцями стверджує, що «справжнє» посттравматичне зростання відбувається не просто за рахунок зміни мислення, а саме за рахунок актуалізації цих знань в дії. Це, на їхню думку, сприяє відновленню у людей почуття компетентності, автономії та уподобання, а також впроваджує посттравматичні практики, що сприяють зростанню у повсякденному житті Hobfoll S.E. & oth., 2007).

Сенсоутворення після травмивних подій також може відбуватися шляхом побудови нарративів позитивної трансформації. Зарубіжні дослідники вказують, що такі розповіді, орієнтовані на зростання, часто збагачуються у процесі розмови з іншими. Саме написання нарративів про власні думки і почуття після травмивних подій є потужним засобом їх осмислення, особливо після багаторазових повторювань (Schroevers M.J., Helgeson V.S., Sanderman R., Ranchor A.V., 2010).

4. Посттравматичне зростання і соціальна підтримка.

Сучасні реалії життя демонструють, що соціальна підтримка виступає дієвим стимулом у подоланні травматичної події. Низка досліджень підтверджують її цінність й вказують, що вона допомагає людям підтримувати психологічний баланс та є ресурсом для виживання. Найчастіше звертаються за соціальною підтримкою до побратимів, членів сім'ї, друзів чи певних соціальних груп. Вона відіграє важливу роль у розвитку посттравматичного зростання й охоплює цілу низку можливостей, включаючи відреагування власних почуттів, стабілізацію психоемоційного стану, обговорення проблеми та отримання практичної допомоги. Також значимим є час надання підтримки, особливо на перших етапах після травмивної події (Schroevers M.J., Helgeson V.S., Sanderman R., Ranchor A.V., 2010). Посттравматичне зростання також покращує стосунки з друзями та сім'єю (Palmer E., Murphy D., & Spencer-Harper L., 2017), сприяє посиленню почуття приналежності до певної групи у соціумі (Larick, J.G., & Graf, N.M., 2012).

5. Посттравматичне зростання і віра.

У більшості країн релігія займає центральне місце у традиціях та віруваннях. Духовність особистості відіграє вагомую роль у її здатності легше пережити травмивну подію. Особи з високим рівнем віри спроможні швидше прийти до посттравматичного зростання (Shaw, A., Joseph, S., & Linley, P. A., 2005). Також віра полегшує переживання травмивного досвіду пов'язаного зі стражданнями, несправедливістю та смертю. Зарубіжні дослідження доводять, що особи з більш сильною духовністю демонструють вищий рівень посттравматичного зростання у порівнянні з особами з меншою її вираженістю (Shaw, A., Joseph, S., & Linley, P. A., 2005). Також стресові події життя спроможні підштовхнути особистість до віри.

Висновки. Отже, в умовах війни та після перемоги питання посттравматичного зростання військового буде актуальним, адже розроблення і впровадження дієвих напрямів профілактики і подолання травматичних переживань здатні забезпечити необхідну належну психологічну допомогу та сприяти збереженню психічного здоров'я.

Список використаних джерел / References

1. Connor K.M., Davidson J.R. (2003) Development of a new resilience scale: the Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depress Anxiety*. 18(2):76-82. <https://doi.org/10.1002/da.10113>.
2. Hobfoll S.E., Hall B.J., Canetti-Nisim D., Galea S., Johnson R.J., Palmieri P.A. (2007). Refining our understanding of traumatic growth in the face of terrorism: moving from meaning cognitions to doing what is meaningful. *Appl. Psychol*. 56(3):345–66.
3. Jia X., Ying L., Zhou X., Wu X. and Lin C. (2015). Effects of extraversion, social support and post-traumatic stress disorder on post-traumatic growth among adolescent survivors of the Wenchuan earthquake. *PLOS ONE*. 10:e0121480. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0121480>.
4. Karanci A.N., Işikli S., Aker A.T., Gül E.I., Erkan B.B., Özkol H., et al. (2012) Personality, posttraumatic stress and trauma type: factors contributing to posttraumatic growth and its domains in a Turkish community sample. *Eur J Psychotraumatol*. 3. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v3i0.17303>.
5. Kent M., Davis M.C., Reich J.W. (2014). The resilience handbook: approaches to stress and trauma. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203135303>.
6. Larick, J.G., & Graf, N.M. (2012). Battlefield Compassion and Posttraumatic Growth in Combat Servicepersons. *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation*, 11(4), 219–239. <https://doi.org/10.1080/1536710X.2012.730824>.
7. Luthans K.W., Luthans B.C., Chaffin T.D. (2019) Refining grit in academic performance: the meditational role of psychological capital. *J Manag Educ*. 43(1):35-61. <https://doi.org/10.1177/1052562918804282>.
8. Nivala S., Sarvimäki. (2015). The lifelong struggle of Finnish World War II veterans. *Aging Ment Health*. 19:493–499.
9. Prati G., Pietrantonio L. (2009). Optimism, social support, and coping strategies as factors contributing to posttraumatic growth: A meta-analysis. *Journal of Loss and Trauma*, 14, 364–388.
10. Palmer E., Murphy D., & Spencer-Harper L. (2017). Experience of post-traumatic growth in UK veterans with PTSD: A qualitative study. *Journal of the Royal Army Medical Corps*, 163(3), 171. <https://doi.org/10.1136/jramc-2015-000607>.
11. Shakespeare-Finch J., Gow K. and Smith S. (2005). Personality, coping, and post-traumatic growth in emergency ambulance personnel. *Traumatology*. 11, 325–334. <https://doi.org/10.1528/trau.2005.11.4.325>.

12. Shaw, A., Joseph, S., & Linley, P. A. (2005). Religion, Spirituality, and Posttraumatic Growth: A Systematic Review. *Mental Health, Religion & Culture*. 8, 1-11. <https://doi.org/10.1080/1367467032000157981>.

13. Schwarzer R., Luszczynska A., Boehmer S., Taubert S. and Knoll N. (2006). Changes in finding benefit after cancer surgery and the prediction of well-being one year later. *Soc. Sci. Med.* 63, 1614–1624. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2006.04.004>.

14. Schroevers M.J., Helgeson V.S., Sanderman R., Ranchor A.V. (2010). Type of social support matters for prediction of posttraumatic growth among cancer survivors. *Psycho-Oncology* 19(1):46–53.

15. Taku K., Mclarnon M.J. (2018) Posttraumatic growth profiles and their relationships with HEXACO personality traits. *Pers Individ Dif.* 134:33-42. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.05.038>.

16. Tedeschi R.G., Shakespeare-Finch J., Taku K., Calhoun L.G. (2018). *Posttraumatic Growth: Theory, Research, and Applications*. New York: Routledge.

17. Van Rensburg A., Theron L.C., Rothmann S. (2018) Adolescent perceptions of resilience promoting resources: the South African pathways to resilience study. *S Afr J Psychol.* 48(1):73-85. <https://doi.org/10.1177/0081246317700757>.

Summary

PREDICTORS OF POST-TRAUMATIC MILITARY GROWTH

Piankivska L. V.
candidate of psychological sciences
Senior Research Fellow
research laboratory
psychological support
State Research Institute
Institute of the Ministry of Internal
Affairs of Ukraine
ORCID ID 0000-0001-9086-271X

Abstract. *The publication highlights the phenomenon of post-traumatic growth of a military serviceman's personality, highlights the predictors of its formation.*

Key words: *post-traumatic growth, predictors of post-traumatic growth, psychological help.*

БОЙОВИЙ СТРЕС ЯК ЕТІОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ ВИНИКНЕННЯ ПАНІКИ У ХОДІ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

Стасюк В. В.

доктор психологічний наук, професор
професор кафедри морально-психологічного
забезпечення діяльності військ (сил)
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4996-4041>

Дикун В. Г.

старший викладач кафедри морально-психологічного
забезпечення діяльності військ (сил)
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8144-7098>

Агаєв Є. Н.

слухач гуманітарного інституту
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського

Анотація. У тезах розглянуто основні підходи до розуміння сутності бойового стресу. З'ясовано першопричини його виникнення, класифікаційний розподіл негативних бойових стресорів та специфічні форми прояву.

Ключові слова: небезпека; страх; стрес; бойовий стрес; бойова діяльність; екстремальні умови; військовослужбовець.

*Немає нічого страшнішого за сам страх.
Френсіс Бекон*

Постановка проблеми. Ніщо так не загрожує щастю і спокою людини, як тривога й страх. Усюди й для всіх вони стають справжнім прокляттям. Немає нічого такого, що нам призначено зустріти в житті, немає такого можливого лиха або нещастя, яких ми не перенесли б мужньо, якби не було цих згубників радості. Нам варто боротися з ними, тому що вони прагнуть придушити наш розум. Страх – це дуже давній ворог, а тривога – його ненависна спільниця. Разом з тим це питання стає вкрай актуальним, наша країна вже майже дев'ять років поспіль втягнута у війну, проблема бойового стресу нікуди не зникає і постійно супроводжує військовослужбовців різних категорій на полі бою.

Мета. Мета нашої доповіді полягає у висвітленні природи утворення бойового стресу як етіологічного підґрунтя для виникнення паніки у ході ведення бойових дій.

Виклад основного матеріалу. Реакція на негативні фактори сучасного бою, зокрема, на джерела страху, залежать як від особливостей

нервової системи, так і від рівня психологічної підготовленості військовослужбовців до зустрічі з небезпекою, від характеристики їхньої мотиваційної сфери.

Індивідуально-психологічна специфіка реагування людей на небезпеку проявляється й у тому, що вони відчують піки негативного переживання в різний час. Як ми вже знаємо, приблизно 30 % воїнів відчують найбільший страх перед боєм, 35 % - у бою й 16 % - після бою.

Існує ряд факторів, здатних негативно впливати на ступінь психологічної стійкості військовослужбовців і загалом на морально-психологічну обстановку в районі ведення бойових дій. Серед них – вплив бойового стресу на поведінку військовослужбовців, тривалі фізичні й психологічні навантаження.

Стрес (від англ. stress – тиск, навантаження; напруга) – реакція організму на фізичний або психологічний вплив, що порушує його внутрішню рівновагу, а також відповідний стан нервової системи організму (або організму в цілому).

Для того, щоб вижити в бойовій обстановці, людина повинна перебудувати всю свою сутність (рівень пильності й активності, швидкість реакцій, стиль поведінки, систему цінностей і ставлення до оточення, людей, себе і т.д.) відповідно до її вимог. І така перебудова, пристосування до режиму бойової життєдіяльності, до стрес-факторів війни відбувається з кожним її учасником. Це пристосування, а інколи й реакція на те, що відбувається, називається бойовим стресом.

Бойовий стрес – це процес мобілізації всіх наявних можливостей організму, імунних, захисних, нервових, психічної систем для подолання життєнебезпечної ситуації у ході бою.

У залежності від різновиду стрес-фактору, який впливає на організм воїна у бойовій обстановці, виділяють види бойового стресу: фізіологічний і психологічний, причому останній може розумітися як емоційний або інформаційний.

Причинами різних видів стресу можуть бути наступні фактори:

I. Фізіологічний стрес: біль; висока й низька температура повітря; шум; вібрація; гіпоксія (стан кисневого голодування); нестерпний запах.

II. Психологічний стрес:

1. Емоційний стрес: небезпека; загибель товаришів; поранення, травма; участь у насильстві, знищенні ворога; висока відповідальність.

2. Інформаційний стрес: раптовість; новизна обстановки; недолік інформації; надлишок інформації.

Сучасні бойові дії, як правило, супроводжуються підвищеним стресогенним впливом на психіку військовослужбовців. Існують різні підходи до розуміння сутності бойового стресу. На наш погляд, бойовий стрес являє собою сукупність субреактивних станів, пережитих військовослужбовцями в процесі адаптації до несприятливого для їхньої життєдіяльності й загрозливим їх життєво важливим цінностям умовам

бойової обстановки. Інтенсивність переживання військовослужбовцем бойового стресу залежить від взаємодії двох основних факторів: сили й тривалості впливу на психіку військовослужбовця бойових стресорів; особливостей реагування військовослужбовця на їхній вплив.

Різні бойові стресори підрозділяються на специфічні й неспецифічні для бойової обстановки. Перші мають підвищений рівень стресогенності й включають: ситуації, що загрожують життю й фізичній цілісності військовослужбовця; поранення, контузії, каліцтва й дози опромінення; загибель близьких людей і товаришів по службі; жахаючі картини смерті й людських страждань; випадки загибелі товаришів по службі, мирних громадян, відповідальність за які військовослужбовець приписує собі; події, у результаті яких постраждали честь і гідність військовослужбовця.

До другої групи відносяться стресори, властиві як бойовій обстановці, так і іншим видам стресових ситуацій: підвищений рівень перманентної потенційної загрози для життя; тривале виконання напруженої діяльності; тривала депривація основних біологічних і соціальних потреб; різкі й несподівані зміни умов служби й життєдіяльності; важкі екологічні умови життєдіяльності; відсутність контактів із близькими; неможливість змінити умови свого існування; інтенсивні й тривалі міжособистісні конфлікти; підвищена відповідальність за свої дії; можливість загинути, одержати поранення або потрапити в полон у безглуздій, на думку військовослужбовця, війні.

Реакція військовослужбовця на вплив стресорів бойової обстановки залежить як від їхньої значимості для конкретного учасника бойових дій, так і від особливостей його поведінки й самовладання. Значимість впливу на психіку військовослужбовця тих або інших бойових стресорів визначається його індивідуально-психологічними особливостями й особистісними властивостями, психологічною й професійною готовністю до ведення бойових дій, характером і рівнем бойової мотивації, особливостями сприйняття військовослужбовцем місця і ролі бойових дій в історії й перспективі його системи життєдіяльності.

У свою чергу, ефективність поведінки з самовладання воїна залежить від рівня його активності, спрямованої на протидію негативному впливу стрес-факторів бойової обстановки; характеру використовуваних ним способів подолання дестабілізуючого впливу бойових стресорів на психіку, поведінку й життєдіяльність у цілому; наявності у військовослужбовця досвіду поведінки з самовладання у бойовій обстановці і її змісту.

Як характеристики бойової діяльності, що впливають на інтенсивність бойового стресу, виділяють: 1. Ступінь бойової активності конкретного військовослужбовця, що визначається, як правило, за кількістю бойових операцій, у яких військовослужбовець брав безпосередню участь і які супроводжувалися реальною загрозою для його життя; 2. Значимість бойових дій, у яких брав участь військовослужбовець, для виконання більш масштабних бойових завдань; 3. Ступінь

напруженості й характер бойових дій військовослужбовця; 4. Кількість бойових втрат у частині, підрозділі, де проходив службу військовослужбовець, а також сприйняття цим військовослужбовцем їхньої доцільності й зумовленості об'єктивними умовами бойової діяльності.

Особливий вплив на рівень прояву бойового стресу у конкретного військовослужбовця здійснюють такі фактори, як: кількість перенесених ним поранень, контузій, отриманих травм, доз опромінення; обставини потрапляння його в полон, тривалість і умови знаходження в полоні.

Поряд з перерахованими факторами виділяються також деякі соціальні, етнічні, релігійні, сімейні й інші обставини, що додатково сприяють інтенсифікації проявів бойового стресу у військовослужбовців. До них відносяться: 1. Непопулярність війни в країні; громадянином якої є військовослужбовець, що бере участь у бойових діях; 2. Наявність у військовослужбовця негативного досвіду переживання бойового стресу в минулому; 3. Незначний особистий досвід поведінки з самовладання, який був у військовослужбовця в добойовій життєдіяльності; 4. Належність учасника бойових дій до національності, етнічно близької до національності солдатів супротивника; 5. Подібність або близькість віросповідання учасника бойових дій до віросповідання солдатів супротивника; 6. Належність учасника бойових дій до військовослужбовців жіночої статі; 7. Складна, з різних причин, ситуація в родині військовослужбовця; 8. Складний матеріальний і соціальний стан військовослужбовців і його близьких у своїй країні.

Залежно від особливостей взаємодії зазначених вище факторів прояви бойового стресу в різних військовослужбовців будуть відрізнятися за:

1. Інтенсивністю прояву - від станів підвищеної психічної напруженості до станів, які травмують психіку.
2. Переважним рівнем прояву - фізіологічним, психофізіологічним, психологічним.
3. Ступенем усвідомленості свого стану самим військовослужбовцем.
4. Переважним проявом в тій або іншій сфері особистості військовослужбовця – мотиваційній, емоційній, когнітивній, вольовій, поведінковій.
5. Ступенем підконтрольності проявів бойового стресу самому військовослужбовцеві.
6. Рівнем впливу на психічні стани інших військовослужбовців.
7. Тривалістю прояву.
8. Впливом на ступінь психічної змобілізованості військовослужбовця: від гіпер до гіпомобілізованості.
9. Характером впливу на ефективність бойової діяльності – від підвищення до зниження її ефективності.

Специфічними формами бойового стресу є такі:

нетравматичний стрес;

дистрес;

травматичний стрес;

посттравматичний бойовий стрес.

Висновки. Таким чином, аналіз впливу факторів сучасного бою на психіку й поведінку військовослужбовців дозволяє зробити наступні висновки. небезпечна обстановка неминуче викликає у воїнів психічну напругу, яка є стресовим станом організму.

Цей стан впливає на протікання психічних процесів (сприйняття, увага, пам'ять, мислення, волю, емоції) і ефективність бойової діяльності. Стрес може впливати на психіку як з мобілізуючим ефектом (бойове збудження), так і з ефектом пригнічення (дистрес). Тривале перебування людини в обстановці дії бойових стрес-факторів може призвести до психогенних психічних розладів різної глибини. Найбільш частими з них у бойових умовах є неврози (неврастенія, істерія, невроз нав'язливих станів). Значно рідше, але й небезпечніше проявляються гострі реактивні психози (ступор, сутінкові стани свідомості, реакції втікання). Характер цього впливу залежить від мотивації, індивідуальної психологічної стійкості, бойового досвіду воїнів. У випадку астеничного впливу бойових стрес-факторів на психіку воїнів у них створюються передумови для виникнення негативних психоемоційних станів, одним з яких виступає паніка.

Знання природи бойового стресу, динаміки його прояву як умови виникнення страху та паніки дозволяє командирам доцільно планувати бойові дії, диференційовано підходити до розміщення людей і розподілу бойових завдань, прогнозувати реакції й поведінку військовослужбовців у бою, розробляти й здійснювати експрес-програми попередження й подолання негативних психічних станів військовослужбовців.

Summary

COMBAT STRESS AS AN AETIOLOGICAL GROUND FOR THE EMERGENCE OF PANIC DURING COMBAT OPERATIONS

*Stasiuk V. V.
doctor of psychological sciences,
professor,
professor of the moral and
psychological department
ensuring the activities of troops (forces)
ORCID and D: <https://orcid.org/0000-0002-4996-4041>*

*Dikun V. G.
senior teacher of the moral and
psychological department
ensuring the activities of troops (forces)
ORCID and D: <https://orcid.org/0000-0001-8144-7098>*

*Agaev E. N.
a student of the humanitarian institute
National University of Defense of
Ukraine named after Ivan
Chernyakhovskyi*

***Abstract.** The main approaches to understanding the essence of combat stress are considered in theses. The root causes of its occurrence, the classification distribution of negative combat stressors and specific forms of manifestation have been clarified.*

***Keywords:** danger; fear; stress; combat stress; combat activity; extreme conditions; serviceman.*

МОРАЛЬНИЙ ВИБІР І МОРАЛЬНИЙ ВЧИНОК

Підпригора І. І.

доктор філософії

старший науковий співробітник

науково-дослідної лабораторії

кафедри суспільних наук

Анотація. У публікації висвітлено окремі аспекти моральної готовності військовослужбовця до виконання завдань за призначенням – здійснення морального вибору і моральний вчинок.

Ключові слова: моральна готовність, моральний вибір, моральний вчинок.

Постановка проблеми. Апелювання до моральності і гуманності активно застосовуватиметься у війнах нового типу – гібридних, які поєднують у собі військові і невійськові засоби досягнення перемоги над противником при переважанні останніх. Втрати мирного населення і порушення міжнародного гуманітарного права – саме те, що буде провокувати ворог, знаючи, що цього будуть намагатись уникнути збройні сили цивілізованих держав. Тому питання моральності у військових конфліктах і моральної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням в умовах гібридної війни стають актуальними аспектами збройної боротьби.

Метою публікації є висвітлення морального вибору і морального вчинку як аспектів моральної готовності військовослужбовця в сучасних умовах збройної боротьби.

Виклад основного матеріалу. Суспільство, громадська думка не лише закладають у свідомість членів цього суспільства уявлення про норми моралі, але разом з тим і переконують у тому, що дотримуватися цих норм за певних обставин не обов'язково. Суспільна мораль формує певний «ідеал» поведінки, однак цей ідеал у більшості випадків видається недосяжним або таким, для якого «ще не визріли необхідні умови». У таких випадках діє тіньова мораль, тобто моральні норми, якими насамперед і керуються в реальному житті. На відміну від норм «офіційної моралі», норми тіньової моралі відкрито не проголошуються, а формуються у вигляді певних натяків, якими члена суспільства підштовхують до «потрібного» стилю соціальної поведінки і до «адекватного» ставлення до офіційної моралі – тіньова мораль існує у вигляді «таємниці, відомої всім» (Мищенко, 2022).

Моральна готовність проявляється у моральному виборі – здатності зробити вчинок відповідно до норм загальнолюдської чи суспільної моралі. Моральний вибір визначається потребами суспільства і ґрунтується на внутрішньому переконанні в необхідності діяти відповідно до моральних норм і цінностей. Це процес співставлення свого «Я» з

вимогами, які висуваються колективом, суспільною організацією, суспільством у цілому. Наприклад, любов до своєї Батьківщини – патріотизм – потребує повного жертвування власними інтересами на користь спільних (Осьодло, В. І., Траверсе, Т. М., 2022, с.72).

Здійснення морального вибору – моральний вчинок – вимагає від особистості самостійного рішення і дії, у яких реалізуються її моральний обов'язок, переконання, уявлення про добро і зло, належне і негідне, моральне й аморальне. Це здатність приймати рішення і чинити дію відповідно до моральної необхідності – вираження детермінації людських вчинків існуючою в суспільстві системою моральних норм і цінностей.

Моральність особистості і моральний вибір не виражаються виключно одиничним вчинком. Навпаки, вони визначають усю діяльність людини, стаючи елементом необхідності в наступних ситуаціях вибору. Фактично моральний вибір є усвідомленим наданням переваги тому чи іншому варіанту поведінки згідно з особистісними чи суспільними моральними установками.

Людина, яка вступає до лав Збройних Сил України у мирний час або стає на захист держави у разі збройної агресії, таким чином вже робить моральний вибір, спрямований на задоволення суспільних інтересів, утвердження добра і справедливості.

Важливо розуміти, що війна – це каталізатор суспільства. Хто до війни був чесною людиною, той зазвичай стає ще більш порядним, демонструє свої найкращі риси: йде захищати свою землю, стає волонтером чи допомагає людям поруч. Якщо ж це підла і ница людина у звичайному житті, то вона ще більше може проявляти свої негативні якості – мародерити, вбивати тощо (Про людяність..., 2022). Все залежить від цінностей, сповідуваних особистістю, і які мотивують її до діяльності. Військовослужбовець в умовах війни час від часу стоятиме перед вибором виконувати наказ чи діяти відповідно до принципів і норм моралі. Після завершення Другої світової війни Нюрнберзький трибунал відкинув помилковий аргумент про роль наказу як виправдовуючої обставини у скоєнні воєнних злочинів. Важливий не тільки факт наявності злочинного наказу, а й те, чи був можливим моральний вибір, адже людина, яка зустрілася з небезпекою покарання (аж до страти) за невиконання злочинного наказу, все одно має моральний вибір не виконувати його. Вона може надати перевагу власному покаранню, аніж заподіяння шкоди іншим. Справа не в наявності чи відсутності наказу, а в тих моральних цінностях, заради яких цей наказ віддавався.

Воєнна доцільність під час збройних конфліктів часто покривала і виправдовувала негідні вчинки чи воєнні злочини. Адже міжнародне гуманітарне право не забороняє наявності супутніх втрат – зруйнованої інфраструктури, вбитих і поранених цивільних осіб, що стало можливим через застосування зброї. Однак відповідно до загальнолюдських цінностей (поваги до життя, часті і гідності людини) та до загальноприйнятих норм ведення війни треба робити все можливе для

того, аби цього не сталося. Візьмімо випадок з ліквідацією горезвісного «Мотороли». Його ліквідували потужним вибухом у ліфті, коли він піднімався «до себе додому» в Донецьку. Якщо поставити запитання: «Чи було під час планування цього заходу усвідомлення того, що будуть супутні втрати? – Безумовно. Перш за все – це зруйнований ліфт, тобто частина цивільної інфраструктури... Але разом з тим буде ліквідований терорист, який вбивав українських військових, який був досить одіозною фігурою в російській пропаганді. Тому, зваживши наслідки від зруйнованого ліфта та ліквідацію небезпечного злочинця, – з тими супутніми втратами можна погодитись (Про людяність..., 2022).

Висновки. Таким чином, здатність здійснити моральний вчинок – це вибір:

стати на захист України чи ухилитися від виконання конституційного і суспільно значущого обов'язку;

бути готовим вбити заради суспільно значущих цілей, добра, належного, морального, чи стояти осторонь і сприяти поширенню зла;

дотримуватися під час бойових дій норм і правил війни, чи повністю віддатися помсті і чинити агресивні дії та насильство;

намагатися уникати супутніх втрат, чи необмежено застосовувати весь наявний арсенал зброї;

обирати менше зло з-поміж усіх можливих варіантів дій задля досягнення більш значущих суспільних цілей і цінностей, або зменшення супутніх втрат.

У наших західних партнерів здійснення морального вибору називається моральною відвагою. Моральна відвага – це готовність військовослужбовця зайняти принципову позицію стосовно цінностей та переконань. Вона дозволяє відстоювати те, що він вважає правильним, незалежно від наслідків. Моральна відвага також проявляється як неупередженість, що означає бути відвертим, правдивим із іншими, вимагає уникати необ'єктивності та агресивності. Моральна відвага характеризується здатністю бути готовим зіткнутись із особистими незгодами, але залишитись об'єктивним і чесним (FM 6-22 Army Leadership, 2006). В українських керівних публікаціях ця якість зустрічається під назвою моральної сміливості (ТКП 3-(00)152(03).01, 2021, с.104).

Список використаних джерел

1. Михайло Міщенко (2022). Побутовий цинізм і світові війни. Разумков Центр. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/pobutovyi-tsynizm-i-svitovi-viiny>.

2. Осьодло, В. І., Траверсе, Т. М. (2022). Психологія і війна: незасвоєні уроки Гюстава Ле Бона. Монографія. Київ, Парламентське видавництво. 216 с.

3. Про людяність, мораль та правила ведення війни (2022). АрміяInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/17/pro-lyudyanism-moral-ta-pravy-la-vedennya-vijny/>.

4. FM 6-22 Army Leadership (2006). Competent, Confident, and Agile. Department of the Army. Washington, DC, 12 October 2006. 216 p. URL: www.us.army.mil.

5. ТКП 3-(00)152(03).01 Порядок роботи командира та штабу тактичної ланки управління з планування бою (бойових дій) за стандартними операційними процедурами НАТО (штаб бригади (полку), батальйону та їм рівних) (2021). Київ, Центр оперативних стандартів і методики підготовки Збройних Сил України, Головне управління доктрин та підготовки Генерального штабу Збройних Сил України. 115 с.

References

1. Mykhaylo Mishchenko (2022). Pobutovy tsynizm i svitovi viyny. Razumkov Tsent. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/pobutovy-tsynizm-i-svitovi-viyny>.

2. Os'odlo, V. I., Traverse, T. M. (2022). Psykholohiya i viyna: nezasvoyeni uroky Hyustava Le Bona. Monohrafiya. Kyiv, Parlament's'ke vydavnytstvo. 216 s.

3. Pro lyudyanism', moral' ta pravyla vedennya viyny (2022). ArmiyaInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/17/pro-lyudyanism-moral-ta-pravy-la-vedennya-vijny/>.

4. FM 6-22 Army Leadership (2006). Competent, Confident, and Agile. Department of the Army. Washington, DC, 12 October 2006. 216 r. URL: www.us.army.mil.

5. ТКП 3-(00)152(03).01 Poryadok roboty komandyra ta shtabu taktychnoyi lanky upravlinnya z planuvannya boyu (boyovykh diy) za standartnyimi operatsiynymi protseduramy NATO (shtab bryhady (polku), batal'yonu ta yim rivnykh) (2021). Kyiv, Tsent. operatyvnykh standartiv i metodyky pidhotovky Zbroynykh Syl Ukrayiny, Holovne upravlinnya doktryn ta pidhotovky Heneral'noho shtabu Zbroynykh Syl Ukrayiny. 115 s.

Summary

MORAL CHOICE AND MORAL ACT

Pidopryhora I. I.
doctor of philosophy
Senior Researcher
research laboratory of Department of Social
Sciences

***Abstract.** The publication highlights certain aspects of a military serviceman's moral readiness to perform assigned tasks - making a moral choice and a moral act.*

***Key words:** moral readiness, moral choice, moral act.*

The purpose of the publication is to highlight the moral choice and moral act as aspects of the moral readiness of a serviceman in modern conditions of armed struggle.

Research methods. Since the research was of a theoretical nature, we used the methods of analysis, synthesis, comparison and generalization, as well as comparative analysis of military publications.

The results of the study are awareness of the place and role of a moral act in the system of activity of a military serviceman who performs the task as assigned in the conditions of the Russian-Ukrainian war.

Conclusions. It has been established that the ability to perform a moral act is a choice of actions in each specific situation of a combat situation, made on the basis of morality and the values professed by a serviceman. Moral choice is a conscious preference for one or another variant of behavior according to personal or social moral attitudes.

ЗМІСТ МОРАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ

Грилюк С. М.

начальник науково-дослідної лабораторії

Недвиг О. В.

кандидат психологічних наук

Рибчук О. О.

доктор філософії

Підпригора І. І.

доктор філософії

***Анотація.** На основі загальних уявлень і розвитку знань про моральну готовність військовослужбовців до виконання завдань за призначенням та результатів опитувань (анкетувань) стосовно формування моральної готовності військовослужбовців розкрито зміст моральної готовності військовослужбовця.*

***Ключові слова:** моральна готовність, психологічна готовність, критерії оцінювання моральної готовності.*

Виклад основного матеріалу. Моральна готовність військовослужбовця до виконання завдань за призначенням являється частиною/компонентом психологічної готовності. Це особистісне утворення, що ґрунтується на свідомому та добровільному прийнятті, реалізації в практичній діяльності та захисті фундаментальних моральних цінностей (загальнолюдських цінностей, цінностей нації/суспільства/держави та цінностей Збройних Сил як соціального інституту). Компоненти моральної готовності: психологічний (інтерес до діяльності, мотивація), теоретичний, науковий (необхідний обсяг теоретичних знань), практичний (наявність моделей поведінки, досвіду).

Моральна готовність військовослужбовців тісно пов'язана із спрямованістю, установками, метою діяльності, світоглядом і переконаннями особистості, її вольовими якостями.

Установка – це стійка схильність особистості до певного способу реагування, за допомогою якого може бути задоволена та чи інша потреба, готовність особистості до активності в певному напрямі. Установка відображає стан особистості, який виникає на основі взаємодії її потреб та відповідної ситуації їхнього задоволення, забезпечує легкість, майже автоматичність, та цілеспрямованість поведінки. Установка може виступати як основоположний фактор, який опосередковує активну взаємодію особистості та соціального середовища. Установка виникає на основі взаємодії актуальної потреби людини та зовнішнього середовища, яке впливає на людину в даний момент. Установка не усвідомлюється, вона передуює свідомим діям, які розвиваються на її основі.

Спрямованість – це установка, що стала властивістю особистості і проявляється в таких формах, як потяг, бажання, прагнення, інтерес, схильність, ідеал, світогляд, переконання. В основі всіх форм спрямованості особистості лежать мотиви діяльності. Вищими формами спрямованості є світогляд і переконання. Світогляд – система філософських, естетичних, природничо-наукових та інших поглядів на оточуючий світ. Переконання – система мотивів особистості, що спонукають її діяти відповідно до своїх поглядів, принципів, світогляду. Спрямованість особистості соціально обумовлена і формується в процесі виховання.

Також важливим спонукаючим до діяльності чинником є мета – усвідомлюваний результат, на досягнення якого в даний момент спрямована діяльність, що задовольняє актуалізовану потребу.

Свідоме регулювання людиною своєї поведінки і діяльності, свідомий вибір мети та засобів для її досягнення являється волею. Воля проявляється в умінні долати внутрішні та зовнішні перешкоди при здійсненні цілеспрямованих дій та вчинків. І чим більш значуща мета для людини, тим більше перешкод вона здатна подолати. Воля характеризується силою (здатністю долати перешкоди, що виникають на шляху досягнення поставленої мети), витримкою і самовладанням (умінням стримувати свої почуття), цілеспрямованістю свідомою активною спрямованістю на досягнення результату), самостійністю (здатністю свідомо ухвалювати рішення на досягнення мети), рішучістю (відсутністю зайвих коливань і сумнівів, своєчасністю і швидкістю ухвалення рішень), послідовністю дій (здійснення усіх вчинків, виходячи з єдиного керівного морального принципу/правила/норми), самоконтроль і самооцінка (здатність контролювати й оцінювати наслідки своїх вчинків). Завдяки волі людина здатна утримати себе від здійснення необдуманих і негідних вчинків, які суперечать моральним нормам.

Тож моральну готовність військовослужбовців до виконання завдань за призначенням доцільно розглядати як соціальну установку, що являє собою особистісний стан готовності до певної дії/поведінкової реакції в конкретній ситуації.

Результатом моральної готовності військовослужбовця має бути цілеспрямована діяльність щодо захисту Батьківщини на основі розуміння добра, належного, яке принесе загальне благо, вміння знаходити шлях і рішення в кожній конкретній ситуації (конкретних умовах діяльності) на основі сформованих моральних якостей і свідомої реалізації моральних цінностей.

Критеріями оцінювання моральної готовності окремого військовослужбовця будуть:

- сенс і мета діяльності;
- обов'язок;
- гідність;
- честь;

відповідальність.

Критеріями оцінювання моральної готовності військового підрозділу будуть:

згуртованість;
командний дух;
дисципліна;
вишкіл;
мотивація;
лідерство.

Оптимальні показники моральної готовності:

усвідомлення сенсу і мети діяльності. Прояв – бачення свого майбутнього, створення свого образу і способу життя, ототожнення цих уявлень із моральними цінностями; особистісне зростання і здійснення особистих досягнень;

усвідомлення обов'язку щодо захисту суспільства від загарбників. Прояв – не заперечення взяти в руки зброю у разі необхідності, готовність вбити з метою захисту, усвідомлення і прийняття ризику бути вбитим або пораненим; усвідомлення труднощів і обмежень під час бойових дій та готовність їх прийняти;

гідність. Прояв – усвідомлення себе як особистості, усвідомлення своїх якостей і здібностей, світогляду; розуміння своїх сильних і слабких сторін, достоїнств та інтересів; усвідомлення своєї суспільної значимості;

честь. Прояв – позитивне ставлення інших до особистості, позитивна оцінка іншими діяльності особистості відповідно до категорій добра і зла, належного і негідного, яке утворює його моральну репутацію; готовність відстояти власну репутацію чи репутацію соціальної групи;

відповідальність. Прояв – здатність самостійно керувати своєю поведінкою, приймати на себе наслідки своїх вчинків;

згуртованість. Прояв – здатність військовослужбовців діяти в команді, відчуття бойового братерства, наявність функціональної організаційної культури, взаємодопомога та взаємна підтримка;

командний дух. Прояв – відчуття у військовослужбовців приналежності до спільної справи, низька дистанція влади, участь в обговоренні та ухваленні відповідальних рішень, висока оцінка індивідуальних здібностей;

дисципліна. Прояв – контрольована поведінка військовослужбовців, їх здатність підкорятися, наявність законної влади, підпорядкованість військовим правилам та нормативним актам;

вишкіл. Прояв – навченість військовослужбовців діяти в типових та нетипових ситуаціях, володіння військовою технікою та зброєю, наявність навичок надання первинної медичної та психологічної самопомоги та взаємодопомоги, потреба в постійному навчанні та самовдосконаленні, наставництво;

мотивація. Прояв – наявність спонукальних сил, що визначають та підтримують бойову активність військовослужбовців, незважаючи на ризик та складні умови перебування;

лідерство. Прояв – слідування за командирами, повага та довіра до керівників, ініціативне виконання завдань, позитивний моральний клімат, відповідальність.

Висновки. Таким чином, моральна готовність є результатом підготовки (виховання, навчання), проявляється у бажанні здійснювати суспільно значущу діяльність і здатності мобілізувати себе до умов бойових дій на основі сприйняття фундаментальних моральних цінностей та сформованості моральних якостей.

Summary

THE CONTENT OF THE MORAL READINESS OF SERVICEMAN OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE TO PERFORM TASKS BY APPOINTMENT

Hrylyuk S. M.

head of the research laboratory

Nedvyha O. V.

candidate of psychological sciences

Rybchuk O. O.

doctor of philosophy,

Pidopryhora I. I.

doctor of philosophy

Abstract. *On the basis of general ideas and the development of knowledge about the moral readiness of servicemen to perform assigned tasks and the results of surveys (questionnaires) regarding the formation of moral readiness of servicemen, the content of the moral readiness of a serviceman is revealed.*

Key words: *moral readiness, psychological readiness, criteria for evaluating moral readiness.*

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ

Москальов І. О.

доктор філософії

Грилюк С. М.

начальник науково-дослідної лабораторії

Підпригора І. І.

доктор філософії

Баранова Т. А.

молодший науковий співробітник

***Анотація.** У публікації висвітлені результати експертного опитування стосовно формування моральної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням.*

***Ключові слова:** моральна готовність військовослужбовця*

Мета доповіді. Доповідь висвітлює важливість формування моральної готовності військовослужбовців ЗСУ до виконання завдань за призначенням.

Виклад основного матеріалу. Одночасно з теоретичним осмисленням моральної готовності військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням (Будагьянц Л. М.), було проведено експертне опитування з метою з'ясування окремих аспектів моральної готовності військовослужбовців виконувати завдання за призначенням в умовах російсько-української війни.

До опитування в якості експертів були залучені офіцери з числа командирів (начальників) та офіцерів структур морально-психологічного забезпечення, які здобувають вищу військову освіту оперативного і стратегічного рівня у Національному університеті оборони України на денній формі здобуття освіти.

З-поміж можливості обрати експертів з числа офіцерів військових частин, які ведуть бойові дії, і офіцерів, які здобувають освіту оперативного і стратегічного рівня у Національному університеті оборони України, було обрано останній варіант. Це пов'язано з тим, що слухачі вже здобули знання з філософії і більше розуміються на предметі дослідження, з моменту вступу на навчання мали час на переосмислення власного досвіду (рефлексію), а також із наявністю у слухачів більшої кількості часу для надання відповідей.

1. Узагальнюючи результати опитування експертів, слід зазначити, що моральна готовність військовослужбовців Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням експертами розуміється як такий стан особистості, який забезпечує здатність виконувати завдання за

призначенням у складних умовах, швидко адаптуватися і переносити труднощі бойових дій задля реалізації суспільно значущої мети на основі значущих цінностей (родина, своя земля, Батьківщина), усвідомлення обов'язку щодо захисту Батьківщини, розуміння мети своєї діяльності, значущості своїх дій і відповідальності за них. На думку експертів, моральна готовність також ототожнюється з вірою/переконанням у правильності своєї справи/внутрішньою (ідейною) готовністю, досвідом і підготовкою, рівнем керівництва (лідерства), а також з мотивацією (як моральною – через усвідомлення сенсу і мети діяльності, так і матеріальною – пов'язаною з пільгами і перевагами військової служби, соціальним захистом і системою винагород).

2. На думку експертів, моральна готовність особистості може дещо зменшити вплив чинників бою, які призводять до прояву рефлексивних форм поведінки щодо збереження власного життя (страх, панічні напади), на певний час зменшити вплив довготривалих чинників бойової обстановки (відсутність їжі, води, тепла, часу на сон і відпочинок, втому), сприяти дотриманню військовослужбовцем норм і звичаїв війни, норм міжнародного гуманітарного права.

Також моральна готовність допомагає подолати труднощі в адаптації військовослужбовця в новому середовищі, нових умовах життя і новому колективі, що важливо з огляду на створення нових військових частин (підрозділів), комплектування військових частин (підрозділів) великою кількістю осіб, призваних за мобілізацією.

3. Серед моральних якостей, які мають бути притаманні військовослужбовцю Збройних Сил України в сучасних умовах, експерти виділили:

патріотизм (ставлення до Батьківщини, що виражається в усвідомленні власної приналежності до нації/держави, поєднання власного добробуту та майбутнього з її розвитком і майбутнім, соціальна активність і цілеспрямована діяльність задля її блага); національна ідентичність (ототожнення себе з державою Україна та усвідомлення себе частиною української політичної нації); усвідомлення національних цінностей і пріоритетів України; усвідомлення причин та характеру загроз національній безпеці України; знання власної історії (стійкі уявлення про минулу соціальну реальність, що сформувалися у свідомості та сприймаються як істинні (вважаються реальними));

почуття обов'язку (бажання виконувати роботу добре та чесно) і відповідальність за долю держави, усвідомлення обов'язку щодо її оборони;

усвідомлення сенсу і мети своєї діяльності у Збройних Силах України, суспільної значущості оборони України та військової служби;

гідність (усвідомлення своєї значимості, самоповага, визнання прав інших людей і повага до них, взаємна відповідальність за негідні вчинки);

рішучість, сміливість, самокритичність, цілеспрямованість, впевненість у собі, самовладання і

витримку, чесність, готовність до взаємодопомоги, ініціативність, добросовісність, справедливість, товариськість, усвідомлення різниці між добром і злом, чуйність, наполегливість, самостійність, енергійність, доброту.

Довідково

Експерти здійснили ранжування моральних якостей, які притаманні військовослужбовцю Збройних Сил України в сучасних умовах, наступним чином:

патріотизм (ставлення до Батьківщини, що виражається в усвідомленні власної приналежності до нації/держави, поєднання власного добробуту та майбутнього з її розвитком і майбутнім, соціальна активність і цілеспрямована діяльність задля її блага);

почуття обов'язку (бажання виконувати роботу добре та чесно);

відповідальність за долю держави, обов'язок щодо її оборони;

усвідомлення сенсу і мети своєї діяльності під час проходження служби у Збройних Силах України;

знання власної історії (стійкі уявлення про минулу соціальну реальність, що сформувалися у свідомості та сприймаються як істинні (вважаються реальними));

національна ідентичність (ототожнення себе з державою Україна та усвідомлення себе частиною української політичної нації);

усвідомлення національних цінностей і пріоритетів України;

усвідомлення суспільної значущості оборони України, військової служби;

гідність (усвідомлення своєї значимості, самоповага, визнання прав інших людей і повага до них, взаємна відповідальність за негідні вчинки);

усвідомлення причин та характеру загроз національній безпеці України;

рішучість (здатність своєчасно приймати продумані рішення і без зволікань приступати до їх виконання);

сміливість;

самокритичність (вміння помічати свої помилки, неправильні дії та прагнення їх виправити);

цілеспрямованість (керування в роботі конкретною метою);

впевненість у собі;

самовладання і витримка (збереження самоконтролю в будь-якій ситуації);

чесність;

готовність до взаємодопомоги;

ініціативність (готовність до вирішення проблем);

добросовісність;

справедливість;

товариськість;

усвідомлення різниці між добром і злом, між добрим і поганим, гідним і негідним, правильним і неправильним;
довіра до державної влади/керівництва Збройних Сил України/безпосередніх командирів;
чуйність;
наполегливість (тривале збереження зусиль при досягненні поставленої мети);
самостійність (відносна незалежність поведінки від зовнішніх впливів);
енергійність;
доброта.

Слід зазначити, що експерти з-поміж моральних якостей на перше місце поставили суспільно значущі (патріотизм і національну ідентичність, обов'язок щодо захисту Батьківщини й усвідомлення сенсу і мети діяльності задля його виконання, гідність), а вже потім суто особисті (сміливість, самокритичність, цілеспрямованість, впевненість у собі, самовладання і витримка, чесність, готовність до взаємодопомоги, ініціативність, добросовісність, справедливість). На останнє місце експерти поставили такі якості як товарицькість, усвідомлення різниці між добром і злом (між добрим і поганим, гідним і негідним, правильним і неправильним), чуйність, наполегливість, самостійність, енергійність і доброту.

Порівнюючи отримані дані з наявними у відкритому доступі (з результатами опитування мобілізованих військовослужбовців, проведеного у 2014 році з метою з'ясування якостей, притаманних ідеальному військовослужбовцю Збройних Сил України), відзначаємо відсутність принципових відмінностей у виборі опитаних. Зокрема, за результатами опитування 2014 року ідеальний військовослужбовець Збройних Сил України має сприймати себе як особистість і носія позитивних соціально бажаних характеристик (гідність), бути готовим захищати Батьківщину і виконати свій обов'язок (обов'язок щодо захисту Батьківщини й усвідомлення сенсу і мети діяльності задля його виконання), володіти особистісними рисами (впевненість у собі, рішучість, енергійність, добросовісність, справедливість, самостійність, чесність). На останнє місце опитані у 2014 році також поставили чуйність, доброту і товарицькість.

Це дозволяє зробити висновок, що за час російсько-української війни (починаючи з 2014 року) сформувалися певні усталені погляди на моральні якості, які мають бути притаманні військовослужбовцю Збройних Сил України.

4. Щодо моральних якостей, які мають бути притаманні військовому лідеру в сучасних умовах, експерти зосередили увагу на категоріях обов'язку, мужності, патріотизму, честі, зокрема з-поміж запропонованої

сукупності моральних якостей виокремили взірцевість у виконанні обов'язків, мужність, патріотизм, честь/чесність/доброчесність.

Довідково

Експерти здійснили ранжування моральних якостей, якими має бути наділений сучасний військовий лідер, наступним чином:

взірцевість у виконанні обов'язків;

мужність;

патріотизм;

чесність, здатність завжди говорити правду;

вірність;

честь;

героїзм;

доброчесність;

впевненість у собі;

стійкість;

толерантність;

цілеспрямованість;

рішучість;

наполегливість;

розсудливість;

самовладання і витримка;

ініціативність;

аполітичність.

5. За результатами опитування встановлено, що до виконання завдань за призначенням в умовах відсічі збройній агресії рф проти України військовослужбовця Збройних Сил України в першу чергу спонукають:

обов'язок (особисте внутрішнє відчуття обов'язку перед суспільством захищати його від загарбників; причетність до формування майбутнього своєї держави, майбутнього своїх дітей і онуків);

відповідальність (відповідальність за власне життя і долю, життя і долю своїх рідних; усвідомлення того, що власну долю, долю своїх рідних і спільне майбутнє за мене ніхто не побудує);

суспільні інтереси (захист свого способу життя, боротьба з нав'язуванням чужого способу життя і суспільних відносин; захист своєї власності і ресурсів (земля, бізнес, дім, сім'я, час на досягнення чогось значущого у житті); особиста причетність до суспільно значущої, справи захисту Батьківщини);

бажання відомстити ворогу (помста (можливість відплатити) ворогу за смерть і каліцтво рідних, товаришів по службі, друзів, за руйнування і втрачені можливості).

Натомість питання **матеріального характеру** (можливість підвищити рівень добробуту і матеріального становища, швидкого

кар'єрного зростання в умовах війни), на думку експертів, військовослужбовців спонукають в меншій мірі.

Довідково

Експерти здійснили ранжування мотивів, які спонукають військовослужбовця Збройних Сил України виконувати завдання за призначенням в умовах відсічі збройній агресії рф проти України, наступним чином:

особисте внутрішнє відчуття обов'язку перед суспільством захищати його від загарбників;

відповідальність за власне життя і долю, життя і долю своїх рідних; усвідомлення того, що власну долю, долю своїх рідних і спільне майбутнє за мене ніхто не побудує;

особистий внесок у перемогу як результат діяльності, який приносить задоволення;

причетність до формування майбутнього своєї держави, майбутнього своїх дітей і онуків;

захист свого способу життя, боротьба з нав'язуванням чужого способу життя і суспільних відносин;

суспільне визнання внеску у перемогу в майбутньому, причетність до історії Батьківщини;

особистий внесок у перемогу як результат діяльності, який дозволить досягнути нових досягнень у житті, кар'єрі, суспільному чи матеріальному становищі;

особиста причетність до суспільно значущої, загальнодержавної справи захисту Батьківщини;

героїчні вчинки товаришів, інших військовослужбовців Збройних Сил України, бажання бути схожим на них;

захист своєї власності і ресурсів (земля, бізнес, дім, сім'я, час на досягнення чогось значущого у житті);

законодавчо закріплений обов'язок, за який настане покарання, яке знівелює усі попередні життєві досягнення;

помста (можливість відплатити) ворогу за смерть і каліцтво рідних;

законодавчо закріплений обов'язок, за який можливо настане покарання, яке суттєво не вплине на подальше життя;

помста (можливість відплатити) ворогу за смерть товаришів по службі, друзів;

помста (можливість відплатити) ворогу за нанесені матеріальні збитки;

помста (можливість відплатити) ворогу за втрачені можливості досягнути чогось у житті;

осуд від рідних;

осуд від товаришів, сусідів, громади;

можливість швидкого кар'єрного зростання в умовах війни;

можливість перевірити свої сили в екстремальних умовах, відчутти себе творцем свого життя;

можливість підвищити рівень добробуту і матеріального становища в умовах війни.

6. На думку експертів, людина, морально готова захищати Батьківщину, в умовах ведення бойових дій має відчувати до ворога внутрішній спокій, бажання відомстити, ненависть, лють, ейфорію від причетності до справи захисту свого, байдужість, сконцентрованість.

7. Причинами недостатньої моральної готовності військовослужбовців виконувати завдання за призначенням з початком відсічі широкомасштабній агресії РФ, на думку експертів, були:

неочікуваність нахабства і віроломства РФ, не усвідомлення або сумніви щодо можливості відкритого вторгнення;

невпевненість у своїх діях;

відсутність віри в те, що держава і Збройні Сили вистоять;

відчуття страху за своє життя, за життя рідних;

випадки розгубленості, самоусунення від командування підрозділами з боку командирів (начальників);

недостатня навченість особового складу, відсутність бойового досвіду дій в умовах масованих ракетних і авіаційних ударів;

недостатня забезпеченість озброєнням і військовою технікою, засобами індивідуального захисту (бронежилетами, шоломами), засобами надання першої медичної допомоги, відсутність у достатній кількості систем зенітно-ракетного прикриття військ (сил);

проблеми із повноцінним харчуванням в перші місяці після широкомасштабного вторгнення.

8. Формуванню і найкращому прояву моральної готовності військовослужбовців виконувати завдання за призначенням сприятимуть наступні зовнішні і внутрішні чинники (за результатами ранжування експертами):

усвідомлення і розуміння сенсу діяльності;

віра в перемогу (усвідомлення перемоги як результату власних зусиль, як частини зусиль суспільства і керівництва держави);

якість життя в державі (те, що є захищати);

життєстійкість особистості (здатність долати труднощі і перешкоди, залишатися задоволеним життям, підтримувати високий рівень активності);

підтримка Збройних Сил України суспільством;

досвід служби у Збройних Силах України;

рівень соціального захисту, здатний компенсувати втрати військовослужбовця (час, нереалізовані можливості, фізичне та психічне здоров'я, життя) внаслідок виконання бойових завдань;

правильне висвітлення дій Збройних Сил України засобами масової інформації;

готовність суспільства позитивно сприймати внесок ветеранів і допомагати їм в адаптації до цивільного життя;

наявність у підрозділі/військовій частині позитивних традицій;

професійна компетентність командирів; повага і турбота про підлеглих.

9. Стосовно **формування моральної готовності особистості** до захисту Батьківщини, на думку експертів, моральна готовність особистості до захисту Батьківщини формується у дитинстві, підлітковому віці та в юності.

Формування моральної готовності в більшій мірі здійснюється в загальнодержавній системі освіти, а також заходами національно-патріотичного виховання поза сферою освіти та заходами військово-патріотичної роботи у Збройних Силах України.

Довідково

Експерти стосовно ступеню впливу суспільних інститутів на формування моральної готовності особистості до захисту Батьківщини висловилися наступним чином:

система загальної середньої і професійної освіти (школа, професійно-технічне училище);

система вищої освіти (інститут, академія, університет);

заходи національно-патріотичного виховання поза сферою освіти;

військово-патріотична робота у Збройних Силах України;

дошкільні навчальні заклади.

Цьому найбільш сприяють знання з історії, допризовна підготовка та знання з психології.

Довідково

Експерти стосовно ступеню сприяння конкретних знань на формування моральної готовності особистості до захисту Батьківщини висловилися наступним чином:

знання з історії;

воєнні науки, предмети бойової підготовки, допризовна підготовка;

знання з психології;

знання теорії держави;

знання з філософії;

знання з політології і міжнародних відносин;

правові знання;

знання про розвиток суспільства (соціологія).

10. Переважна більшість експертів вважає, що за період військової служби у мирний час (строкова військова служба, термін служби за першим контрактом) можливо сформувати моральну готовність військовослужбовця до виконання завдань за призначенням в умовах війни. Також 2/3 експертів вважають, що на формування моральної

готовності виконувати завдання за призначенням позитивно впливають тривалість і наявність досвіду проходження військової служби.

Безпосередньо в умовах військової служби найбільш сприятливим для формування моральної готовності військовослужбовця до виконання завдань за призначенням періодом експерти вважають перші кілька місяців служби та/або термін служби за першим контрактом.

Довідково

Стосовно цього питання думки експертів розподілилися наступним чином:

- перші кілька місяців служби;*
- термін служби за першим контрактом;*
- перший рік служби;*
- термін служби за другим контрактом.*

Разом із тим, експерти не впевнені в тому, що за короткий час після призову за мобілізацією (зокрема під час базової місячної підготовки, бойового злагодження) можливо сформувати моральну готовність військовослужбовця до виконання завдань за призначенням в умовах війни.

Формуванню моральної готовності до виконання завдань за призначенням в умовах військової служби найбільше сприяють прояв військовим лідером кращих моральних якостей, його особистий приклад у дотриманні моральних норм, а також комунікація військового лідера з підлеглими та належним чином організована внутрішньо-комунікаційна робота в підрозділі.

Довідково

Стосовно цього питання думки експертів розподілилися наступним чином (на підставі здійсненого ними ранжування):

- моральні якості військового лідера, його особистий приклад у дотриманні моральних норм;*
- якісно організована комунікація військового лідера з підлеглими, належним чином організована внутрішньо-комунікаційна робота в підрозділі;*
- психологічна підготовка;*
- бойова підготовка;*
- соціальний захист військовослужбовців;*
- національно-патріотична підготовка;*
- душпастирська опіка;*
- культурологічна робота.*

Формуванню моральної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням найбільше сприяють наступні **форми діяльності** (розподілено в пріоритетності на підставі ранжування, здійсненого експертами):

- малюнки від дітей;*

державні нагороди за сумлінну службу;
висвітлення діяльності Збройних Сил України засобами образотворчого мистецтва (картини, скульптури);
створення художніх фільмів про російсько-українську війну, героїчні вчинки наших воїнів;
публічні виступи керівництва держави з подякою за службу;
листи від дітей з подякою за службу;
висвітлення діяльності Збройних Сил України засобами масової культури (постери, плакати; принти на футболках, кулькових ручках, чашках тощо з емблемами чи символами; мурали);
листи від громадян з подякою за службу;
висвітлення історії боротьби за незалежність в системі внутрішньо-комунікаційної роботи;
музичні відео кліпи зірок шоубізнесу патріотичної спрямованості, з підтримкою ЗС України;
створення документальних фільмів про російсько-українську війну, героїчні вчинки наших воїнів, дії військових частин, підрозділів;
увіковічення імен загиблих воїнів, військових частин в назвах вулиць, навчальних закладів тощо;
командирське інформування;
пам'ятники (меморіали) загиблим воїнам;
флешмоби громадян, цивільної молоді на підтримку ЗС України;
динамічні відеоролики із демонстрацією спроможностей Збройних Сил України захистити державу, знищувати ворога;
роз'яснення моральних норм поведінки захисника України в системі внутрішньо-комунікаційної роботи;
публічні виступи зірок шоубізнесу з подякою за службу;
бойове інформування;
відеоролики з виступами простих громадян з подякою за службу;
відеоролики із прикладами підтримки громадянами своїх захисників;
залучення військовослужбовців до національно-патріотичного виховання дітей, молоді;
роз'яснення ідеологічних основ української державності в системі внутрішньо-комунікаційної роботи;
публічні виступи видатних державних і громадських діячів з подякою за службу;
висвітлення історії українського війська;
відеоролики із закликами до громадян морально підтримувати своїх захисників в буденних ситуаціях;
заняття з національно-патріотичної підготовки.

Висновки. Таким чином, формування моральної готовності особистості є довготривалим процесом. Цей процес має починатися з дитинства і тривати безперервно впродовж усього дорослого життя, у тому числі під час проходження військової служби у Збройних Силах України. В умовах військової служби формуванню моральної готовності до

виконання завдань за призначенням найбільше сприяють військове лідерство та належним чином організована внутрішньо-комунікаційна робота в підрозділі. Фактично формування моральної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням здійснюється заходами інформаційно-пропагандистського забезпечення.

Summary

FORMATION OF MORAL READINESS OF SERVICEMEN OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE BEFORE PERFORMING TASKS AS INTENDED

Moskalyov I. O.

doctor of philosophy

Hrylyuk S. M.

head of the research laboratory

Pidopryhora I. I.

doctor of philosophy

Baranova T. A.

Junior Researcher

Abstract. *The publication highlights the results of an expert survey on the formation of the moral readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks.*

Key words: *moral readiness of a serviceman.*

The purpose of the report. The report highlights the importance of forming the moral readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform assigned tasks.

Conclusions. Thus, the formation of moral readiness of an individual is a long-term process. This process should start from childhood and continue continuously throughout adulthood, including during military service in the Armed Forces of Ukraine. In the conditions of military service, the formation of moral readiness to perform assigned tasks is most facilitated by military leadership and properly organized internal communication work in the unit. In fact, the formation of the moral readiness of military personnel to perform assigned tasks is carried out by means of information and propaganda support.

МОТИВАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ворощук О. М.

доктор філософії

Гуляк У. М.

ад'юнкт

Підопригора І. І.

доктор філософії

***Анотація.** У публікації висвітлено мотиваційні аспекти, які впливатимуть на моральну готовність військовослужбовців виконувати завдання за призначенням.*

***Ключові слова:** мотивація військовослужбовців, моральна готовність військовослужбовців, прагматична мотивація, інституційна мотивація.*

Постановка проблеми. Важливим аспектом формування моральної готовності виконувати завдання по захисту Батьківщини виступатиме мотивація військовослужбовців. Мотивація військовослужбовців до виконання завдань за призначенням є ієрархізованою динамічною системою мотиваційних утворень, структурованих на основі взаємозв'язку провідних інституційних (внутрішніх) та прагматичних (зовнішніх) мотивів, що регулюють здійснення діяльності, у результаті чого формується система спонукань, які детермінують діяльність. Інколи рушійною силою військовослужбовців виступає потреба пристосовуватися до мінливого середовища і необхідність задоволення базових потреб, а деколи – прагнення рости професійно, досягаючи більш високого службового становища та майстерності. Така різноспрямованість активно впливає на ефективність виконання завдань, внаслідок цього значно зростає роль мотиваційного чинника у забезпеченні виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах.

Мета публікації полягає у висвітленні мотиваційних аспектів, які впливатимуть на моральну готовність військовослужбовців виконувати завдання за призначенням.

Виклад основного матеріалу. Аналіз досліджень іноземних фахівців свідчить, що професійна мотивація військовослужбовця одночасно сприймається як процес і результат формування професійно значущих мотивів, виникненню яких сприяють усвідомлення військовослужбовцем суспільної значущості своєї діяльності, визначення її смислової складової, реалізація в ній своїх можливостей, а також суспільне визнання діяльності та адекватна система стимулів. На основі проведеного

дослідження встановлено широкий спектр поглядів на досліджуваний феномен, який знаходить конкретизацію через прагматичну мотивацію (прагнення забезпечити хороше грошове забезпечення і соціальний захист) та інституційну мотивацію (патріотизм, прагнення бути корисним, пошук емоційних контактів, самовираження). Виявлено, що військовослужбовці з інституційними мотивами налаштовані на більш тривалий термін служби у порівнянні з військовослужбовцями, що керуються прагматичною мотивацією. Крім того, внутрішні мотиви (альтруїстичне служіння та особистісний розвиток) створюють сильніший зв'язок з армією і військовими цінностями, ніж зовнішні мотиви (грошове забезпечення, отримання досвіду для майбутньої професійної діяльності тощо) (Гуляк У. М., 2022). Визначивши провідні мотиви військовослужбовця, можна цілеспрямовано впливати на його поведінку та результат діяльності.

Стосовно моральності військовослужбовців у збройних конфліктах сучасності зазначимо, що внаслідок впливу на свідомість і мотиваційну сферу військовослужбовці можуть нехтувати моральними і правовими нормами та з метою покращення свого матеріального становища перейти на бік ворога. Тому робимо висновок, що матеріальне стимулювання (прагматична мотивація) не має домінувати в системі цінностей і моральних чеснот особистості.

Разом із цим констатуємо, що напередодні широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну у мотиваційній сфері військовослужбовців Збройних Сил України відбулися суттєві зміни. Якщо у 1991-2014 роках основними причинами звільнення військовослужбовців Збройних Сил України зі служби були матеріальні (низький рівень грошового забезпечення та забезпечення житлом, недостатній рівень речового та продовольчого забезпечення, соціального захисту) або пов'язані з ними (відсутність повноцінної бойової підготовки через відсутність паливо-мастильних матеріалів, виконання військовослужбовцями служби за контрактом господарських робіт через відсутність коштів для найму цивільного персоналу, відсутність коштів для організації відпочинку і дозвілля військовослужбовців), то у 2020 році вони вже не були вирішальними і поступилися чинникам організаційного характеру (ставлення до військовослужбовця з боку армійської системи, якість менеджменту та лідерства, баланс робочого та особистого часу, наповнення військової служби, проблеми бюрократії) (Uliana Huliak, Ihor Pidopryhora, Ihor Moskalyov, 2022).

Серед основних причин того, що військовослужбовці вирішували не укладати новий контракт, були відсутність балансу між службовим та вільним часом, зверхнеставлення до людини, застарілий стиль спілкування та «забюрократизованість» управління. Розв'язання зазначених проблем пов'язувалося із вихованням офіцерів як військових лідерів, зі зміною філософії спілкування у Збройних Силах України, впровадження стандартів та стилів управління збройних сил держав-членів НАТО. Ставлення до особистості, спілкування/комунікація, стиль управління,

стандарти НАТО в сутності є стандартами сучасних демократій, в яких основоположними цінностями є права та свободи людини та громадянина, її честь і гідність, правова держава, мерітократія, громадянсько-державницький патріотизм, суб'єктність української політичної нації (Осьодло В. І., Будагьянц Л. М., 2022).

Тому є підстави стверджувати про переосмислення військовослужбовцями Збройних Сил України мотивів своєї діяльності, їх зміну в бік усвідомлення важливості побудови стосунків у військових підрозділах на основі загальнолюдських, демократичних цінностей, і зменшення впливу матеріальних мотиваторів діяльності.

Російська агресія внесла ще більші корективи в мотиваційну сферу військовослужбовців Збройних Сил України. За результатами проведеного нами експертного опитування встановлено, що до виконання завдань за призначенням в умовах відсічі збройній агресії рф проти України військовослужбовця Збройних Сил України в першу чергу спонукають:

обов'язок (особисте внутрішнє відчуття обов'язку перед суспільством захищати його від загарбників; причетність до формування майбутнього своєї держави, майбутнього своїх дітей і онуків);

відповідальність (відповідальність за власне життя і долю, життя і долю своїх рідних; усвідомлення того, що власну долю, долю своїх рідних і спільне майбутнє за мене ніхто не побудує);

суспільні інтереси (захист свого способу життя, боротьба з нав'язуванням чужого способу життя і суспільних відносин; захист своєї власності і ресурсів (земля, бізнес, дім, сім'я, час на досягнення чогось значущого у житті); особиста причетність до суспільно значущої, справи захисту Батьківщини);

бажання відомстити ворогу (помста (можливість відплатити) ворогу за смерть і каліцтво рідних, товаришів по службі, друзів, за руйнування і втрачені можливості).

Натомість питання матеріального характеру (можливість підвищити рівень добробуту і матеріального становища, швидкого кар'єрного зростання в умовах війни), на думку експертів, військовослужбовців спонукають в меншій мірі.

Довідково

Експерти здійснили ранжування мотивів, які спонукають військовослужбовця Збройних Сил України виконувати завдання за призначенням в умовах відсічі збройній агресії рф проти України, наступним чином:

особисте внутрішнє відчуття обов'язку перед суспільством захищати його від загарбників;

відповідальність за власне життя і долю, життя і долю своїх рідних; усвідомлення того, що власну долю, долю своїх рідних і спільне майбутнє за мене ніхто не побудує;

особистий внесок у перемогу як результат діяльності, який приносить задоволення;

причетність до формування майбутнього своєї держави, майбутнього своїх дітей і онуків;

захист свого способу життя, боротьба з нав'язуванням чужого способу життя і суспільних відносин;

суспільне визнання внеску у перемогу в майбутньому, причетність до історії Батьківщини;

особистий внесок у перемогу як результат діяльності, який дозволить досягнути нових досягнень у житті, кар'єрі, суспільному чи матеріальному становищі;

особиста причетність до суспільно значущої, загальнодержавної справи захисту Батьківщини;

героїчні вчинки товаришів, інших військовослужбовців Збройних Сил України, бажання бути схожим на них;

захист своєї власності і ресурсів (земля, бізнес, дім, сім'я, час на досягнення чогось значущого у житті);

законодавчо закріплений обов'язок, за який настане покарання, яке знівелює усі попередні життєві досягнення;

помста (можливість відплатити) ворогу за смерть і каліцтво рідних;

законодавчо закріплений обов'язок, за який можливо настане покарання, яке суттєво не вплине на подальше життя;

помста (можливість відплатити) ворогу за смерть товаришів по службі, друзів;

помста (можливість відплатити) ворогу за нанесені матеріальні збитки;

помста (можливість відплатити) ворогу за втрачені можливості досягнути чогось у житті;

осуд від рідних;

осуд від товаришів, сусідів, громади;

можливість швидкого кар'єрного зростання в умовах війни;

можливість перевірити свої сили в екстремальних умовах, відчувати себе творцем свого життя;

можливість підвищити рівень добробуту і матеріального становища в умовах війни.

Висновок. Фактично в умовах російсько-української війни мотивація військовослужбовців Збройних Сил України змінилися з прагматичної на інституційну, що є позитивним сигналом.

Список використаних джерел

1. Гуляк У. М. (2022). Професійна мотивація військовослужбовців: досвід іноземних армій. Вісник Національного університету оборони України. № 3 (67). С. 47–55. DOI: 10.33099/2617-6858–22–67–3–47-55.

2. Uliana Huliak, Ihor Pidopryhora, Ihor Moskalyov (2022). Reasons for manpower turnover in the Armed Forces of Ukraine in 1991-2020. *Studia de Securitate*. № 12(1). P. 105–113.

3. Осьодлю В. І., Будагьянц Л. М. (2022). Трансформація потреб та мотивації людини інформаційного суспільства. *Вісник Національного університету оборони України*. № 2 (66). С. 89–97.

References

1. Huliak U. M. (2022). Profesiyna motyvatsiya viys'kovosluzhbovtsiv: dosvid inozemnykh armiy. *Visnyk Natsional'noho universytetu obrony Ukrainy*. № 3 (67). S. 47–55. DOI: 10.33099/2617-6858-22-67-3-47-55.

2. Uliana Huliak, Ihor Pidopryhora, Ihor Moskalyov (2022). Reasons for manpower turnover in the Armed Forces of Ukraine in 1991-2020. *Studia de Securitate*. № 12(1). R. 105–113.

3. Os'odlo V. I., Budah'yants L. M. (2022). Transformatsiya potreb ta motyvatsiyi lyudyny informatsiynoho suspil'stva. *Visnyk Natsional'noho universytetu obrony Ukrainy*. № 2 (66). S. 89–97.

Summary

MOTIVATION ASPECTS OF FORMATION MORAL READINESS OF SERVICEMEN OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE TO COMPLETE TASKS USED DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Voroshchuk O. M.
doctor of philosophy
Huliak U. M.
Adjunct
Pidopryhora I. I.
doctor of philosophy

Abstract. *The publication highlights the motivational aspects that will affect the moral readiness of servicemen to perform assigned tasks.*

Key words: *motivation of military personnel, moral readiness of military personnel, pragmatic motivation, institutional motivation.*

The purpose of the publication is to highlight the motivational aspects that will affect the moral readiness of military personnel to perform the assigned tasks.

Research methods. Analysis, synthesis, comparison and generalization, as well as the historical method and the method of surveying experts on this issue, were used to obtain the results.

Conclusion. It has been established that in the conditions of the Russian-Ukrainian war, the motivation of servicemen of the Armed Forces of Ukraine

changed from pragmatic to institutional, which is a positive signal for commanders and staffs in the organization of personnel support.

ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ВІЙСЬКОВИМИ ЛІДЕРАМИ МОРАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ВІЙСЬКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Підопригора І. І., доктор філософії

Лисенко Д. П., доктор філософії

Рибчук О. О., доктор філософії

***Анотація.** У публікації розкрито існуючі підходи до оцінювання морального компоненту і моральної готовності військовослужбовців. Запропоновано власне бачення організації оцінювання моральної готовності відповідно до реалій сьогодення.*

***Ключові слова:** моральна готовність військовослужбовців, морально-психологічний стан особового складу, оцінювання моральної готовності.*

Постановка проблеми. Питання моральної готовності військовослужбовців Збройних Сил України виконувати завдання за призначенням стали предметом дослідження відносно недавно. Актуальним є вироблення методики оцінювання моральної готовності.

Мета публікації полягає у з'ясуванні проблемних питань в оцінюванні морального компоненту та виробленні нового підходу до оцінювання моральної готовності військовослужбовців Збройних Сил України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Аналіз досліджень вітчизняних фахівців з визначення та класифікації чинників, що впливають на виконання підрозділами завдань за призначенням та враховуються в процесі оцінювання морально-психологічного стану особового складу, дозволяє виокремити декілька основних підходів, зокрема: 1) дослідження психічних станів військовослужбовців і визначення особистої та колективної психологічної готовності до виконання завдань; 2) встановлення задоволеності особового складу умовами життєдіяльності на підставі багатокомпонентного врахування наслідків впливу різного роду чинників (Лисенко Д. П., Підопригора І. І., 2020). Прихильниками багатокомпонентного підходу в оцінюванні МПС особового складу є О. Ілляк та Ю. Московчук – автори методик з оцінювання морального духу та морально-психологічного стану особового складу. Загалом багатокомпонентний підхід в оцінюванні морального компоненту передбачає, як правило, використання методу експрес-опитування (Лисенко Д. П., Підопригора І. І., 2020).

На сьогоднішній день оцінювання морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил України, та включеного до його структури морального компоненту – моральної (духовної, національно-патріотичної) налаштованості – здійснюється переважно методом (експрес-опитування) відповідно до Інструкції з оцінювання морально-психологічного стану

особового складу Збройних Сил України (Інструкція з оцінювання , 2017).

Моральний компонент – моральна (духовна, національно-патріотична) налаштованість – розглядається як спрямованість цінностей, поглядів, уявлень, переконань, норм та оцінок, що регулюють поведінку військовослужбовців, внутрішня настроєність особового складу військової частини (підрозділу) виконувати завдання за призначенням.

Критеріями моральної налаштованості в Інструкції визначено:

рівень прояву пріоритетних ціннісних орієнтацій, їх вплив на цілі повсякденної життєдіяльності і служби, способи та засоби їх досягнення;

рівень дотримання духовних, моральних принципів і норм в умовах службової, навчальної (навчально-бойової), бойової діяльності;

рівень сформованості моральних якостей військовослужбовців і національних переконань особового складу (прояв пріоритетних моральних якостей особового складу у військовій частині (підрозділі);

ступінь згуртованості, сумісності і злагодженості особового складу військових частин (підрозділів);

задоволеність наявністю військових та бойових традицій;

ступінь довіри особового складу до керівництва країни, командування Збройних Сил України, командирів (начальників).

Моральна (духовна, національно-патріотична) налаштованість оцінюється за 10-бальною шкалою на основі відповідей на запитання анкети.

Констатуємо, що положення Інструкції не дають змогу оцінити моральну готовність на основі визначених нами критеріїв (сенс і мета діяльності, обов'язок, гідність, честь, відповідальність). Частково ці критерії також розкриваються в оцінюванні мотиваційної готовності – сукупності стійких мотиваційних утворень: диспозицій (мотивів), потреб, цілей, інтересів, рівня домагань, прагнень, які актуалізуються в тих або інших умовах (ситуаціях) життєдіяльності, сприяють формуванню відповідних станів психіки військовослужбовців, психології груп і виконують спонукальну та регулятивну функцію їх службової (навчальної, навчально-бойової), бойової активності. Мотиваційна готовність також оцінюється за 10-бальною шкалою.

Інструкцією також передбачено застосування експертного оцінювання за тими ж критеріями і питаннями.

Попри застосований в методиці підхід до вивчення морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил України та його морального компоненту, що базується на експрес-опитуванні або експертному оцінюванні, методи носять переважно суб'єктивний характер.

Доповнити отримані дані відомостями про потенційну здатність конкретного військовослужбовця дотримуватися моральних норм поведінки в колективі та організації можливо за допомогою методики «Адаптивність-200» (Агаєв Н. А. та ін., 2016). Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність-200» активно використовується

у Збройних Силах України з середини 2000-х років і призначений для вивчення окремих соціально-психологічних і психологічних характеристик особистості, що відображають інтегральні особливості її психічного і соціального розвитку. Серед іншого він включає в себе шкалу моральної нормативності, яка призначена для вивчення здатності військовослужбовця дотримуватися моральних норм поведінки, уміння підкорятися груповим і корпоративним вимогам. Попри більшу об'єктивність методики «Адаптивність-200» щодо визначення морально-етичної нормативності, її результати відображають дотримання конкретною особистістю норм поведінки в робочому колективі, що не завжди співставне з питаннями моральної готовності військовослужбовців Збройних Сил України саме до виконання завдань за призначенням.

Також на початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 році було виявлено низку проблемних питань, що стосуються оцінювання на основі методики, викладеної в чинній Інструкції. Аналіз результатів експрес-опитувань та узагальнення рекомендацій опитуваних військовослужбовців дають змогу констатувати, що серед тверджень опитувальника (критеріїв оцінювання) спричиняють труднощі у розумінні і наданні відповіді такі: рівень задоволеності цінностями (вірою, любов'ю, повагою, довірою тощо) та їх вплив на цілі життєдіяльності, служби і засоби їх досягнення (п. 1.1 опитувальника); сформованість моральних якостей і національних переконань (гідності, патріотизму, відданості, доброти, обов'язковості тощо) (п. 1.3); ступінь згуртованості, сумісності і злагодженості вашого підрозділу (п. 1.4); задоволеність наявністю традицій, побратимства між різними категоріями військовослужбовців (п. 1.5); ступінь прояву позитивних емоцій (інтересу, радості, довіри, любові, віри, ентузіазму тощо) (п. 2.1); ступінь прояву нейтральних емоцій (байдужості, провини, сорому, тривожності тощо) (п. 2.2); здатність і можливість керувати своїми діями і станом у ситуаціях, а також впливати на товаришів по службі (підлеглих) (п. 4.7). Вказане, на нашу думку, спричинено об'єднанням у твердженнях категорій, станів і процесів (моральних, соціально-психологічних, філософських тощо), поліаспектних за сутністю і змістом, які різняться детермінантами, силою та ступенем впливу. Твердження опитувальника мають бути лаконічними і зрозумілими: конкретними, доступними для сприйняття, адекватно сформульованими. Результати експрес-опитувань військовослужбовців дають змогу виокремити такі основні стресори бойової обстановки: невизначеність; загрозу життю (здоров'ю); агресивне навколишнє середовище; виснаженість і втома (нерегулярні сон і харчування). Зазначимо, що вказані стресори повністю або частково можуть нівелюватися насамперед повним і своєчасним забезпеченням військовослужбовців усім необхідним для виконання завдань в бойових умовах: зброєю, боеприпасами, індивідуальними засобами захисту, польовою військовою формою одягу, індивідуальними медичними аптечками, шанцевим інструментом, гарячою їжею і водою. В Інструкції

досить повно враховано вплив видів всебічного забезпечення на МПС особового складу. Водночас для оптимізації процесу оцінювання МПС особового складу військам (силам) запропоновано використовувати в роботі скорочений опитувальник, викладений у Роз'ясненнях щодо оцінювання морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил України в умовах воєнного стану від 15 березня 2022 року. У цьому опитувальнику не передбачені твердження, які підлягають оцінюванню і стосуються задоволеності військовослужбовцями рівнем всебічного забезпечення. Тобто оцінюються лише моральний, функціональний, емоційно-воловий та мотиваційний компоненти. Це фактично позбавляє військових лідерів можливості отримувати об'єктивну інформацію, важливу для підтримання і відновлення МПС, підтримання психологічної готовності військовослужбовців. Самостійне коригування (зміна) критеріїв особами, які оцінюють МПС особового складу, впливатиме на валідність методики та спричинить некоректну інтерпретацію здобутих емпіричних даних. Досвід оцінювання МПС особового складу військових підрозділів в умовах воєнного стану дає змогу констатувати, що на цей час існує потреба в удосконаленні чинної Інструкції. Зазначене зумовлює необхідність розроблення надійної та валідної методики, яка дасть змогу комплексно оцінювати МПС військовослужбовців (Лисенко Д. П., Підопригора І. І., 2022).

Аналіз підходів до оцінювання МПС у збройних силах держав-членів НАТО вказує на комплексне застосування існуючих методик для оцінювання психологічної і моральної готовності як окремих військовослужбовців, так і підрозділів у цілому. Зокрема військові лідери часто оцінюють індивідуальну готовність військовослужбовців, використовуючи неофіційні стратегії, коли помічають зміни у поведінці. При цьому військові лідери активно використовують метод спостереження. Разом із тим, коли лідерів необхідно оцінити готовність підрозділу, визначити його готовність до місії, він ініціює проведення офіційного оцінювання фахівцями з психіатрії. Багато держав-членів НАТО покладаються на офіційні методи оцінювання: фокус-групи та опитування (Лисенко Д. П., Підопригора І. І., 2020).

Таким чином, аналіз іноземного досвіду свідчить, що в оцінюванні психологічної і моральної готовності у збройних силах держав-членів НАТО комплексно застосовується весь перелік методів індивідуального та групового оцінювання особового складу, описаний вітчизняними науковцями, а саме: оцінка індивідуальних психічних станів, визначення індивідуальної та групової психологічної готовності шляхом психологічної діагностики та спостережень, проведення експрес-опитувань, здійснення експертної оцінки.

Констатуємо, що в основу чинної Інструкції з оцінювання морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил України також закладено комплексний підхід до вивчення МПС особового складу покладено (Лисенко Д. П., Підопригора І. І., 2020). Однак у збройних силах

держав-членів НАТО використовується більш ширший перелік методів оцінювання, що дозволить отримувати об'єктивніші результати та більш гнучко підходити до самої процедури оцінювання.

Тому вважаємо, що більш доцільним є комплексний підхід до оцінювання моральної готовності, який ґрунтується на методах держав-членів НАТО, що включають в себе «неформальне» та «формальне» оцінювання. Військові лідери держав-членів НАТО отримують інформацію про морально-психологічний стан особового складу підрозділів («моральний дух», «бойовий дух», «психологічна бойова готовність», «бойова мораль») шляхом спостереження, вивчення проблемної поведінки, експертного оцінювання, письмового опитування (анкетування), психологічного вивчення. Метою оцінювання є допомога військовим лідерам керувати своїми підрозділами більш ефективно. Оцінювання допомагає лідерам виявляти проблемні питання, планувати відповідні заходи щодо їх вирішення, і завдяки цьому ставати ефективнішими (Комар З., 2017, с.12; Концепція лідерства за стандартами армій країн НАТО, 2018, с.148–162.; Allied Medical Publication AMedP-8.10, 2019).

З огляду на це, оцінювання моральної готовності військовослужбовців і військових підрозділів Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням може здійснюватися безпосередньо військовими лідерами (командирами підрозділів) і офіцерами структур морально-психологічного забезпечення (заступниками командирів підрозділів з морально-психологічного забезпечення, групами контролю бойового стресу військових частин) на індивідуальному та груповому рівні.

Визначення рівня моральної готовності може здійснюватися наступними методами:

- спостереження;
- спілкування (індивідуальних і колективних бесід);
- вивчення проблемної поведінки у підрозділі;
- спілкування в форматі фокус-груп з метою обговорення і вирішення проблемних питань у підрозділі;
- опитування, анкетування.

Визначення рівня моральної готовності окремого військовослужбовця (індивідуальний рівень) доцільно здійснювати на основі анкетування (опитування), а також спостереження і спілкування шляхом виявлення поведінкових маркерів (моделей поведінки, якостей і рис особистості – відображено в таблиці 1) відповідно до визначених критеріїв оцінювання. При цьому слід враховувати усю сукупність поведінкових ознак, у тому числі «деструктивні» (з точки зору військового командування).

Поведінкові маркери особистості для врахування під час оцінювання моральної готовності

Критерії оцінювання	Поведінкові маркери, якості, риси особистості	«Деструктивні» поведінкові маркери
Усвідомлення військовослужбовцем сенсу і мети діяльності	національна ідентичність (ототожнює себе з Україною і українським народом)	
	здатний до цілепокладання, планування своєї діяльності	
	наявність життєвих планів, їх активне висловлювання і обговорення, бачення свого майбутнього	
	бачить мету своєї діяльності, у відповідності з якою спрямовує свої дії	
	бачить/висловлює майбутній результат діяльності	
	бачить користь у своїй діяльності	
	проявляє волюві якості, спрямовує їх на реалізацію своїх планів	
	вірить в перемогу	
	прагне реалізувати себе як професіонал, фахівець	
	постійно працює над собою, прагне досамовдосконалення, здатний до самовдосконалення	
	безкорисливий (здатний робити щось для інших «просто так»)	
	поступливий (готовий поступитися власними інтересами заради загального блага)	
	самопожертва	
	низький прояв егоїзму	
	прояв поваги до життя і свободи вибору інших	
внесення раціональних пропозицій задля покращення ефективності діяльності підрозділу		
виховує дітей і внуків,		

	бачить майбутнє в своїх безпосередніх нащадках	
	розуміє суспільну значимість захисту Батьківщини	
	розуміє власну відповідальність за захист Батьківщини	
	вважає свою діяльність безпосередньою участю у захисті національних інтересів, розвитку суспільства	
Патріотизм	ідентифікація себе з Україною і українським народом	ненависть, злість по відношенню до ворога
	гордість за досягнення України, її представників	помста, бажання відплати ворогу
	нетерпимість до зневаги державних символів	критика діяльності влади, командування (якщо вона аргументована і має підґрунтя)
	підготовка себе до служби у Збройних Силах та захисту Батьківщини	
	позитивне ставленні до військово-патріотичної роботи	
	активність у процесі національно-патріотичної підготовки	
	бажання воювати, допомагати Збройним Силам	
	внесення раціональних пропозицій задля покращення ефективності діяльності підрозділу	
	здатність до подвигу і самопожертви	
Гідність	самодостатня особистість, покладається на власні сили	орієнтується в сучасному законодавстві стосовно прав людини та поваги її гідності, оперує ними у спілкуванні з оточуючими. Володіє правовими методами захисту людської гідності. У разі необхідності компетентно чинить опір

		приниженню людської гідності
	вірить в себе, знає, що йому вдається краще, а що — гірше	має власну конструктивну позицію і точку зору, відкрито висловлює її
	довіряє власній самооцінці	не прагне нікому догоджати за рахунок власних інтересів
	протистоїть спробам принизити себе, вміє протистояти зневажливому ставленню до себе та інших	
	самовдосконалюється	протистоїть спробам принизити себе
	проявляє повагу до оточуючих	
	толерантно ставиться до недоліків інших	
	вміє спілкуватися асертивно – з повагою, без осуду, так, щоб інші люди могли чути і предметно аналізувати свої помилки	
	намагається захистити слабших за себе	
	дружелюбний	
	проявляє самостійність у визначенні власної позиції стосовно національних інтересів України, активно відстоює їх в спілкуванні з оточуючими	
	усвідомлює себе громадянином-патріотом України, який має і може впливати на становлення нації, громадянського суспільства і демократичної держави, захищати свої права й інтереси	
	бере участь у громадській діяльності	
Честь	демонструє прагнення відповідати загальноприйнятим стандартам поведінки	порівнює свої вчинки з моральними ідеалами
	правдивий	може проявляти принциповість
	дотримується взятих на себе зобов'язань	засуджує негідну поведінку оточуючих
	послідовна поведінка	може зрідка прикрашати

		свою поведінку, але в межах норми
	здатний до самообмеження	
	не порушує правил, навіть якщо вони здаються простою формальністю, може пристосовуватися до вимог підрозділу задля загального блага (реалізації мети діяльності, виконання поставленого завдання)	
	відчуває сором за свою негідну поведінку	
	здатний до розкаяння, визнання своїх помилок	
	точний і акуратний у справах	
	розвинуте почуття відповідальності	
	менш схильний приписувати оточуючим різні негативні якості, думки, почуття	
	слабо виражена агресія щодо оточуючих, зняття напруги шляхом переносу агресії на слабшого	
Відповідальність	обов'язковість, вірність своїм обіцянкам	
	старанність	
	зацікавленість у результатах своєї діяльності	
	вчасність у виконанні завдань	
	упевненість в собі і бадьорий настрій	
	бере на себе ініціативу, готовий взяти на себе ініціативу і виконати все необхідне	
	здатний надихати і стимулювати інших на роботу	
	не звинувачує інших людей чи обставини у незадовільному результаті	

Визначення рівня моральної готовності окремих військовослужбовців можуть слугувати основою для оцінювання рівня моральної готовності підрозділу.

Крім цього, визначення рівня моральної готовності військового підрозділу (груповий рівень) може здійснюватися шляхом:

проведення анонімного опитування з метою виявлення загальних проблем моральної готовності на основі визначених критеріїв (зокрема ставлення особового складу підрозділу (військової частини, виду Збройних Сил, роду військ (сил) до виконання обов'язку, ставлення до ворога і дотримання норм міжнародного гуманітарного права, інших аспектів);

оцінювання шляхом комплексного поєднання методів спостереження та індивідуального опитування (анкетування), індивідуальних та колективних бесід, фокус-груп.

Висновок. Таким чином, визначення рівня моральної готовності має включати в себе усі методи, доступні для використання військовим лідером к кожній конкретній ситуації, що дасть змогу найбільш об'єктивно оцінювати моральну готовність військового підрозділу виконувати завдання за призначенням.

Список використаних джерел

1. Лисенко Д. П., Підпригора І. І. (2020). Об'єктивні і суб'єктивні чинники як оціночні компоненти структури морально-психологічного стану особового складу : звіт про науково-дослідну роботу шифр «МПС-ОЦІНКА». Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського. 372 с. С. 162–172.
2. Інструкція з оцінювання морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил України (2017). Наказ Генерального штабу Збройних Сил України № 153 від 29 квітня 2017 року.
3. Агаєв Н. А., Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Остапчук В. В., Ткаченко В. В. (2016). Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців. Методичний посібник. Київ. 234 с.
4. Лисенко Д. П., Підпригора І. І. (2022). Окремі аспекти оцінювання морально-психологічного стану особового складу військових підрозділів в умовах російсько-української війни. Збірник матеріалів науково-практичного семінару «Система морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України : уроки російсько-української війни». Київ. 163 с. С. 66–68.
5. Allied Medical Publication AMedP-8.10, Edition A, Version 1, A psychological guide for leaders across the deployment cycle, 2019.
6. Концепція лідерства за стандартами армій країн НАТО (2018). (Conception of leadership in accordance with the armies standards of NATO countries). Навчальний посібник. Київ. 252 с.
7. Комар З. (2017). Психологічна стійкість воїна. Підручник. Київ. 184 с.

References

1. Lysenko D. P., Pidopryhora I. I. (2020). Ob"yektyvni i sub"yektyvni chynnyky yak otsinochni komponenty struktury moral'no-psykholohichnoho stanu osobovoho skladu : zvit pro naukovo-doslidnu robotu shyfr «MPS-OTSINKA». Kyiv : NUOU im. Ivana Chernyakhovs'koho. 372 s. S. 162–172.
2. Instruktsiya z otsynyuvannya moral'no-psykholohichnoho stanu osobovoho skladu Zbroynykh Syl Ukrayiny (2017). Nakaz Heneral'noho shtabu Zbroynykh Syl Ukrayiny № 153 vid 29 kvitnya 2017 roku.
3. Ahayev N. A., Kokun O. M., Pishko I. O., Lozins'ka N. S., Ostapchuk V. V., Tkachenko V. V. (2016). Zbirnyk metodyk dlya diahnozyky nehatyvnykh psykhychnykh staniv viys'kovosluzhbovtziv. Metodychnyy posibnyk. Kyiv. 234 s.
4. Lysenko D. P., Pidopryhora I. I. (2022). Okremi aspekty otsynyuvannya moral'no-psykholohichnoho stanu osobovoho skladu viys'kovykh pidrozdiliv v umovakh rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. Zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoho seminaru «Systema moral'no-psykholohichnoho zabezpechennya Zbroynykh Syl Ukrayiny : uroky rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny». Kyiv. 163 s. S. 66–68.
5. Allied Medical Publication AMedP-8.10, Edition A, Version 1, A psychological guide for leaders across the deployment cycle, 2019.
6. Kontseptsiya liderstva za standartamy armiy krayin NATO (2018). (Conception of leadership in accordance with the armies standards of NATO countries). Navchal'nyy posibnyk. Kyiv. 252 s.
7. Komar Z. (2017) Psykholohichna stiykist' voyina. Pidruchnyk. Kyiv. 184 s

Summary

APPROACHES TO ASSESSMENT BY MILITARY LEADERS OF THE MORAL READINESS OF MILITARY SERVICEMEN AND MILITARY UNITS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Pidopryhora I. I., Doctor of Philosophy
Lysenko D. P., Doctor of Philosophy
Rybchuk O. O., Doctor of Philosophy

Abstract. *The publication discloses existing approaches to assessing the moral component and moral readiness of military personnel. A specific vision of the organization of moral readiness assessment in accordance with today's realities is proposed.*

Key words: *moral readiness of servicemen, moral and psychological state of personnel, evaluation of moral readiness.*

Formulation of the problem. The question of the moral readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine to perform the assigned tasks became the subject of research relatively recently. It is important to develop a methodology for assessing moral readiness.

The purpose of the publication is to clarify problematic issues in the assessment of the moral component and develop a new approach to assessing the moral readiness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine in modern conditions.

Conclusion. Thus, determining the level of moral readiness should include all methods available for use by a military leader for each specific situation, which will allow for the most objective assessment of the moral readiness of a military unit to perform the assigned tasks.

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ОРГАНІЗАЦІЇ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОЙОВОГО ЧЕРГУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН АВІАЦІЇ ПОВІТРЯНИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Бельзецький Р. О.

слухач гуманітарного інституту

Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2096-7649>

Анотація. Розглянуто актуальність морально-психологічного забезпечення бойового чергування військових частин авіації Повітряних Сил Збройних Сил України. Розкрито основні завдання груп контролю бойового стресу. Наголошується про важливість морально-психологічного забезпечення для формування, розвитку й активізації морально-психологічних, психофізіологічних і фізичних якостей, необхідних для успішного несення бойового чергування. Окреслено основні завдання структур морального психологічного забезпечення при організації бойового чергування.

Ключові слова: бойовий стрес; морально-психологічне забезпечення; бойове чергування; авіація Повітряних Сил.

Вступ. У ході ведення російсько-української війни тривалий час відбуваються події, що характеризуються безпосередньою загрозою життю та здоров'ю, невизначеністю, напруженістю, тривожністю та страхом що підвищує ризики травмування психіки військовослужбовців, невиконання ними завдань за призначенням та виникнення труднощів з ресоціалізацією після повернення з району ведення бойових дій чи демобілізації. Участь у бойових діях практично завжди супроводжується стресовою реакцією організму, яка без відповідних своєчасних кваліфікованих підтримання та допомоги, може призвести до невиконання завдання, небажаних наслідків як для окремого військовослужбовця, так і для суспільства в цілому. Тому, необхідно провести аналіз сучасного стану організації морально-психологічного забезпечення бойового чергування військових частин авіації Повітряних Сил Збройних Сил України та окреслити напрямки подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. З метою забезпечення психологічної готовності та стійкості особового складу військової частини до виконання завдань за призначенням Директивами Генерального штабу Збройних Сил України Д – 193 ДСК від 16.09.2022 та Д – 194 ДСК від 17.09.2022 введено групи контролю бойового стресу (далі – ГКБС).

Основними завданнями ГКБС є:

участь у здійсненні заходів професійно-психологічного відбору особового складу для комплектування, доукомплектування, поповнення підрозділів військової частини;

методичне забезпечення проведення заходів психологічної підготовки (загальної, спеціальної, цільової) особового складу військової частини (підрозділу) до виконання бойових завдань у конкретних умовах бойової обстановки під час проведення занять з предметів бойової підготовки;

оцінювання та оперативне реагування на зміни психологічної готовності та стійкості особового складу військової частини, що виникають під час виконання завдань за призначенням;

методичне забезпечення проведення заходів відновлення психологічної готовності та стійкості особового складу;

участь у реабілітації та ресоціалізації військовослужбовців до цивільного життя.

Основними функціями ГКБС є:

психодіагностика психологічних властивостей військовослужбовців, їх станів, соціальних процесів;

вплив на формування, підтримання, відновлення психологічної готовності та стійкості психологічними засобами, а також шляхом психоедукації (психологічної просвіти) та надання пропозицій у рішення командира;

надання консультативної психологічної допомоги (ВП 1-00(160)237.31, 2022).

Як свідчить досвід локальних війн і збройних конфліктів ХХ-ХХІ ст., і, зокрема, перебіг російсько-української війни 2014-2023 рр., навіть сама досконала техніка і гарна зброя не можуть самі по собі забезпечити бойову готовність частин і підрозділів, їх здатність відбити напад ворога і розгромити його. Техніка і зброя приводяться в рух і управляються людиною. Отже, висока бойова готовність військ у величезній мірі залежить від людей, що застосовують зразки озброєння і військової техніки як в мирних умовах, так і в умовах бойових дій, тобто від людського фактору, від морально-психологічного стану, бойового вишколу та фізичної витривалості військовослужбовців.

Всі ці властивості та рівень їх прояву безпосередньо залежать від рівня професійної підготовки кожного воїна та організованих і якісно проведених та дієвих заходів морально-психологічного забезпечення (далі – МПЗ).

Беззаперечним є те, що будь-які бойові дії здійснюють могутній вплив на свідомість і психіку їх учасників, що зазнають якісних змін та можуть проявлятися у межах від яскраво виражених зрушень до зовні малопомітних, латентних, “пролонгованих” за часом реакцій.

Виходячи з цього, особовий склад військових частин авіації, який у разі участі у відбитті ударів засобів повітряного нападу противника одним із перших зазнає впливу психотравмуючих факторів сучасного бою,

повинен бути готовим до виконання завдань за призначенням в будь-яких умовах обстановки.

Якісне виконання бойового завдання вимагає необхідності проведення цілеспрямованого МПЗ несення бойового чергування (далі – БЧ), яке організовується та здійснюється з метою формування та підтримання бойової активності, морально-психологічної стійкості та готовності особового складу військових частин та підрозділів до діяльності в особливих (екстремальних) умовах.

У зв'язку із цим висуваються високі вимоги до бойових і морально-психічних якостей посадових осіб чергових бойових змін, обслуг і екіпажів.

Формування, розвиток й активізація морально-психологічних, психофізіологічних і фізичних якостей, необхідних для успішного несення БЧ, безпосередньо пов'язані з формуванням і підтриманням морально-психологічного стану особового складу, морально-бойових якостей, необхідних для успішного виконання бойових завдань (Агаєв Н. А. та ін., 2020).

МПЗ БЧ організовується і проводиться з урахуванням особливостей і специфічних умов його несення в родах військ, що впливають на дієвість визначених форм і методів.

Пріоритетними завданнями МПЗ БЧ є: виховання у військовослужбовців свідомості захисника Вітчизни, почуття відданості Військовій присязі; формування високих військово-професійних і морально-психологічних якостей, психологічної готовності до виконання поставлених бойових завдань; виконання вимог статутів ЗСУ, наказів командирів і начальників; роз'яснення особовому складу воєнно-політичної, воєнно-стратегічної (міжнародної) обстановки, положень нормативно-правових актів України з питань оборони, особливостей умов виконання бойового завдання; організація та проведення заходів щодо зміцнення правопорядку і зміцнення військової дисципліни; турбота про задоволення життєво необхідних потреб і інтересів особового складу; підбір особового складу відповідно до їх індивідуально-психологічних особливостей та психологічної сумісності до складу розрахунків, змін, екіпажів, груп, організація роботи щодо їх згуртованості; проведення психологічної підготовки особового складу до виконання конкретних завдань БЧ з метою досягнення військовослужбовцями та військовими колективами спроможності витримувати високі психологічні та фізичні навантаження, діяти за призначенням в особливих умовах професійної діяльності; створення сприятливих побутових і психофізіологічних умов несення БЧ; надання своєчасної психологічної допомоги; організація відпочинку; проведення заходів психологічної реабілітації (реадаптації); формування позитивних ціннісно-мотиваційних настанов у військовослужбовців щодо якісної підготовки та несення БЧ; проведення ритуалу заступання на бойове чергування; заохочення (нагородження) особового складу (розрахунків, змін, екіпажів, груп); узагальнення та

розповсюдження передового досвіду кращих військовослужбовців; попередження і нейтралізація негативних психологічних явищ, фізичної та психологічної втоми (виснаження), які можуть проявитися в поведінці і діях військовослужбовців (Положення, 2013).

При організації МПЗ діяльності особового складу авіаційних військових частин Повітряних Сил дуже важливо враховувати особливості різноманітних родів авіації, що визначаються характером бойових дій, умовами виконання бойових задач, складом екіпажів, бойовою технікою, що мається на озброєнні і іншими чинниками (Литвиновський Є. Ю. та ін., 2003). Особлива увага приділяється організації МПЗ діяльності чергової бойової обслуги (зміни), оперативних чергових командних пунктів, чергових офіцерів напрямків та родів військ, начальників обслуг, фахівців зв'язку та автоматизованих систем управління, груп контролю тощо.

На особовий склад структур МПЗ покладається:

планування та проведення заходів МПЗ під час підготовки та виконання завдань БЧ;

участь у професійно-психологічному відборі та атестуванні військовослужбовців, відібраного до складу чергових сил;

організація інформування особового складу з воєнно-політичних, соціально-економічних, правових і військово-технічних питань;

проведення заходів з вивчення, аналізу та корекції морально-психологічного стану, цільової психологічної підготовки, забезпечення психологічної сумісності й дотримання статутних норм взаємовідносин між військовослужбовцями, чіткості та злагодженості дій в особливих умовах військової служби;

постійне вивчення та аналіз морально-психологічного стану особового складу, за необхідності – проведення заходів психологічної корекції (надання психологічної допомоги тощо);

обладнання майданчика (приміщення) для проведення ритуалу заступання на бойове чергування;

забезпечення чергових сил технічними засобами пропаганди та культурно-просвітнім майном;

участь в організації та проведенні підведення підсумків БЧ;

пропаганда досвіду кращих військовослужбовців у військових та регіональних засобах масової інформації, засобах наочної агітації, стінного друку (пам'ятках, бойових аркушах, блискавках, інформаційних бюлетенях, фотогазетах тощо);

організація та проведення конкурсів на кращого фахівця та інших заходів щодо поширення передового досвіду;

контроль стану всебічного забезпечення особового складу чергових сил;

навчання керівного складу військових частин та підрозділів щодо змісту, формам та методам психологічної підготовки, надання само- та взаємодопомоги у випадках проявів психотравматизації.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз свідчить, що морально-психологічне забезпечення бойового чергування військових частин авіації Повітряних Сил Збройних Сил України організовується згідно вимог нормативно-правових документів. Але необхідно враховувати психотравмуючі фактори сучасної війни, про що свідчить досвід російсько-Української війни. Напрямок подальших досліджень буде виявлення особливостей організації психологічної підготовки у військових частинах авіації Повітряних Сил Збройних Сил України.

Список використаних джерел

1. ВП 1-00(160)237.31.Порядок роботи груп контролю бойового стресу у військових частинах Збройних Сил України (2022). Генеральний штаб Збройних Сил України. Київ.
2. Агаєв Н. А., Алещенко В.І., Андрущенко Т.В., Бакуменко Р.О., Бочаров М.М., Чорна І.В.; за заг. ред. Стасюка В.В. (2020). Морально-психологічне забезпечення у ЗСУ: підручник. Частина І. Бровари. 754 с.
3. Про затвердження Положення про морально-психологічне забезпечення бойового (спеціального) чергування (бойової служби) у Збройних Силах України (2013). Наказ Міністерства оборони України від 02 січня 2013 року №6/ДСК.
4. Литвиновський Є.Ю., Попович О.І., Савінцев В.І., Стасюк В.В.; Під. ред. Л.А.Ріпи. (2003). Морально-психологічне забезпечення підготовки і ведення бойових дій: вид. II, доп., у двох част.: Частина II. Київ, ВГІ НАОУ. 160 с.

References

1. Heneralnyi shtab Zbroinykh Syl Ukrainy. (2022). Poriadok roboty hrup kontroliu boiovoho stresu u viiskovykh chastynakh Zbroinykh Syl Ukrainy. [The procedure of combat stress control groups in military units of the Armed Forces of Ukraine]. VP 1-00(160)237.31. Kyiv. HSh ZSU.
2. Ahaiev N. A., Aleshchenko V.I., Andrushchenko T.V., Bakumenko R.O., Bocharov M.M., Chorna I.V.; za zah. red. Stasiuka V.V.(2020). Moralno-psykholohichne zabezpechennia u ZSU. [Moral and psychological support in the Armed Forces of Ukraine]: pidruchnyk: u 2 ch. Ch. I. vyd. 2-e, pererob. zi zmin. ta dopov./ Brovary: TOV “7BTs”, 754 s.
3. “Pro zatverdzhennia Polozhennia pro moralno-psykholohichne zabezpechennia boiovoho (spetsialnoho) chervuvannia (boiovoi sluzhby) u Zbroinykh Sylakh Ukrainy”. [On approval of the Regulation on moral and psychological support of combat (special) duty (combat service) in the Armed Forces of Ukraine]. Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 02 sichnia 2013 roku №6/DSK.
4. Lytvynovskyi Ye.Iu., Popovych O.I., Savintsev V.I., Stasiuk V.V.; Pid. red. L.A.Ripy. (2003). Moralno-psykholohichne zabezpechennia

pidhotovky i vedennia boiovykh dii [Moral and psychological support for the preparation and conduct of hostilities]: vyd. II, dop., u dvokh chast.: Chastyna II / Kyiv : VHI NAOU. 160 s.

Summary

Belzetskyi R.O.
student of the Humanitarian
Institute of the National Defense
University of Ukraine named after
Ivan Chernyakhovsky

Annotation. *The goal is to analyze the current state of the organization of moral and psychological support for combat duty of the aviation units of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine. The main tasks of combat stress control groups were revealed by the method of theoretical analysis of regulatory documents and scientific works. The importance and relevance of moral-psychological support for the formation, development and activation of moral-psychological, psychophysiological and physical qualities necessary for successful combat duty is emphasized. The main tasks of the structures of moral and psychological support during the organization of combat duty are outlined. The direction of further research will be to identify the peculiarities of the organization of psychological training in the military aviation units of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine.*

Keywords: *combat stress; moral and psychological support; combat duty; aviation of the Air Force.*

БОЙОВИЙ ТА ОПЕРАТИВНИЙ СТРЕС У ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОФІЦЕРА-ЛІДЕРА

Бугіль Н. В.

*слухачка Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського*

***Анотація.** Публікація на тему психології протікання бойового (оперативного) стресу в умовах війни.*

***Ключові слова:** лідерство, військовий лідер, бойові стреси.*

Виклад основного матеріалу. Існують деякі управлінські аксіоми: будь-яка організація (маємо на увазі військову) не може розвиватися, якщо в ній не розвиваються лідери. Сила будь-якої організації є наслідком сили її керівництва. Слабкі керівники – слабка організація.

Лідерство – це виникнення особливого статусу у керівника або іншого члена групи. Цей статус характеризується стосунками, в основі яких лежать довіра, авторитет, визнання високого рівня кваліфікації, готовність підтримувати в усіх починаннях, особисті симпатії, спроможність вчитися й переймати досвід. Лідерство є об'єктивним явищем, яке характеризує відносини між людьми в групі. Воно породжується потребами й практикою неформального управління. Лідерство може проявлятися різною мірою, але завжди в групі є людина, яка користується особливим авторитетом і довірою в більшості її членів. Ця довіра народжується як результат її людських якостей, кваліфікації, ставлення до справи й до людей. Людина, яка має такий статус у групі, називається лідером. Таким чином, коли до влади приходять неофіційний лідер, його влада значно підсилюється, виконання завдань прискорюється, ефективність організації зростає, а керівництво її колективом значно спрощується (Агаєв Н.А., 2014, с. 10-12).

Розглянемо що таке військовий лідер.

Під професійною діяльністю військовослужбовців розуміється “вид діяльності, що є професією для військовослужбовця і вимагає певної підготовки, навчання і отримання спеціальної освіти”. Військова служба в цьому сенсі – одна з багатьох професій, для яких необхідні професійні навички, переконання, спеціальна освіта, здача відповідних іспитів, отримання допусків. Однак на відміну від інших професій до кандидатів для проходження військової служби висуваються додаткові вимоги за медичними, професійно-психологічними показниками, до фізичної підготовки та моральних якостей. Виконання військовослужбовцями завдань і функцій державної служби на професійній основі має гарантувати сталість і стабільність військово-службових відносин, силу і обороноздатність держави, бездоганність та ефективність управлінської діяльності, її незалежність від можливих політичних змін.

Таким чином, військова служба є специфічним державнонеобхідним видом професійної діяльності, який охоплює військове навчання, бойове чергування, варту та внутрішню службу, обслуговування, перевірку і ремонт військової техніки, безпосередньо бойові дії (Агаєв Н.А., 2014, с. 10-12).

З точки зору кінцевої мети, військова діяльність поділяється на два основних види – навчально-бойову та бойову (Агаєв Н.А., 2014, с. 10-12).

Зокрема, для повсякденної діяльності військ (сил) у мирний час характерні такі основні напрями діяльності: бойова і мобілізаційна готовність; бойова підготовка; бойове чергування; військове виховання; оснащення, утримання та експлуатація озброєння та військової техніки; служба військ і військова дисципліна; підбір і розстановка кадрів; військове господарство; підтримання правопорядку тощо. Для кожного з цих напрямів характерні певні види (функції) діяльності, основними з яких можна вважати: організаторську, військово-педагогічну, адміністративно-правову, методичну, навчально-бойову, виховну, військово-господарську та ін.

Таким чином, структура діяльності військового фахівця характеризується: по-перше, – напрямами діяльності (бойова підготовка, військове виховання тощо); по-друге, – видами (функціями) діяльності (службово-бойові, соціальні тощо); по-третє, – видами задач (професійні, соціально-професійні, соціальнопобутові тощо), успішне вирішення яких реалізує відповідні функції. Ці задачі, в свою чергу, відносяться до відповідного класу задач (стереотипні, діагностичні, евристичні).

Так, для виконання конкретної службово-бойової функції командира взводу – “підтримувати особовий склад взводу, озброєння і техніку в постійній бойовій готовності”, необхідно виконувати ряд військово-професійних задач, у тому числі навчати і тренувати особовий склад. Для того, щоб “навчати особовий склад взводу бойовому застосуванню, обслуговуванню і збереженню озброєння та військової техніки” необхідно не тільки знати методику проведення занять та оцінювати знання підлеглих, а вміти організувати проведення заняття та об’єктивно оцінювати знання підлеглих.

Військова діяльність вимагає ініціативи і творчості, що зумовлено новизною і нестандартністю вирішуваних завдань, новими ситуаціями, які постійно виникають, і які не можна при всій ретельності прогнозування запрограмувати та передбачити заздалегідь. Крім того, ця діяльність цілодобово унормована і жорстко контролюється по вертикалі. Здійснюється діяльність із значними соціальними, матеріальними, правовими, моральними (в армійських умовах більш жорстко і нормативно регулюється діяльність та взаємини між військовослужбовцями) і фізіологічними обмеженнями.

Військова діяльність характеризується умовами, максимально наближеними до бойової обстановки, плановістю і чіткою організацією на основі військових статутів, наказів, настанов, у рамках яких відбувається

розвиток як особистості військовослужбовця, зокрема, так і військового колективу в цілому. Для військової діяльності характерні особиста відповідальність кожного суб'єкта діяльності за виконання своїх функціональних обов'язків, високий ступінь інтелектуалізації, підвищення ролі розумової праці, високі вимоги до особистісних і психологічних характеристик військовослужбовців, особливо офіцерського складу. Від військовослужбовця вимагаються не лише глибокі професійні знання, але й високий рівень державної зрілості та моральної стійкості, ініціативи та творчості як вищого рівня розвитку спроможності до самостійних, відповідальних, ініціативних, автономних дій.

Основними соціально-психологічними специфічними особливостями військової діяльності, які значною мірою детермінують її суб'єктивну психологічну структуру, є такі: - велика громадська та державна значимість; - напруженість, темп і динаміка; - жорстка регламентація та правове регулювання між людьми; - високий рівень колективності в сфері діяльності (озброєння, бойова техніка - способи колективних дій); - певна замкнутість, просторова локалізація діяльності (під водою, в танку, за пультом управління тощо); - високий рівень організації по вертикалі і горизонталі; - часта зміна одних видів військової діяльності на інші, їх тісна взаємозалежність і взаємовплив (Агаєв Н.А., 2014, с. 10-12).

Успішність військово-професійної діяльності детермінована певними професійно важливими якостями, ступенем їх відповідності вимогам професії. Виконавцем будь-якої професійної діяльності є "особистість", і в діяльності будь-якого командира (начальника) наявний лідерський компонент, який "заломлює" всі інструкції та алгоритми взаємодії з підлеглими. Рівень професіоналізму і професійного зростання військового фахівця як раз і залежить від сформованості соціальних, професійних і лідерських якостей його особистості.

Офіцерові, як командиру, інженеру, вихователю, важливо володіти сукупністю лідерських якостей, завдяки яким він зможе професійно вирішувати завдання відповідно до своїх посадових, функціонально-рольових обов'язків і соціального призначення, що зумовлює необхідність його лідерської підготовки.

Офіцер-лідер – це людина, яка вказує шлях, веде за собою, зберігає єдність команди (колективу) і турбується про кожного військовослужбовця під час виконання спільних завдань з досягнення мети.

Лідерство офіцера – це його здатність забезпечити в підрозділі три головні потреби особового складу, а саме: успішно виконувати загальне завдання; працювати злагоджено в колективі; максимально задовольняти індивідуальні потреби кожного військовослужбовця (Агаєв Н.А., 2014, с. 10-12).

Вважається, що роль лідера набуває вирішального значення при зіткненні групи з перешкодою, загрозою або складною критичною ситуацією, яка вимагає спільних, добре скоординованих між собою дій.

Успішність виходу групи з подібної ситуації та виконання поставленого завдання багато в чому визначається організаторськими здібностями лідера. Йому необхідно вміти організувати групу; забезпечити розуміння її членами того, які кроки слід зробити для досягнення мети; мотивувати послідовників на рішення поставлених задач; контролювати результати спільної діяльності та ін. Людина, яка успішно справляється з цими функціями, наділяється групою додатковою владою. Вона отримує право приймати рішення, керувати групою, виносити санкції і заохочення.

Важливою є роль командира в профілактиці бойової втоми.

Бойова і оперативна стресова реакція (combat and operational stress reaction) та бойова втома (combat (battle) fatigue) – це первинна нормальна реакція на ненормальний стрес бойових дій. Під час війни люди перебувають під постійним фізіологічним (наприклад, погане харчування, перепад температур, відсутність належної особистої гігієни тощо) та психологічним стресом (наприклад, постійна небезпека, надобережність щодо можливих саморобних вибухових пристроїв чи снайперів, або ж поранення чи смерть товаришів) і, очевидно, що у більшості з них виникатимуть ті чи інші реакції. Ці реакції часто проявляються як гіперполохливість (сильна реакція, наприклад, на гучний звук), надмірна пильність (боєць завжди на сторожі і готовий діяти), погані сні/жахи, дратівливість, проблеми зі сном, і т.д. Хоча все це і звучить досить негативно, проте деякі з цих реакцій вважаються адаптивними, зокрема, гіперполохливість і надмірна пильність та й інші реакції бойового стресу, такі як зростання фізичної сили, збільшення витривалості, відчуття власної компетентності тощо (тобто не всі стресові реакції є негативними) (Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С., 2015, с. 44-45, 54-55, 124).

Дослідження показали, які саме ситуації і стресові фактори спричиняють бойову втому. Деякі з них можуть контролюватися хорошим лідером. Інші ситуації чи події проконтролювати не можна, проте знання про те, які з них збільшують стрес і бойову втому, дозволяють командирі компенсувати їх вплив зменшенням інших факторів стресу і здійсненням корекційної роботи. Командир також повинен мати план забезпечення належної допомоги постраждалим від бойового стресу і враховувати його під час виконання основних завдань. Військовослужбовці повинні пройти хоча б базове навчання на тему бойового стресу та його попередження. Таке навчання повинні отримати всі: медики, бойові офіцери, капелани і т.д. Варто забезпечити підрозділи додатковими матеріалами на цю тему. Щоб зменшити рівень стресу, командир підрозділу повинен: Надихати, а не залякувати чи погрожувати. Ініціювати і підтримувати програми по управлінню стресом. Інформувати військовослужбовців на предмет розуміння і адекватного реагування на ознаки бойового стресу. Переконатися, що кожен солдат освоїв принаймні дві техніки: релаксації для контролю над стресом: повільну – для глибокої релаксації і швидко – для використання під час виконання завдання.

Важливу роль відіграє здатність самих військових та їх найближчого оточення (насамперед командирів, лікарів, психологів) адекватно оцінювати стан людини, виявляти ті симптоми, які свідчать про розвиток стресу.

Бойовий стрес – багаторівневий процес адаптаційної активності організму людини в умовах екстремальної бойової обстановки, який супроводжується напруженням механізмів реактивної саморегуляції та закріпленням специфічних пристосувальних психофізіологічних змін. Бойовий стрес є передпатологічним дестабілізаційним станом, що вичерпує функціональний резерв організму, збільшує ризик дезінтеграції психічної діяльності та стійких соматовегетативних дисфункцій. Бойовий стрес – це первинна нормальна реакція на ненормальний стрес бойових дій, процес мобілізації всіх наявних можливостей організму, імунної, захисної, нервової, психічної систем для подолання загрозової для життя ситуації. Бойовий стрес – це психологічна реакція на те, з чим психіка не стикалася до війни (Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С., 2015, с. 44-45, 54-55, 124).

«Бойова і оперативна стресова реакція» (БСР) – загальні терміни, що охоплюють всі можливі реакції військовослужбовців на бойові умови. БСР спочатку проявляється як індивідуальна нездатність людини виконувати свої прямі службові обов'язки. Серед найбільш характерних ознак необхідно відзначити покидання поля бою, нез'ясування відсутність та ін. У тих військовослужбовців, які відчують бойову втому, існує велика ймовірність повторення симптомів, тому чим невідкладніше буде надана допомога, тим більше шансів швидкого відновлення. Психологічні фактори (особистісні особливості людини) можуть затримати або ускладнити реабілітацію після таких станів. Будь-яка поведінка військового, яка тривалий час відрізняється від звичної для нього раніше, може бути ранньою ознакою і симптомом бойового стресу. Для своєчасної діагностики не обов'язково тримати в пам'яті всі можливі ознаки і симптоми БСР, набагато кориснішим буде запам'ятати одне просте правило: знайте своїх хлопців і будьте готовими помітити будь-які раптові, тривалі чи прогресуючі зміни в їх поведінці, що несуть потенційну загрозу безпеці та функціонуванню вашого підрозділу (Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С., 2015, с. 44-45, 54-55, 124).

Список використаних джерел

1. Агаєв Н.А., Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Герасименко М.В., Ткаченко В.В. (2014). Психологічне забезпечення розвитку лідерських якостей майбутніх офіцерів: Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ. 209 с.

2. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С. (2015). Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій: Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ. 170 с.

References

1. Agaev N.A., Kokun O.M., Pishko I.O., Lozinska N.S., Geerasimenko M.V. Tkachenko B.B. (2014). Psychological software leadership development qualities of future officers: Methodical manual. 209 p.
2. Kokun O.M., Agaev N.A., Pishko I.O., Lozinska N.S. (2015). Basics of psychological assistance to servicemen under the conditions of hostilities gude. Methodical manual. 170 p. c. 44-45, 54-55, 124.

Summary

Bugil N.V.

*a student of the Command and Staff Institute
of the National Defense University of Ukraine
named after Ivan Chernyakhovsky*

***Abstract.** Publication on the psychology of combat (operational) stress in war conditions.*

***Key words:** leadership, military leader, combat stress.*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРСТВА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Вельган О. О.

кандидат наук з державного управління

слухач гуманітарного інституту

Національного університету оборони України

імені Івана Черняхівського

***Анотація.** Реалії гібридної війни потребують нових підходів до забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності України та вимагають компетентних фахівців з лідерськими якостями, які спроможні виконувати завдання із захисту держави, діяти спільно із підрозділами країн-членів НАТО. Важливість приділення уваги питанню військового лідерства та розвитку лідерського потенціалу на сьогодні є очевидним.*

***Ключові слова:** психологічні аспекти, військове лідерство, розвитку військового лідерства, військовий лідер.*

Постановка проблеми. Військове лідерство є відповіддю на сучасний світ змін, у якому старі стратегії не працюють, а існуючі моделі лідерства перестають бути ефективними. Уявлення про лідера, як того, хто веде за собою, вже є недієвими (Романовський О. Г. та ін., 2017). Таким чином, в нових умовах змінюються підходи та вимоги до лідерства. Усі ці виклики вимагають від лідера сукупності психологічних якостей, які відповідають потребам групи і є найбільш корисними для вирішення проблемних ситуацій їх функціонування, а саме, високої гнучкості, відкритості до нового досвіду, здатності та готовності до постійного навчання.

Виклад основного матеріалу. Військове лідерство, перш за все, має бути не стільки зосереджено на людині, скільки на процесі взаємовідносин між командиром та підлеглими. Цей процес забезпечується гнучкістю впливу не тільки командира на підлеглих, а й підлегли впливають один на одного, цим самим, долучаючись до процесу лідерства, при створених для них можливостях командиром. Дії командира повинні бути реалізовані шляхом формування стилю поведінки, орієнтованого на лідерство, а професійні та особистісні якості значною мірою визначають їхню ймовірність.

Сучасний військовослужбовець має бути лідером, який вміє критично оцінити реальний стан речей, чітко усвідомлює існуючі загрози та наявні можливості, здатний залучити необхідні ресурси, визначити шляхи і способи їх використання, застосовує ефективні внутрішні комунікації та надихає, вмотивовує особовий склад до виконання визначених завдань, досягає очікуваних результатів та сприяє розвитку й

удосконаленню бойової спроможності кожного окремого військовослужбовця та підрозділу (Доктрина, 2020).

Військове лідерство фокусується на трьох ключових аспектах: спільне бачення мети (вимагає підтримання єдиного розуміння до міри відповідальності та протистояння бурхливим змінам, швидко реагувати на виклики та приймати рішення і діяти згідно поставленої мети); довіра (розуміння ціннісних засад, нормативних правил, етичних норм, вимог, настанов); формування воїнської культури (розуміння причин та наслідків швидкоплинних подій, підтримка, згуртованість особового складу та злагодженість дій).

Таким чином, військовий лідер – це авторитетна особистість, яка має яскраво виражені організаторські здібності, здатен повести за собою групу інших військовослужбовців, користується авторитетом, цілеспрямований, спроможний брати на себе відповідальність, впевнений у своїй силі. За ним група визнає право приймати рішення у значущих ситуаціях. Він відіграє центральну роль в організації спільної діяльності та регулює взаємовідносини.

Ефективність військового лідера ґрунтується на його лідерських якостях: особистих (енергійність, фізична витривалість, стресостійкість); особистісних (високий рівень самосвідомості, чесність та прямота, прагнення до лідерства, мобільність); соціальних (комунікабельність, здатність налагоджувати співпрацю, кооперативність); професійних (наполегливість, відповідальність за досягнення цілей, здатність не відступати перед труднощами); інтелектуальних (когнітивні здібності, впевненість у судженнях, здатність до прийняття рішень).

Висновки. На нашу думку, розвиток лідерських якостей військовослужбовців має бути панівним напрямом процесу професійного розвитку. Саме система розвитку лідерських якостей військовослужбовців має забезпечити формування у них лідерського світогляду та отримання досвіду лідерської взаємодії.

У сучасних складних соціально-економічних умовах, нестабільних умовах зовнішнього середовища, які вимагають від військовослужбовців ухвалення оригінальних, творчих рішень, гнучкості, лідерство можна розглядати як модель ефективного управління у повсякденній та бойовій діяльності.

Список використаних джерел

1. Романовський О.Г., Гура Т.В., Книш А.Є., Бондаренко В.В. (2017). Теорія і практика формування лідера. Харків.
2. Доктрина розвитку військового лідерства у Збройних Силах України (2020). Київ. 27 с.

References

1. Romanovskyĭ O.H., Hura T.V., Knysh A.Ie., Bondarenko V.V. Teoriia i praktyka formuvannia lidera. Kharkiv, 2017.
2. Doktryna rozvytku viiskovoho liderstva u Zbroinykh Sylakh Ukrainy. Kyiv, 2020. 27 s.

Summary

*Velhan (Usachenko) O. O.
Candidate of Sciences in Public
Administration
Student of the Humanitarian Institute of the
National Defense University of Ukraine*

Annotation. *The realities of hybrid warfare require new approaches to ensuring state sovereignty and territorial integrity of Ukraine and require competent professionals with leadership skills who are able to perform tasks to protect the state, act jointly with units of NATO member states. The importance of paying attention to the issue of military leadership and leadership development is obvious today.*

Keywords. *Psychological aspects, military leadership, military leadership development, military leader.*

ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В БОЙОВИХ УМОВАХ

Власенко Р. О.

слухач гуманітарного інституту

Національного університету оборони України

імені Івана Черняхівського

Анотація. Суїцидальна поведінка в бойових умовах є актуальною етичною, моральною, соціальною та медичною проблемою. Високий ризик суїцидальної поведінки в сучасних умовах потребує дієвих профілактичних заходів.

Ключові слова: суїцид; суїцидальна поведінка; суїцидент; профілактика суїциду.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України однією з найгостріших проблем є стійка динаміка збільшення кількості самогубств серед військовослужбовців Збройних Сил України. Кожен випадок самогубства вкрай негативно впливає на особовий склад військової частини та підрозділу, у яких він стався: там погіршується морально-психологічний стан особового складу, знижується здатність групи (військового колективу) виконувати бойове завдання, у батьків військовослужбовців, та їх родичів, близьких друзів та суспільства загалом з'являється різко негативне ставлення до Збройних Сил України, внаслідок цього деяка частина намагається ухилитися від призову та проходження військової служби по мобілізації (Романишин, А. М. та ін., 2022, с. 271).

З моменту виявлення таких військовослужбовців і виникає необхідність проведення з ними ранньої діагностики суїцидальної поведінки та профілактичної роботи.

Мета доповіді. Метою тези є висвітлення проблеми профілактики суїцидальної поведінки військовослужбовців Збройних Сил України в бойових умовах.

Виклад основного матеріалу. Питання профілактики самогубств складне і багатоаспектне, що вимагає прийняття найрізноманітніших заходів, включаючи суто індивідуальний підхід до кожного військовослужбовця, який опинився в скрутній життєвій ситуації.

Профілактика суїциду і замаху на суїцид вимагає ретельного вивчення сутності цих явищ, ясного уявлення про масштаби й характер проблеми суїциду. Будь-яка програма суїцидальної превенції може вважатися досить повною і раціонально обґрунтованою тільки в тому випадку, якщо їй передують відповідні наукові дослідження і практичні розробки.

Профілактика самогубств постійне і важке завдання. Незважаючи на розвиток і використання освітніх та навчальних матеріалів, випадки

самогубства серед військовослужбовців присутні. Процес консультацій є корисним методом оцінки кластерів самогубств і суїцидальної поведінки.

Самогубство впливає на психологічний стан і фізичне здоров'я інших військовослужбовців підрозділів, членів родин і друзів. Підходи до профілактики і нагляду мають бути цілісними, багатокomпонентними, за участю всіх рівнів управління і сімейних ресурсів та мають підвищити можливості порятунку життів у майбутньому.

В умовах бойової обстановки у певної кількості військовослужбовців, при існуючій щоденній небезпеці для життя, відбувається зниження цінності життя та притуплення почуття небезпеки. Тим самим послаблюється інстинкт самозбереження, полегшується реалізація суїцидальних думок, вчинення ризикованих дій, внаслідок яких можна загинути. Війна, як правило, сприяє закріпленню в особистості рис агресивності, жорстокості, що культивуються по відношенню до супротивника, але в конфліктних ситуаціях вони можуть проявлятися й у відношенні до оточуючих. Встановлено, що навіть гетероагресивне за змістом переживання (помста, протест, шантаж) можуть поміняти спрямованість і призвести до аутоагресивних дій.

Безпосередніми організаторами роботи щодо профілактики самогубств у військовій частині (підрозділі) є командир, заступник командира з морально-психологічного забезпечення, офіцери структури морально-психологічного забезпечення, офіцер-психолог (психолог), військовий священник (капелан) у взаємодії з начальником та працівниками медичної служби. Профілактика суїцидальної поведінки є надзвичайно різноплановою і включає в себе велику кількість структурних елементів.

В бойових умовах деякі військовослужбовці потрапляють в екстремальні для них умови. Людина в таких умовах втрачає особистісну оцінку перспектив особистого життя (Романишин, А.М., Мацевко, Т.М., 2017, с.53).

З метою запобігання спроб самогубства командирам необхідно вчасно вирішувати конфліктні та психотравмуючі ситуації. Для командирів підрозділів та офіцерів структур морально-психологічного забезпечення проблема профілактики суїцидальної поведінки військовослужбовців є однією з найбільш значущих сфер професійної діяльності.

Поінформованість та володіння превентивними навичками є ключовим напрямом при запобіганні самогубствам. Військовий колектив, в якому синхронізовані елементи підготовки командирів у розпізнаванні основних маркерів суїциданта, вміння провести бесіду з ним, а також функціонує система для раннього виявлення та надання відповідної допомоги, має кращі шанси на ліквідацію або скорочення числа самогубств та суїцидальних спроб.

Керівний склад підрозділів повинен відслідковувати процес якісної та якомога швидшої інтеграції новоприбулих військовослужбовців у військовий колектив та гарантувати наявність у підпорядкованому

підрозділі достатньої кількості особового складу, який володіє навичками допомоги співслужбовцям із суїцидальною схильністю. Основним завданням кожного військовослужбовця є спостереження за товаришем по службі на предмет девіантної поведінки.

Профілактика самогубств залежить від спрямування дій командира, у площині фізичного, емоційного, духовного та соціального вимірів. Запобігання суїциду – це постійна уважність, допомога, навчання та зусилля, що будують пружність та розгладжують рубці.

Феномен суїциду (самогубство або спроба самогубства) найчастіше пов'язується з уявленням про психологічну кризу особистості, під якою розуміється гострий емоційний стан, викликаний якимисьь особливими, особистісно значущими психотравмуючими подіями. Причому це криза такого масштабу, такої інтенсивності, що весь попередній життєвий досвід людини, що зважилась на суїцид, не може підказати їй іншого виходу з ситуації, яку вона вважає нестерпною (Романишин, А.М., Мацевко, Т.М., 2017, с.54).

Участь у бойових діях обмежує командирів і заступників з морально-психологічного забезпечення у можливостях проводити ефективну попереджувальну роботу з підлеглими, використовуючи при цьому стандартизовані опитувальники чи спеціальні психологічні тести (Романишин, А.М., Мацевко, Т.М., 2017, с.72).

Враховуючи це, чи не єдиним доступним засобом виявлення осіб, що перебувають у стані психічної кризи, залишається проведення профілактичних бесід. В першу чергу, до проведення бесід необхідно залучити військовослужбовців, у яких за результатами спостережень виявлено високу ймовірність реалізації наявних суїцидальних тенденцій.

Бесіда з військовослужбовцем, який перебуває у стані психологічної кризи, – справа надзвичайно специфічна, і вимагає ретельної попередньої підготовки. Але часом обставини складаються таким чином, що проводити її необхідно невідкладно. Як показує досвід роботи, для того, щоб бесіда пройшла ефективно, вона повинна бути побудована певним чином і складатися з декількох послідовних етапів, кожен з яких має свою специфічну задачу і припускає використання спеціальних прийомів.

Найважливішою умовою профілактичної та психокорекційної бесіди є її анонімність. Це означає, що будь-яка інформація, повідомлена індивідом, не може бути передана без його згоди будь-кому, а тим більше стати предметом обговорення в його оточенні. Порушення цього принципу підриває основу довіри, що в підсумку робить подальшу профілактичну та психокорегувальну роботу надзвичайно важкою, а часом і просто неможливою. Після бесіди необхідно ретельно осмислити її результат, зробити необхідні записи і продумати основні напрями подальшої роботи.

Висновки. Таким чином, для проведення профілактичної бесіди з підлеглим, який перебуває у стані психологічної кризи, можна запропонувати певну структуру її побудова з виділенням основних етапів. Однак можливо, що бесіда піде в іншому напрямку, етапи можуть

мінятися місцями, поєднуватися і т.п., так як будь-яка схема несе в собі елемент умовності. Творче застосування методики, щире бажання допомогти людині в біді, утримати його від фатального кроку має бути головним орієнтиром у роботі командирів та офіцерів структур МПЗ.

Відповідно до цього, проблема профілактики суїцидальної поведінки в бойових умовах на сьогодні у Збройних Силах України є надзвичайно актуальною. Низький рівень індивідуально-виховної роботи, незадовільне вивчення морально-психологічного стану особового складу, незнання командирами (начальниками) дійсного стану справ у підрозділах, зокрема сімейних проблем, матеріально-побутових умов проживання, потреб та запитів підлеглих, призводить до того, що реакція на суїцидальну поведінку часто буває запізнілою.

Зниженню рівня самогубств сприяє лише копітка, узгоджена, послідовна, постійна робота всіх посадових осіб військової частини щодо профілактики суїцидальної поведінки, створення здорового морально-психологічного клімату у малих групах військових підрозділів, дійсна турбота про запити та потреби підлеглих, всебічне вивчення їх індивідуально-психологічних якостей з метою виявлення індикаторів суїцидального ризику.

Це передбачає обов'язкову кваліфікацію, високий рівень професійної компетентності офіцерів структури морально-психологічного забезпечення, їх психодіагностичну підготовку, вміння вірно будувати та проводити діагностичну індивідуальну бесіду, організовувати вирішення конфліктних ситуацій, кількісну і якісну інтерпретацію соціально-психологічної інформації; а для інших посадових осіб, які працюють з особовим складом, – достатній рівень психолого-педагогічних компетентностей, обізнаність з основними заходами щодо профілактики суїцидальної поведінки та запобігання випадкам самогубств.

Профілактична робота щодо суїцидальної поведінки військовослужбовців у військовій частині за своїм змістом і організацією повинна об'єднувати заходи соціального, психолого-педагогічного, медичного і правового характеру. Вона має бути безперервною, послідовною і системною та проводитися за участю усіх посадових осіб.

Тільки за умови такого комплексного підходу до вирішення потреб і запитів військовослужбовців з боку командирів (начальників) усіх рівнів можливо максимально знизити ризик суїцидальної поведінки особового складу у Збройних Силах України.

Список використаних джерел

1. Романишин, А. М., Грицевич, Т. Л., Гузенко, І. М., Капінус, О. С., Мацевко Т. М. (2022). Психологія бою (вид. «Астролябія»), 271.
2. Романишин, А.М., Мацевко, Т.М. (2017). Профілактика відхильної поведінки у військовослужбовців. НАСВ, 53-54, 72.

References

1. Romanyshyn, A.M., Hrytsevych, T.L., Huzenko, I.M., Kapinus, O.S., Matsevko, T.M. (2022). Psykhohiiaboiu [Psychology of battle]. (ed. "Astrolabia"), 271. (in Ukrainian).
2. Romanyshyn, A.M., Matsevko, T.M. (2017). Profilaktyka vidkhylnoi povedinky u viiskovosluzhbovtiv. [Prevention of deviant behavior in military personnel]. NASV, 53-54, 72. (in Ukrainian).

Summary

PREVENTION OF SUICIDAL BEHAVIOR OF MILITARY SERVICEMEN IN COMBAT CONDITIONS

Vlasenko R.

*a student at the Humanitarian Institute of
the National Defense University of Ukraine
named after Ivan Chernyakhovsky*

Suicidal behavior in combat conditions is a nurgentethical, moral, social and medical problem. The high risk of suicidal behavior in modern conditions requires effective preventive measures.

Keywords: *suicide; suicidal behavior; suicide; suicide prevention.*

Introduction. In the conditions of full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine, one of the most acute problems is the steady increase in the number of suicides among service men of the Armed Forces of Ukraine.

Purpose. The aim of the thesis is to highlight the problem of prevention of suicidal behavior of servicemen of the Armed Forces of Ukraine in combat conditions.

ПСИХОМОТОРНІ СИМВОЛИ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОЦЯ

Дзюба Р. Л.

*слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського*

***Анотація.** В доповіді приділяється увага вивченню систем невербального спілкування з метою вивчення необхідних методів та систем кодування та декодування повідомлень за допомогою психомоторного символу.*

***Ключові слова:** психомоторний символ, вербальні і невербальні символи, психомоторика, кодування, декодування.*

Постановка проблеми. Проблема кодування, декодування та розуміння повідомлень, що передаються у формі чуттєво-інтуїтивних символів і перетворення їх у регулятор дії іншої людини.

Мета доповіді. Доповідь визначає проблематику кодування, декодування та розуміння повідомлень, що передаються за допомогою психомоторного символу.

Виклад основного матеріалу. З метою передачі інформації між військовослужбовцями в ході ведення бойових дій використовується мова сигналів та жестів, у разі якщо передача інформації іншими засобами неможлива, ускладнена, або цього вимагають обставини. Інформація, яка передається стосується переважно дій підрозділу, для того що ви бачите, чуєте або відчуваєте. Ці сигнали мають бути чіткими, зрозумілими та за необхідності дублюватися. Той, хто передає інформацію, має переконатися, що у нього є зоровий контакт з побратимом, а той хто отримав інформацію має підтвердити її отримання. Тобто, військовослужбовець, який кодує інформацію, де містяться образи, думки та почуття передає повідомлення, а ціль товаришів уміло «читати» та правильно розуміти зміст переданого.

У системі взаємодії «людина-людина» недостатньо вивченими залишаються психомоторні символи, зокрема системи їх відображення і сприймання: прогностично-регулювальна, акустична, сенсорно-перцептивна сфера «Я», проксемічна та ольфакторна (Хміляр, 2017, с.3).

Психомоторика неодмінно присутня у самих різних проявах людської активності: мовленні, що знаходить відображення у скороченні м'язів гортані, жестикуляції, писанні, емоційної експресії, локомоції при ходьбі або бігу), інструментальних рухових діях. В психомоториці знаходять відображення стани людини, її типові особливості (екстраверсія – інтроверсія, властивості нервової системи)

Психомоторика приймає участь як у вербальних, так і у невербальних засобах спілкування. Мовлення є вербальним засобом спілкування. З точки зору психомоторики – це послідовність окремих рухів язика, губ і голосових зв'язок, які об'єднані загальним смислом. Від них залежать вимова, інтонація, висота голосу та інші акустичні характеристики мовлення, тобто артикуляція (Роль психомоторики в житті людини).

Невербальне спілкування це особлива мова – «мова почуттів». Вона – продукт суспільного розвитку людей, що значно посилює змістовий ефект вербальної комунікації, а за певних обставин може її замінювати. Відомо, що обмінюючись поглядами, люди можуть збагнути зміст інформації, який не вкладається в адекватні категорії вербального висловлювання. Наприклад, на підставі зовнішнього вигляду складається перше враження про людину, яке нерідко визначає розвиток подальших стосунків. Зовнішній вигляд людини складається з тілесного вигляду, одягу, манери поводитися, звичок (Загальна психологія, 2004, с. 206-207).

Найбільш динамічно зовнішній бік невербального спілкування виявляється саме в:

зовнішньому вигляді, адже величезну інформацію несе вираз обличчя, що виникає під впливом думок, почуттів, стосунків, які в певних ситуаціях чи життєвих інтервалах є домінуючими;

жестах та міміці, що мають біологічну природу, містять елементи природженого характеру і в той же час соціальні за походженням. Жест є соціально сформований та усталений рух, що передає психічний стан людини;

тактильно-м'язовій чутливості що генетично є одним із найпотужніших каналів отримання життєво важливої інформації. За допомогою тактильно-м'язової чутливості можна пізнати досить широкий спектр характеристик іншої людини: її фізичну силу, деякі особливості особистісного плану, стосунки, психічний стан тощо.

До невербальних компонентів комунікації відносимо набір елементів немовного характеру, які мовець створює в результаті фізичної (а саме жестово-рухової та голосової) діяльності під час комунікації і використовує поряд із вербальними засобами. Невербальні компоненти розподіляють на класи: кінесичні (рухи), проксемічні (простір і час), просодичні (фонетичні засоби) (Солощук Л. В., 2009, с. 105).

До уваги необхідно брати невербальні елементи під час планування комунікативних стратегій і тактик, оскільки вони впливають на вибір мовленнєвих засобів спілкування.

Як зазначає О. Хміляр, елементами психомоторних символів є: рухи тіла, інтонаційні, ритмічні, висотні характеристики голосу, його часова і просторова організація. Коло підструктур психомоторної поведінки особистості значно вужче за коло елементів, які виконують роль психомоторних символів регуляції поведінки (Хміляр О.Ф., 2016, с. 131-132).

В. Кочетков визначає такі основні елементами системи передачі психомоторних символів від людини до людини: фізіологічна маска, одяг, особливості тілобудови, обмін предметами, жести, пози, відстані між співрозмовниками, взаємне розташування співрозмовників, вирази обличчя.

Висновки. Отже, цілісного вивчення потребує проблема кодування, декодування та розуміння повідомлень, що передаються у формі чуттєво-інтуїтивних символів і перетворення їх у регулятор дії іншої людини. Кодуючи себе для іншої особи, передавач закладає модель відповідної поведінки одержувача повідомлення. У цьому контексті вимагає подальшого дослідження процес передачі повідомлення за допомогою вербальних, а також психомоторних символів мовлення, покликаних одночасно виконувати як інформаційну, так і регуляторну функції.

Список використаних джерел

1. Хміляр О. Ф. (2017) Психологія символічної регуляції поведінки особистості. Автореферат дисертації доктор психологічних наук. Київ.
2. Роль психомоторики в житті людини. Психологія. URL: http://8ref.com/14/referat_140687.html.
3. Загальна психологія (2004). Підручник / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко та ін.; за загальною редакцією С. Д. Максименка. Вінниця.
4. Солощук Л. В. (2009) Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англomовному дискурсі. Автореферат дисертації доктора філологічних наук. Київ.
5. Хміляр О.Ф. (2016) Психологія символічної регуляції дій і вчинків особистості. Монографія. Київ.

References

1. Khmilyar O. F. (2017) Psykholohiya symvolichnoyi rehulyatsiyi povedinky osobystosti. Avtoreferat dysertatsiyi doktor psykholohichnykh nauk. Kyuyiv.
2. Rol' psykhomotoryky v zhytti lyudyny – Psykholohiya. URL: http://8ref.com/14/referat_140687.html.
3. Zahal'na psykholohiya (2004). Pidruchnyk / S. D. Maksymenko, V. O. Zaychuk, V. V. Klymenko ta in.; za zahal'noyu redaktsiyeyu S. D. Maksymenka. Vinnytsya.
4. Soloshchuk L. V. (2009) Vzayemodiya verbal'nykh i neverbal'nykh komponentiv komunikatsiyi u suchasnomu anhlovnomu dyskursi. Avtoreferat dysertatsiyi doktora filolohichnykh nauk. Kyuyiv.
5. Khmilyar O.F. (2016) Psykholohiya symvolichnoyi rehulyatsiyi diy i vchynkiv osobystosti. Monohrafiya. Kyuyiv.

Summary

PSYCHOMOTOR SYMBOLS OF THE PERSONALITY OF A MILITARY SERVICEMAN

Dzyuba R. L.

*a student of the humanitarian institute
National University of Defense of
Ukraine
named after Ivan Chernyakhovsky*

Abstract. *The report pays attention to the study of non-verbal communication systems in order to study the necessary methods and systems of encoding and decoding messages using a psychomotor symbol.*

Keywords: *psychomotor symbol, verbal and non-verbal symbols, psychomotor, coding, decoding.*

АНАЛІЗ СИСТЕМИ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗБОРІВ З РЕЗЕРВІСТАМИ ОПЕРАТИВНОГО РЕЗЕРВУ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН

Дюндік Р. В.

*слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського*

***Анотація.** Розглянуто актуальність морально-психологічного забезпечення навчальних зборів з резервістами оперативного резерву військових частин. Визначено елементи та компоненти системи морально-психологічного забезпечення навчальних зборів з резервістами оперативного резерву військових частин, скориговано об'єкт та предмет, уточнено мету. Окреслено основні завдання морально-психологічного забезпечення навчальних зборів з резервістами оперативного резерву військових частин.*

***Ключові слова:** резервісти; навчальні збори; морально-психологічне забезпечення; система.*

Вступ. У зв'язку з проведенням з 2014 року на Сході нашої держави Антитерористичної операції, з 30 квітня 2018 року – операції Об'єднаних сил, а з 22 лютого 2022 року – відбиття повномасштабного вторгнення російської федерації, питання мобілізації та призову резервістів набули актуального змісту. Ще до початку активний бойових дій в Україні постійно проводились навчальні збори з резервістами оперативного резерву, але нажалі не всім аспектам, а особливо питанням морально-психологічного забезпечення, приділялась достатня увага, а деякі з них взагалі упускаються або залишаються на рівні не реалізованих.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши чинне законодавство України та наукові праці з питань проходження громадянами України служби у військовому резерві можна зробити висновок, що на даний час питання особливості морально-психологічного забезпечення навчальних зборів з резервістами оперативного резерву військових частин не вивчалось, але можна застосувати загальні положення морально-психологічного забезпечення. Щоб з'ясувати особливості морально-психологічного забезпечення навчальних зборів з резервістами оперативного резерву військової частини, потрібно визначити основні поняття, викладені в керівних документів, наукових працях та навчально-методичній літературі. Для цього більш доцільним є застосування системного підходу – найбільш загального поняття у системних дослідженнях, в основу якого покладено дослідження внутрішньої структури системи та її внутрішніх процесів, а також зовнішні зв'язки, динаміка розвитку та функціонування. Головним концептуальним положенням системного підходу є розгляд системи не як простої суми

елементів, а як їх сукупності, єдиного цілого, призначеного для досягнення єдиної мети (Агаєв Н. А. та ін., 2020).

Зважаючи на те, що навчальні збори є основною формою підготовки резервістів та спрямовані на відновлення (набуття, удосконалення) індивідуальних спроможностей, необхідних під час дій на посадах у складі підрозділів, то морально-психологічне забезпечення навчальних зборів з резервістами оперативного резерву військової частини відноситься до морально-психологічного забезпечення підготовки військ (сил).

Враховуючи викладене, слід сформулювати систему морально-психологічного забезпечення навчальних зборів з резервістами оперативного резерву військових частин, визначити її елементи та компоненти, сформулювати об'єкт та предмет системи та уточнити мету.

Об'єктом системи морально-психологічного забезпечення в цілому є особовий склад військових частин (підрозділів). Морально-психологічне забезпечення навчальних зборів з резервістами оперативного резерву військової частини спрямоване на формування, підтримання та відновлення морально-психологічного стану, моральних, психологічних та військово-професійних якостей резервістів оперативного резерву, тому об'єктом цієї системи слід визначити резервістів оперативного резерву військових частин – осіб, звільнених з військової служби, які за своїми професійно-психологічними характеристиками і станом здоров'я придатні до служби у військовому резерві, відповідають встановленим вимогам її проходження, уклали контракт для проходження служби у військовому резерві Збройних Сил України, інших військових формувань і призначені для їх комплектування у мирний час та в особливий період (Указ Президента України № 618/2012, 2012).

Відповідно, предметом системи морально-психологічного забезпечення навчальних зборів з резервістами оперативного резерву військової частини буде не тільки морально-психологічний стан резервістів, а й моральні, психологічні та військово-професійні якості резервістів оперативного резерву військової частини.

Узагальнюючи ці положення є можливим уточнити мету системи морально-психологічного забезпечення навчальних зборів з резервістами оперативного резерву військової частини, яка буде полягати в організації процесу формування у резервістів морально-психологічних якостей і здатностей, що визначають зміст і сформованість їх морально-психологічного стану та забезпечують готовність до якісного виконання завдань за призначенням.

Відповідними елементами системи морально-психологічного забезпечення навчальних зборів з резервістами оперативного резерву військової частини є інформаційно-пропагандистське та психологічне забезпечення.

Основними компонентами системи будуть сили, засоби, технології та методики, які використовують для формування у резервістів морально-психологічних якостей і здатностей. У цілому процес функціонування

системи морально-психологічного забезпечення можна відобразити у вигляді такого алгоритму: мета → об'єкт впливу → предмет впливу → завдання → сили (засоби) → технології (методики) = результат (ефективність МПЗ) (Агаєв Н. А. та ін., 2020).

Беручи за основу положення викладені в Настанові з морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування Збройних Сил України (Наказ № 173, 2018) та в Доктрині “Морально-психологічне забезпечення військ (сил) в об'єднаних операціях” (ВКП 1.58(31).01, 2020), є можливим визначити основні завдання морально-психологічне забезпечення навчальних зборів з резервістами:

аналіз та оцінювання морально-психологічного стану особового складу резервістів, які прибули на збори та прогнозування динаміки його можливих змін;

аналіз психологічних умов проведення основних заходів підготовки, прогнозування можливого їх впливу на морально-психологічний стан та поведінку особового складу, визначення його психічної стійкості та психологічної готовності до виконання завдань за призначенням;

формування та підтримання в особового складу резервістів необхідного рівня морально-психологічного стану, злагодженості та згуртованості особового складу на основі бойового братерства;

аналіз культурних та духовних потреб особового складу резервістів, які прибули на збори, забезпечення умов організації дозвілля і відпочинку з урахуванням завдань підготовки, що сплановані та умов їх виконання;

роз'яснення особовому складу державної політики України у сфері оборони та безпеки, формування свідомого ставлення до виконання свого громадянського обов'язку;

оперативне доведення до особового складу рішень військово-політичного керівництва держави з питань оборони, наказів командувачів, командирів (начальників) та роз'яснення їх важливості і необхідності безумовного виконання;

організація внутрішньо-комунікаційної роботи серед особового складу резервістів;

організація заходів соціального забезпечення та захисту резервістів і членів їх сімей;

формування в особового складу почуття патріотизму, відповідальності за дотримання положень Конституції України, вірності Військовій присязі, Бойовому прапору, бойовим традиціям, дисциплінованості, готовності до саможертвності в ім'я Батьківщини;

організація національно-патріотичної підготовки особового складу, заходів військово-патріотичного виховання;

роз'яснення особовому складу норм міжнародного гуманітарного права, вимог щодо екологічної безпеки, особливостей поведінки з цивільним населенням, військовополоненими тощо та необхідності їх дотримання у бойових умовах;

організація заходів морально-психологічного забезпечення щодо дотримання військової дисципліни в особового складу, профілактики правопорушень;

формування психічної стійкості та керованості, забезпечення спроможності особового складу витримувати нервово-психологічні навантаження, зберігати боєздатність в умовах впливу психотравмуючих факторів;

організація соціально-психологічного супроводу діяльності на навчальних зборах;

участь в організації заходів щодо захисту від негативного інформаційно-психологічного впливу противника, організація навчання особового складу резервістів основам медіаграмотності;

організація взаємодії зі структурними підрозділами Міністерства оборони України, Генерального штабу ЗС України, інших структур сектору безпеки і оборони в інтересах МПЗ;

організація взаємодії з військовими священниками (капеланами) щодо духовної підтримки особового складу резервістів;

організація взаємодії та налагодження зв'язків з органами державної влади, місцевого самоврядування, політичними та громадськими організаціями, засобами масової інформації, керівниками закладів та установ культури тощо з метою можливого використання цивільної інфраструктури в інтересах морально-психологічного забезпечення навчальних зборів, проведення спільних заходів тощо (ВКП 1.58(31).01, 2020).

Висновки. Таким чином, є доцільним сформулювати уточнене визначення системи морально-психологічного забезпечення навчальних зборів з резервістами оперативного резерву військової частини – це сукупність функціонально взаємопов'язаних сил, засобів, технологій і методик формування морально-психологічних якостей і здатностей, що визначають зміст і сформованість їх морально-психологічного стану та забезпечують готовність до якісного виконання завдань за призначенням.

Список використаних джерел

1. Агаєв Н. А., Алещенко В.І., Андрущенко Т.В., Бакуменко Р.О., Бочаров М.М.... & Чорна І.В.; за заг. ред. Стасюка В.В. (2020). Морально-психологічне забезпечення у ЗСУ: підручник: у 2 ч. Ч. I. вид. 2-е, перероб. зі змін. та допов. Бровари: ТОВ “7БЦ”, 754 с.

2. Указ Президента України № 618/2012 “Про затвердження Положення про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України” (2012).

3. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України № 173 “Про затвердження настанови з морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування Збройних Сил України” (2018). Київ, ГШ ЗСУ. 74 с.

4. ВКП 1.58(31).01 Доктрина “Морально-психологічне забезпечення військ (сил) в об’єднаних операціях” (2020). Київ, Головне управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України. 23 с.

References

1. Ahaiev N. A., Aleshchenko V.I., Andrushchenko T.V., Bakumenko R.O., Bocharov M.M.... & Chorna I.V.; za zah. red. Stasiuka V.V.(2020). Moralno-psykholohichne zabezpechennia u ZSU. [Moral and psychological support in the Armed Forces of Ukraine]: pidruchnyk: u 2 ch. Ch. I. vyd. 2-e, pererob. zi zmin. ta dopov./ Brovary: TOV “7BTs”, 754 s.

2. Ukaz Prezydenta Ukrainy: “Pro zatverdzhennia Polozhennia pro prokhozhenia hromadianamy Ukrainy sluzhby u viiskovomu rezervi Zbroinykh Syl Ukrainy”. 29 zhovtnia 2012 roku № 618/2012.

3. Nakaz Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy: “Pro zatverdzhennia nastanovy z moralno-psykholohichnoho zabezpechennia pidhotovky ta zastosuvannia Zbroinykh Syl Ukrainy”. 27 kvitnia 2018 roku № 173. Kyiv : HSh ZSU, 2018. 74 s.

4. Doktryna “Moralno-psykholohichne zabezpechennia viisk (syl) v obiednanykh operatsiiakh”, zatv. Nachalnykom Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy 27.10.2020. (VKP 1.58(31).01). Holovne upravlinnia moralno-psykholohichnoho zabezpechennia Zbroinykh Syl Ukrainy. Kyiv, 2020. 23 s.

Summary

*Dundik R. V.
student of the Humanitarian
Institute of the National Defense
University of Ukraine named after
Ivan Chernyakhovsky*

Annotation. *The relevance of moral and psychological support of training sessions with reservists of the operational reserve of military units is considered. The elements and components of the system of moral and psychological support of training sessions with reservists of the operational reserve of military units were determined, the object and subject were adjusted, and the purpose was clarified. The main tasks of moral and psychological support of training sessions with reservists of the operational reserve of military units are outlined.*

Key words: *reservists; educational meetings; moral and psychological support; system.*

ТЕОРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Капуста Я. В.

слухач гуманітарного інституту

Національного університету оборони України

імені Івана Черняхівського

***Анотація.** Розглянуто поняття регуляції та саморегуляції людської поведінки. Проаналізовано праці українських та зарубіжних вчених стосовно різних змістових аспектів саморегуляції особистості. Визначено, що психологічна регуляція поведінки є однією з провідних детермінант формування внутрішньої системи установок та цінностей, успішної соціальної, інтелектуальної, професійної адаптації суб'єкта протягом всього життєвого шляху.*

***Ключові слова:** регуляція, саморегуляція, поведінка, особистість.*

Постановка проблеми. Проблема регуляції та саморегуляції людської поведінки, форм і способів її становлення у психології розробляється достатньо давно. Психічний рівень регуляції є провідним у поведінці людини, дозволяє здійснювати найбільш адекватний інформаційний обмін, дає можливість пристосовуватися до життєвого середовища, створювати його. Психологічна регуляція поведінки є однією з провідних детермінант формування внутрішньої системи установок та цінностей, успішної соціальної, інтелектуальної, професійної адаптації суб'єкта протягом всього життєвого шляху. Тому проблема саморегуляції набуває особливого значення за сучасних реалій.

Виклад основного матеріалу. Проблема саморегуляції поведінки особистості розглядається українськими та зарубіжними вченими в різних змістових аспектах: емоційна саморегуляція (Т. А. Вайден, Н. Ейзенберг, Дж. Д. Майер, О. П. Саннікова), вольова саморегуляція (В. О. Іванніков,), інтелектуальна саморегуляція (А. Бандура, В. О. Моляко), саморегуляція психічних станів (Т. П. Вісковатова, С. М. Миронець) стильові аспекти саморегуляції в контексті довільної активності людини (Ж. П. Вірна), саморегуляція поведінки особистості в контексті активності людини як суб'єкта власної поведінки й діяльності (В. В. Клименко, Г. В. Ложкін, С. Д. Максименко, В. О. Моляко).

В межах гуманістичного підходу, поняття саморегуляції особистості розглядається з позиції свободи, активності, здатності до самовдосконалення та саморозвитку (А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт, В. Франкл та інші). У соціально-когнітивній теорії особистості А. Бандури, саморегуляція висвітлена, як самостійний предмет дослідження. Саморегуляція особистості, виходячи з думок вченого, формується за

допомогою її поведінки, індивідуальних характеристик, особливо важливою з-поміж яких є мислення. Мислення кожної людини є особливим, так само як і характер особистості, тому і поняття саморегуляції залежить від індивідуальних особливостей особистості, характеру, мислення, темпераменту та багатьох інших характеристик (Бандура А., 2003, с. 244).

Поведінка людини є зовнішньою формою діяльності, що виражає змістову сутність її активності через процеси розпредмечування (засвоєння предметного світу) та опредмечування (як творчого його перетворення). Одна і та сама діяльність може бути реалізована людиною у різних формах та способах поведінки, водночас одна і та сама поведінка може розглядатися як прояв діяльності різного змісту. Саме тому, усвідомлені наміри людини не завжди узгоджуються з її реальною поведінкою, а вербалізовані програми або плани дій часто можуть протирічати реальним вчинкам.

Поняття «регуляція» в такому контексті використовується у широкому розумінні – впорядкування, організація і детермінація доцільних процесів – як зовнішня регуляція і внутрішня саморегуляція поведінки.

Справедливо буде відзначити, що до питання регуляції психічних станів в своїх роботах звертався ще Аристотель, а ідея регуляції діяльності людини психікою належить І. М. Сеченову та пов'язана з його рефлексорною теорією.

Українські науковці внесли також суттєвий вклад у розвиток поглядів на регуляцію поведінки особистості. Так, С. Д. Максименко розглядає здатність особистості до саморегуляції як суттєву її ознаку, що проходить у своєму становленні три послідовні етапи в системі інтеграції особистості: 1) базальну емоційну саморегуляцію; 2) вольову саморегуляцію; 3) смислову, ціннісну саморегуляцію (Максименко С. Д., 2006, с.48–49). Вчений наголошує, що саморегуляція на перетині довільності, інтеграції та переживання як основних ліній розвитку цілісної особистості передбачає усвідомлену перебудову її смислових утворень та народження нових сенсів через особливі переживання.

В. В. Клименко називає безпосередніми регуляторами рухів, дій і вчинків людини образи, почуття і думки, що відображують впливи довкілля на основі значущості інформації. Людина під час психомоторного акту у системі людина-предмет (Я і не-Я) впорядковує тіло та його робочі органи відповідно до задачі дії у взаєминах між протидіючими сторонами активності (Клименко В. В., 2013).

Ж. П. Вірна визначає провідну роль усвідомлення професійного образу як основи оперативної-тенденційної фіксації професійного досвіду особистості у виробленні стильових характеристик мотиваційно-смислової регуляції. О. М. Байер основними чинниками свідомої регуляції визначає свідомість та самопізнання, самоствавлення, результати яких впливають на організацію особистістю процесу саморегулювання поведінки через

знання, ціннісну сферу, передбачення та оцінювання наслідків власної активності (Вірна Ж. П., 2003).

О. П. Макаревич зазначає, що регуляція поведінки особистості детермінована саме психологічними особливостями людини, яка здатна варіювати власну поведінку на основі потенціалу та передбачуваного майбутнього, відповідно до внутрішнього стану та ситуації, щосклалася навколо (Клименко В. В., 2013).

Виходячи з усього вищевказаного, слід вважати, що саморегуляція – це процес, який дозволяє людині здійснювати усі свої плани, задуми та цілі. Внаслідок того, що поняття має великий попит в сьогоденні поглядів щодо його тлумачення досить багато. Воно вивчається як українськими, так і зарубіжними науковцями, і в усіх їх думках ми вбачаємо істину. Саморегуляція пояснюється крізь призми поведінки, мислення, індивідуальних особливостей, діяльності і тому подібне. Проте, здійснивши детальний аналіз наявних джерел, ми можемо зробити власний висновок, узагальнивши наявну інформацію щодо пояснення цього феномену.

Висновки. Отже, поняття саморегуляції ми бачимо як складне утворення, яке базується на самосвідомості людини, завдяки якому людина здатна до самоконтролю, діяльності, саморозвитку, що має свій початок в індивідуальних особливостях особистості. Людина завдяки саморегуляції здійснює активність у тій чи іншій діяльності, яка у відповідь дає їй те, що вона поставила собі за мету на початку. Тематика є досить цікавою, складною та спірною, тому перспективи подальших досліджень поняття саморегуляції ми вбачаємо у більш детальному та поглибленому вивченню цієї проблематики.

Список використаних джерел

1. Бандура А. (2003). Теория социального научения. СПб, Евразия. 320 с.
2. Максименко С. Д. (2006). Генеза здійснення особистості. Київ, Видавництво ТОВ «КММ», 256 с.
3. Вірна Ж. П. (2003). Мотиваційно-смилова регуляція у професіоналізації психолога. Монографія. Луцьк, «Вежа». 320 с.
4. Клименко В. В. (2013). Психофізіологічні механізми праксису людини. Монографія. Київ, «Слово». 640 с.

References

1. Bandura A. (2003). Teoryya sotsyal'noho nauchenyua. SPb, Evrazyua. 320 s.
2. Maksymenko S. D. (2006). Heneza zdiysnennya osobystosti. Kyuiv, Vydavnytstvo TOV «KMM», 256 s.

3. Virna ZH. P. (2003). Motyvatsiyno-smyslova rehulyatsiya u profesionalizatsiyi psykholoha. Monohrafiya. Luts'k, «Vezha». 320 s.

4. Klymenko B. B. (2013). Psykhofiziologichni mekhanizmy praksysu lyudyny. Monohrafiya. Kyyiv, «Slovo». 640 s.

Summary

THEORETICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF SELF-REGULATION OF PERSONAL BEHAVIOR

Kapusta Ya. V.

a student of the humanitarian institute National University of Defense of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky

Abstract. *The concept of regulation and self-regulation of human behavior is considered. The works of Ukrainian and foreign scientists regarding various substantive aspects of personality self-regulation are analyzed. It was determined that the psychological regulation of behavior is one of the leading determinants of the formation of the internal system of attitudes and values, successful social, intellectual, and professional adaptation of the subject throughout his life.*

Key words: *regulation, self-regulation, behavior, personality.*

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ

Микитюк Н. М.

слухачка Гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського

***Анотація.** Пріоритетними цілями розвитку (реформування, модернізації) Збройних Сил України визначено сукупність принципів, напрямів, форм та методів діяльності органів військового управління, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, закладів фахової військової освіти, спрямованих на розвиток військової освіти як інтегрованої до державної системи освіти, яка функціонує на засадах єдиної законодавчої та нормативно-правової бази, національних стандартах та стандартах держав-членів НАТО.*

***Ключові слова.** Професійна компетентність, педагог військового управління, компетентність, бойовий досвід, військова наука.*

Постановка проблеми. Професійна компетентність військового педагога – це здатність відповідати вимогам посади та володіння необхідними знаннями, навичками, уміннями та досвідом для ефективного виконання своїх професійних обов'язків.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про вищу освіту» компетентність визначена як «здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей»; результати навчання – як «знання, вміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після за-вершення освітньої програми (програмні результати навчання) або окремих освітніх компонентів» (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Щодо наукових публікацій останнього часу, то, наприклад, С. Паламар розглядає компетентнісний підхід як методологічний орієнтир модернізації сучасної освіти. Автор уважає, що з дидактичних позицій компетентнісний підхід є принципом реорганізації змісту і процесу для досягнення зазначених цілей та оцінюється також як освітній результат – якість сучасної освіти. Він вказує, що основним освітнім результатом має стати не система знань, умінь і навичок, а набір ключових компетентностей в інтелектуальній, комунікативній, інформаційній, соціальній та інших сферах (Паламар С., 2018).

Професійна компетентність військового педагога - це сукупність знань, навичок, умінь та досвіду, що дозволяють йому ефективно здійснювати свої професійні обов'язки в галузі військової освіти та виховання військовослужбовців.

Основні складові професійної компетентності військового педагога включають:

мати глибокі знання військової науки, тактики та стратегії, щоб ефективно проводити навчання військовослужбовців та готувати їх до бойових дій.

Військовий педагог повинен:

вміти ефективно організовувати навчальний процес, розробляти програми навчання та контролювати рівень знань військовослужбовців

-мати високий рівень комунікативних навичок та вміння працювати зі слухачами різних вікових та соціальних груп;

вміти ефективно управляти групою військовослужбовців, забезпечуючи дисципліну та виконання завдань;

мати високий рівень психологічних навичок та вміння працювати з військовослужбовцями в умовах високої напруженості та стресу.

Бойовий досвід є важливою складовою професійної компетентності військового педагога, оскільки дозволяє йому не тільки перевірити свої знання та навички в реальних умовах, але й додатково розвивати свої професійні компетенції.

Під час бойових дій військовий педагог повинен продемонструвати навички застосування військової науки, тактики та стратегії, організації навчання та підготовки військовослужбовців, а також управління групою в складних умовах бойових дій. Він повинен вміти оцінювати ситуацію, приймати рішення та діяти швидко та ефективно в умовах ризику та стресу.

Бойовий досвід також дозволяє військовому педагогу покращити свої психологічні навички та вміння працювати з військовослужбовцями в складних умовах, таких як втома, нерве напруження та стрес. Він може використовувати свій досвід в бойових умовах для формування психологічної стійкості та виховання дисципліни та відповідальності у військовослужбовців.

Бойовий досвід є важливою складовою професійної компетентності військового педагога, оскільки дозволяє йому не тільки перевірити свої знання та навички в реальних умовах, але й додатково розвивати свої професійні компетенції.

Таким чином, аналіз наукових робіт, що розвивали основні теоретичні та методологічні засади компетентнісного підходу впродовж останніх п'яти років, свідчить, що більшість із них продовжує приділяти увагу структурі компетентності та аналізу її сутності за певними напрямками професійної підготовки. Водночас набагато менше представлено технологічно забезпечених робіт, що пропонують технології формування певних компетентностей та

процедури вимірювання рівня їх сформованості. Це значною мірою стосується і численних дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук, які оприлюднені на сайтах відповідних спеціалізованих спеціальних рад, метою яких, зокрема, є подальша розробка певних положень компетентнісного підходу.

Проте процес формування необхідних компетентностей у системі вищої та післядипломної освіти відбувається неоднозначно. Слід погодитися з А. Вітченком та іншими дослідниками, які у своїх дослідженнях, висвітлюючи особливості проектування компетентностей для системи вищої професійної освіти, вказують, що фундаторам компетентнісного підходу, на жаль, не вдалося уникнути певних недоліків, які в подальшому заважатимуть успішному впровадженню пропонованої інновації, а саме: 1) спрощеного розуміння компетентності, її ототожнення з окремими неінтегральними особистісними якостями, видами навчально-пізнавальної діяльності; 2) поверхневого уявлення про структуру компетентності, її компоненти; 3) браку логічно побудованої класифікації компетентностей; 4) відсутності чіткого розуміння алгоритму, особливостей та умов набуття (поглиблення) компетентностей різних видів у процесі навчання; 5) ігнорування технологічних і діагностичних аспектів реалізації компетентнісного підходу (Вітченко А., Вітченко А., 2019).

Аналізуючи досвід діяльності центрів компетентностей у європейських університетах, Г. Хоружий та інші дослідники пишуть, що в країнах ЄС накопичено чималий досвід формування компетентностей у контексті навчання впродовж усього життя, оскільки знання, навички і компетентності в ЄС усе більше вважаються важливим фактором розвитку інновацій, продуктивності праці та конкурентноспро-можності робочої сили. Інтернаціоналізація виробництва й освіти, впровадження нових технологій усе більше вимагають не лише спеціальних умінь і професійних навичок, а й загальних компетентностей, що сприяють мотивації працівників і уможливають їх адаптацію до нових умов. Автори розуміють компетентність як латентну здатність, можливість особи виконувати певне завдання. У контексті європейської політики освіти компетентності охоплюють такі значення: відповідальність, навчальну компетентність, компетентність самостійності, комунікативну і соціальну компетентність, професійну, фахову, методичну та діяльнісну компетентності (Хоружий Г., Хоружа Л., 2017).

Грунтовно підходи до визначення поняття «компетентність» розглянуто в монографії В. Масича. Автор на основі порівняльного аналізу значної кількості наукових джерел об'єднав їх у декілька груп. Зокрема, джерела, що розглядають компетентність як певну здатність чи якість; джерела, що характеризують компетентність як суб'єкт діяльності; джерела, що розглядають компетентність як

оволодіння особистістю чимось; джерела, які трактують компетентність як компетенцію або сукупність компетенцій.

Висновок. Компетентність є інтегральним показником рівня, якості підготовки фахівця до професійної діяльності, що визначається не просто як обсяг знань та вмінь, а характеризує вміння людини мобілізувати отримані знання і досвід у конкретній ситуації. За В. Масичем, компетентність – це сформована у фахівця теоретична, заснована на знаннях, і практична, підкріплена досвідом діяльності, готовність до реальної професійної діяльності. Компетентність фахівця є показником відповідності його соціально-особистісних і професійних якостей соціально-професійним вимогам. Автор наголошує, що компетентність є результатом освіти, самоосвіти і саморозвитку майбутнього фахівця, вона визначається досвідом та індивідуальною здатністю людини, її прагненням до неперервної самоосвіти й самовдосконалення, творчим ставленням до справи (Масич В. В., 2017, с. 88–91).

Список використаних джерел

1. Паламар С. (2018) Компетентнісний підхід як методологічний орієнтир модернізації сучасної освіти. Освітологічний дискурс. № 1/2 (20/21). С. 267–278.
2. Вітченко А., Вітченко А. (2019). Компетентнісний підхід у сучасній вищій освіті: освітня інновація чи реформаторський симуляр доби постмодерну? Вища школа. № 4 (177). С. 52–67.
3. Хоружий Г., Хоружа Л. (2017) Конструктивний підхід у навчанні: з досвіду діяльності центрів компетентностей у європейських університетах. Вища школа. № 8 (157). С. 57–68.
4. Масич В. В. (2017). Формування продуктивно творчої компетентності майбутніх інженерів-педагогів у процесі професійної підготовки : монографія. Харків, «Діса плюс». 330 с.
5. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII. (2014) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

References

1. Palamar S. Kompetentnisnyi pidkhid yak metodolohichniy oriientyr modernizatsii suchasnoi osvity S. Palamar Osvitlohichniy dyskurs. 2018. № 1/2 (20/21). S. 267–278.
2. Vitchenko A. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasniy vyshchii osviti: osvitnia innovatsiia chy reformatorskyi symuliar doby postmodernu? Andrii Vitchenko, Anastasiia Vitchenko . Vyshcha shkola. 2019. № 4 (177). S. 52–67.

3. Khoruzhyi H. Konstruktyvnyi pidkhid u navchanni: z dosvidu diialnosti tsestriv kompetentnosti u yevropeiskykh universytetakh . H. Khoruzhyi, L. Khoruzha . Vyscha shkola. 2017. № 8 (157). S. 57–68.

4. Masych V. V. Formuvannia produktyvno tvorchoi kompetentnosti maibutnikh inzheneriv-pedahohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky : monohrafiia / V. V. Masych. Kh. : Vyd-vo «Disa plus», 2017. 330 s.

5. Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII «Pro vyshchu osvitu». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (data zvernennia: 10.01.2023).

Summary

PROFESSIONAL COMPETENCE TEACHERS OF THE MILITARY ADMINISTRATION

*Mykytiuk N. M.
student of the Humanitarian Institute
of the National Defense University of
Ukraine*

Annotation. *The priority goals of the development (reform, modernization) of the Armed Forces of Ukraine are a set of principles, directions, forms and methods of activity of military command and control bodies, higher military educational institutions, military educational units of higher education institutions, institutions of professional military education aimed at developing military education as an integrated part of the state education system, which operates on the basis of a unified legislative and regulatory framework, national standards and standards of NATO member states.*

Key words: *Professional competence, military management teacher, competence, combat experience, military science.*

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРА У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мотика С. М.

докторант кафедри суспільних наук

***Анотація.** У публікації висвітлюється професійна компетентність офіцера під час вирішення проблемних педагогічних ситуацій в процесі професійної діяльності.*

***Ключові слова:** професійна компетентність офіцера.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку української держави та її Збройних сил в умовах повномасштабної військової агресії з боку російської федерації вимагає від військового фахівця високої компетентності, швидкого орієнтування в умовах професійної діяльності, що змінюються, вміння актуалізувати теоретичні знання в єдності з професійним та особистісним досвідом. Проблемні педагогічні ситуації, що виникають у діяльності офіцера, вимагають від нього вибору найефективніших стратегій із різноманіття підходів, технологій, систем навчання та виховання. Оскільки офіцер, як правило, і сам є учасником цих ситуацій, то від нього потрібні певні якості, що забезпечують професійну саморегуляцію та педагогічну доцільність поведінки. Успішність професійної діяльності офіцера визначається наявністю у нього компетентностей, що передбачають вміння вибудовувати у роботі із підлеглими логіку педагогічної доцільності, самостійно приймати відповідальні рішення у будь-яких ситуаціях, мати розвинене почуття відповідальності за долю підлеглого, мобільності, динамічності, конструктивності. Для цього необхідно мати офіцера, здатного вирішувати складні завдання, долати службові колізії, пов'язані із вирішенням педагогічних ситуацій в умовах службової, службово-бойової та бойової діяльності. У зв'язку із розширенням діапазону виникнення нових, вельми проблемних педагогічних ситуацій, аналіз і вирішення їх вимагають дедалі вищої професійної компетентності офіцера Збройних сил України.

Мета доповіді. У доповіді розкривається важливість та значущість компетентності офіцера у випадках якщо виникають проблемні ситуації в процесі професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз більшості досліджень показав, що у структурі професійної компетентності офіцера необхідно виокремити особистісний компонент, до складу якого увійшли мотиви професійної діяльності, інтерес, самостійність та відповідальність, потреба у професійному зростанні та самоосвіті, спрямованість, самооцінка та рефлексія. Знання і вміння офіцера віднесено до технологічного компонента професійної компетентності і застосовуються до професійної

компетентності офіцера у вирішенні різноманітних педагогічних завдань, що передбачають вміння цілісно сприймати педагогічну ситуацію, розбиратися у характері, схильностях вибору підлеглого, знаходити найбільш доцільне. Контрольно-результативний компонент забезпечує оцінку ефективності запропонованих варіантів вирішення проблемної педагогічної ситуації. Єдність особистісного, технологічного і контрольно-результативного компонентів забезпечує цілісну компетентність офіцера як педагога у сфері його професійної діяльності.

Під проблемними педагогічними ситуаціями розуміються порушення у логіці розвитку освітнього процесу, зумовлені суперечностями у відносинах учасників цього процесу, неадекватністю вибору педагогічних засобів та відсутністю прогнозу наслідків їхнього застосування. Результати аналізу власного досвіду автора дозволяють вважати, що на становлення професійної компетентності офіцера у вирішенні проблемних педагогічних ситуацій впливають спрямованість на педагогічну діяльність, установка на роботу з особовим складом, інтерес до предмета і потреба у самоосвіті, розвинене професійне мислення, володіння базовими педагогічними категоріями. Ці та інші якості необхідно розглядати у структурі професійної компетентності офіцера у вирішенні проблемних педагогічних ситуацій як одного з напрямків розвитку його професійної готовності. Як показують дослідження, незалежно від рівня узагальненості педагогічного завдання, закінчений цикл вирішення проблемної педагогічної ситуації реалізується у логіці: ситуація – педагогічний аналіз – виявлення проблемної педагогічної ситуації - обґрунтування педагогічно доцільної стратегії вирішення - проектування адекватних проблеми, що виникла, педагогічних засобів та умов - практичне вирішення проблемної педагогічної ситуації.

Рівень професійної компетентності офіцера у вирішенні проблемних педагогічних ситуацій може бути визначено як ступінь розвитку його теоретичної обізнаності та технологічних вмінь для досягнення ефективних результатів щодо виявлення та вирішення проблемної педагогічної ситуації на основі зняття невизначеності та організації педагогічно доцільних дій учасників ситуації. З урахуванням цього було виокремлено чотири рівні професійної компетентності майбутнього офіцера у вирішенні проблемних педагогічних ситуацій: інтуїтивний, частковий, неповний, високий.

Професійна компетентність офіцера у вирішенні проблемних педагогічних ситуацій є його інтегральною професійно-особистісною характеристикою, що проявляється в його здатності до сприйняття педагогічних колізій як природного стану навчально-виховного процесу та службово-бойової діяльності, що вимагає компетентних дій з аналізу, ідентифікації, розроблення та реалізації плану вирішення проблемної педагогічної ситуації.

До складу професійної компетентності майбутнього офіцера у вирішенні проблемних педагогічних ситуацій входять мотиваційна

готовність до адекватного прийняття цієї ситуації, володіння методологічними та теоретичними основами аналізу проблемних педагогічних ситуацій, вміння проектувати та реалізовувати способи вирішення різноманітних проблем у педагогічному процесі.

Висновки. Основним засобом формування професійної компетентності майбутнього офіцера у вирішенні проблемних педагогічних ситуацій є система ситуацій, що містить: прийняття суперечності як проблеми, яка потребує цілеспрямованих дій офіцера щодо педагогічно доцільного вирішення суперечності; набуття досвіду аналізу та вирішення ситуації за заданою схемою та відомого з практики методу; творчого підходу до виниклої суперечності та пошуку самостійного рішення на основі застосування проектно-дослідницької методології; самовизначення у проблемі, що виникла, моральної оцінки дій учасників ситуації, вироблення та практичної реалізації власного рішення.

Summary

THE PRACTICAL SIGNIFICANCE OF THE OFFICER'S PROFESSIONAL COMPETENCE IN SOLVING PROBLEM PEDAGOGICAL SITUATIONS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL ACTIVITY

Motyka S. M.
Doktorant

Abstract. *The publication highlights the professional competence of the officer when solving problematic pedagogical situations in the course of professional activity.*

Key words: *professional competence of the officer.*

The purpose of the report. The report reveals the importance and significance of the officer's competence in cases where problematic situations arise in the course of professional activity.

Formulation of the problem. The modern stage of the development of the Ukrainian state and its Armed Forces in the conditions of full-scale military aggression by the Russian Federation requires a military specialist to have high competence, quick orientation in the changing conditions of professional activity, the ability to update theoretical knowledge in unity with professional and personal experience. Problematic pedagogical situations arising in the officer's activities require him to choose the most effective strategies from a variety of approaches, technologies, training and education systems. Since the officer, as a rule, is himself a participant in these situations, certain qualities are required from him that ensure professional self-regulation and pedagogical expediency of behavior. The success of an officer's professional activity is determined by the presence of competencies that involve the ability to build a

logic of pedagogical expediency in working with subordinates, to independently make responsible decisions in any situations, to have a developed sense of responsibility for the fate of subordinates, mobility, dynamism, and constructiveness. For this, it is necessary to have an officer capable of solving complex tasks, overcoming official conflicts related to solving pedagogical situations in the conditions of official, official-combat and combat activities. In connection with the expansion of the range of emergence of new, very problematic pedagogical situations, their analysis and solution require increasingly higher professional competence of the officer of the Armed Forces of Ukraine.

Conclusions. The main means of forming the future officer's professional competence in solving problematic pedagogical situations is a system of situations containing: acceptance of a contradiction as a problem that requires purposeful actions of the officer regarding a pedagogically expedient solution to the contradiction; gaining experience in analyzing and solving the situation according to a given scheme and a method known from practice; a creative approach to the arising contradiction and finding an independent solution based on the application of project-research methodology; self-determination in the problem that has arisen, moral assessment of the actions of the participants in the situation, development and practical implementation of one's own solution.

ПРОБЛЕМАТИКА З ПИТАНЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ

Наливайко О. П.

*слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського*

***Анотація.** У доповіді приділяється увага системі професійно-психологічного відбору військовослужбовців з метою вирішення проблемних питань по його організації та проведенню.*

***Ключові слова:** професійно-психологічний відбір, показники придатності, компонент відбору.*

Постановка проблеми: підвищення професійного рівня військовослужбовців.

Мета доповіді. Шляхи вирішення проблемних питань в процесі організації та проведення професійно-психологічного відбору військовослужбовців до Сил оборони України.

Виклад основного матеріалу. Тенденції розвитку Сил оборони України висунули перед нами низку якісно нових завдань, одним з яких є підвищення професійного рівня військовослужбовців. Головною умовою вирішення зазначеної проблеми є якісний відбір на основі комплексної оцінки рівня розвитку їх професійно значущих якостей.

Професійно-психологічному відбору військовослужбовців приділяється велика увага, що знаходить свій відбиток як у відомчих нормативних документах, так і в окремих наукових публікаціях. Проведений системний аналіз даної проблеми свідчить, що сьогодні вона розроблена недостатньо. Відповідно, психологічний відбір для проходження військової служби перебуває в стадії свого становлення. Психологічний відбір може дати очікуваний соціальний ефект тільки за умов системного підходу до його наукової розробки й наступної практичної реалізації.

Проведений аналіз основних підходів та точок зору на проблему науково-методичного забезпечення професійного психологічного відбору військовослужбовців дозволяє констатувати, що в даний час не визначений достатньо комплекс вимог до індивідуально-психологічних особливостей кандидата для проходження військової служби. Єдиним показником придатності виділяється інтелектуально-мотиваційна готовність до проходження служби. По суті оцінюється тільки загальний морально-психологічний стан кандидата, його уміння та навички. При цьому відповідність кандидатів вимогам статутів, відомчих нормативних документів та особливостям майбутньої професії не враховується, що не дає можливості реалізувати повною мірою основну ціль професійного

відбору. Особливе значення має мотиваційний компонент відбору. Проте аналіз показав, що саме цей компонент розроблений недостатньо. Не враховується необхідність вивчення особливостей мотивації вибору професії військовослужбовця, її основних характеристик.

У свою чергу, невизначеність вимог до індивідуально-психологічних особливостей кандидатів для проходження військової служби ускладнює виявлення показників їх професійної придатності. Проблема визначення комплексу вимог, запропонованих до людини умовами проходження військової служби за відповідною професією, потребує використання професіографічного аналізу.

Як підготовка військовослужбовця, так і майбутня професійна діяльність підпорядковуються вимогам усієї системи. Всім військовослужбовцям, незалежно від професії або спеціальності, властива одна загальна якість - соціальна спрямованість на виконання завдань з забезпечення оборони держави. Кожний військовослужбовець зобов'язаний виконувати вимоги присяги, законів та нормативних актів Міністерства Оборони. Система відбору, крім кваліфікації військовослужбовця, повинна враховувати багато обставин, що не є предметом дослідження при відборі кандидатів для проходження військової служби.

Високий рівень складності та відповідальності професійної діяльності військовослужбовців визначає, відповідно, й високі вимоги до психологічних якостей, від яких залежить ефективність її освоєння та наступного виконання.

На сьогодні психологічний відбір є не достатньо ефективним. Це пояснюється відсутністю єдиного узагальненого підходу у рішенні проблеми психологічного відбору для проходження військової служби, не визначені достатньою мірою критерії оцінки та прогнозування професійної придатності кандидатів для проходження військової служби, що, у свою чергу, ускладнює розробку адекватного методичного комплексу; існуюча методика відбору не фіксує необхідні й достатні професійно значущі психологічні властивості кандидата, практично не проводиться аналіз ефективності психологічного відбору, що не дає можливості розробляти та здійснювати заходи для його удосконалювання.

Труднощі оцінки ефективності професійного відбору сьогодні пов'язані з тим, що особи, які приймають рішення про придатність, не одержують достатнього зворотного зв'язку для того, щоб оцінити успішність своєї системи профвідбору. Крім того, велика кількість помилок не може бути перевірена, тому що ті кандидати, які отримали негативний висновок щодо їх придатності, зникають із поля зору підрозділів, у чій функції входить профвідбір.

Існує проблема кадрового та матеріально-технічного забезпечення професійного психологічного відбору. Так, у військових частинах менше половини спеціалістів, що займають посади практичних психологів, мають вищу психологічну освіту. У підрозділах психологічного забезпечення

відсутні спеціальні кабінети для індивідуальних й групових обстежень, немає відповідного обладнання, комп'ютерів, психодіагностичного програмного забезпечення та методичних матеріалів.

Вирішити виділені організаційні проблеми, а також проблеми кадрового й матеріально-технічного забезпечення психологічного відбору дозволить ряд послідовних заходів.

Необхідно організувати цілеспрямовану підготовку психологів для всіх ланок системи профвідбору у відомчих вузах, розробку навчальних планів, програм, методичних та навчальних посібників для забезпечення навчального процесу. Також було б доцільним, на мій погляд, створення у вузах системи Міністерства Оборони окремих підрозділів (груп) професійного психологічного відбору, обладнаних відповідною матеріально-технічною базою.

Висновки. Проблеми професійного психологічного відбору для проходження військової служби є взаємозалежними та взаємопов'язаними. Невизначеність комплексу вимог до кандидатів для проходження військової служби не дозволяє встановити й обґрунтувати критерії, а також методики оцінки й прогнозування професійної придатності. Це, у свою чергу, обумовлює проблеми організації процесу підбору, розробку керівних та методичних документів, що його регламентують. Відсутність чіткої системи контролю ефективності відбору для проходження військової служби не дає можливості аналізувати й узагальнювати його результати і, відповідно, розробляти рекомендації по його удосконалюванню.

Summary

ISSUES OF ORGANIZATION AND IMPLEMENTATION PROFESSIONAL PSYCHOLOGICAL DEPARTMENT

Nalyvaiko O.P.
student of the Humanitarian Institute
of the National Defense University of
Ukraine

Abstract. *The report pays attention to the system of professional and psychological selection of military personnel in order to solve problematic issues related to its organization and implementation.*

Key words: *professional and psychological selection, suitability indicators, selection component.*

Statement of the problem: raising the professional level of military personnel.

The purpose of the report. Ways to solve problematic issues in the process of organizing and carrying out the professional and psychological selection of servicemen for the Defense Forces of Ukraine.

Conclusions. The problems of professional psychological selection for military service are interdependent and interconnected. The uncertainty of the set of requirements for candidates for military service does not allow establishing and substantiating criteria, as well as methods of assessing and predicting professional suitability. This, in turn, determines the problems of the organization of the selection process, the development of guiding and methodical documents that regulate it. The lack of a clear system for monitoring the effectiveness of selection for military service does not provide an opportunity to analyze and generalize its results and, accordingly, develop recommendations for its improvement.

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ
РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ НЕГАТИВНОГО ІНФОРМАЦІЙНО-
ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД ТА
НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В АНТИТЕРОРИСТИЧНІЙ ОПЕРАЦІЇ
(2014-2018 рр.)**

Новікова В. Г.

науковий співробітник

Сухецька О. П.

науковий співробітник

***Анотація.** В статті викладені особливості організації та здійснення Російською Федерацією негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад та населення України в антитерористичній операції.*

***Ключові слова:** негативний інформаційно-психологічний вплив на особовий склад та населення України в антитерористичній операції*

Постановка проблеми. Виникнення як сучасних, так і майбутніх військових конфліктів буде спровоковане, передусім, в інформаційно-психологічній сфері і супроводжуватиметься застосуванням найсучасніших технологій. Вже зараз ці технології радикально впливають на формування громадської думки, ухвалення політичних, економічних і військових рішень, на морально-психологічний стан військ. Складність окресленої проблеми та недостатня розробленість системи захисту особового складу від негативного інформаційно-психологічного впливу противника засвідчують актуальність наукових розвідок і необхідність пошуку сучасних підходів у вирішенні проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена подіями сьогодення, коли Україна за весь час своєї незалежності вперше проходить серйозний іспит на зрілість.

Мета дослідження. Аналіз організації та здійснення негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад та населення в умовах проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей України.

Виклад основного матеріалу. Особливістю конфлікту на Сході України є його потужна інформаційна складова, яку з впевненістю можна називати інформаційною війною. Той факт, що інформаційна війна безпосередньо не пов'язана із кровопролиттям та руйнуваннями, досить часто призводить, а у випадку України вже призвело, до певного ігнорування та безпечності у ставленні до неї, на початку навіть до переоцінки її впливу на руйнування суспільної свідомості. Безмежні потоки негативної інформації деструктивно впливають на свідомість, психіку і мораль військово-політичного керівництва держави, населення та особовий склад Збройних Сил України (Гусаров В., 2014).

Російська Федерація вже більше півтора десятка років відносить до питань своєї безпеки посилення інформаційного впливу на Україну. Так, у Военній доктрині РФ Україна визначається як держава, яка має ключове значення для безпеки Росії. Одним із факторів, що визначає потенційні загрози її безпеці, є спрямованість України у бік Заходу та її обережне ставлення до більш глибокої інтеграції до структур СНД.

Потужна російська інформаційна кампанія, розпочата у листопаді 2013 р. у зв'язку з подіями “Євромайдану”, набула широкого розмаху з кінця лютого 2014 року, коли абсолютна більшість російських традиційних ЗМІ включились в інформаційно-психологічну боротьбу проти України, намагаючись підтримати проведення військової операції в АР Крим.

Основними завданнями інформаційної кампанії з боку Російської Федерації є:

підрив міжнародного авторитету держави, його співробітництва з іншими країнами;

нанесення збитків життєво важливим інтересам держави в політичній, економічній, оборонній та інших сферах;

дестабілізація політичних відносин між партіями, об'єднаннями й рухами з метою провокації конфліктів, розпалення недовіри, підозрілості, загострення політичної боротьби, провокування репресій проти опозиції і навіть громадянської війни;

створення в країні політичної напруженості та хаосу шляхом маніпулювання суспільною свідомістю соціальних груп населення країни;

дезінформація населення про ефективність роботи державних органів влади, військово-політичного керівництва, підрив їх авторитету, дискредитація органів управління, створення уяви про те, що для української політичної еліти більш важливий перерозподіл влади та сфер контролю, ніж події на Донбасі.

Складовою інформаційної кампанії, спрямованої на дискредитацію політичного курсу України на європейську інтеграцію, є *інформаційно-психологічна операція*, розпочата Російською Федерацією стосовно питань “волевиявлення” населення в АР Крим.

Аналіз інформаційно-психологічних дій сил Російської Федерації в АТО на території Донецької та Луганської областей дає підстави стверджувати, що має місце завчасно ретельно спланована та чітко організована ПСО. Про це свідчить достатньо вдалий вибір сценарію здійснення психологічного впливу на населення, органи місцевого самоврядування та державних адміністрацій, військовослужбовців ЗС України, інших військових формувань та правоохоронних органів за умов вже дестабілізованої ситуації як в АР Крим, так і в Україні в цілому, а також детальне врахування психологічних і соціально-психологічних характеристик об'єктів впливу, їх групової належності, національної та релігійної специфіки, морально-психологічного стану (Машовець К., 2014).

Слід зазначити, що з точки зору військової науки, такі сценарії, як правило, використовуються під час страйків, кампаній непокори тощо. Цей тип сценаріїв характеризується як “провокуючий” (Поляруш А.А., Юрченко А.М., 2013).

Характерні умови здійснення подібних сценаріїв наступні:

- дестабілізована ситуація, наявність значних груп людей, які висувають будь-які вимоги до центральної влади, від суто економічних до політичних включно (група “протестуючі” – гасла та заклики про федералізацію Східних регіонів України, про боротьбу з нелегітимно обраним урядом держави, так званою “хунтою” тощо);

- можливість “протестуючих” контролювати певний життєво важливий для суспільства (держави) ресурс (металургійні підприємства, вугільні шахти, залізничні вузи тощо);

- існування певного політичного угруповання, яке бажає використати потенціал “протестуючих” для досягнення своїх політичних цілей (група “провокуючі” – представники Партії регіонів, Комуністичної партії України);

- контроль “провокуючими” потужних засобів масової інформації, до аудиторії яких входять “протестуючі” (захоплення сепаратистами Донецької державної телерадіокомпанії та трансляція на її частоті каналу “Росія-24”, трансляція “Радіо Росії” на частоті першої програми Національного радіо України тощо).

Об'єктами інформаційного впливу в операції є:

- аудиторія конфліктуючої сторони - в даному випадку населення України (для формування точки зору про справедливість рішень РФ і планів російського керівництва);

- внутрішня аудиторія Росії та аудиторії підтримуючих її держав (для демонстрації впевненості дій російського керівництва і формування у населення думки щодо підтримки рішень Кремля);

- зовнішня аудиторія (для створення інформаційних умов позитивного сприйняття політики Росії).

Основними завданнями інформаційно-психологічної операції є:

- забезпечення схвалення та підтримки політики Росії на міжнародному, регіональному і місцевому рівнях, показ РФ активним борцем з екстремізмом, надійним захисником інтересів України;

- дискредитація військово-політичного керівництва України, сприяння підриву довіри населення країни до вищих посадовців держави, апеляція до нелегітимності влади в Україні, головна мета якої утриматись при владі задля особистого збагачення і насадження по всій країні ідеології західних “хазяїв”, а відповідно і керівництва МО та ГШ України, які виконують їхні накази;

- забезпечення інформаційної підтримки воєнних дій сепаратистських НЗФ;

- пропаганда переваги збройних сил РФ у військовій силі, яка проводиться шляхом постійної демонстрації присутності російських

військовослужбовців поблизу кордонів з Україною, озброєних сучасних зразками зброї, військової техніки та іншими новими зразками матеріально-технічних засобів;

- зниження рівня морально-психологічного стану особового складу ЗС України, що приймають участь в АТО, сприяння виникненню серед військовослужбовців фактів симуляції, дезертирства та зради, втрати впевненості та здатності до опору, зростанню рівня недовіри до військового керівництва;

- деморалізація “проукраїнського” населення, завоювання симпатій та забезпечення співробітництва з боку проросійськи налаштованих місцевих жителів;

- формування негативних суджень про невинуватих жертви серед мирного населення Сходу України та сил АТО через хаотичні бойові дії тощо.

Зазначені завдання реалізуються через майже повний спектр каналів комунікацій, а саме:

- *офіційні посадові особи* (президент РФ, Міністерство закордонних справ РФ, політичні сили та їх лідери, представники Росії в ЄС та ООН тощо);

- *традиційні ЗМІ*. Представлені сотнями друкованих видань та десятками інформаційних агенцій, серед яких такі газети як “Известия”, “Российская газета”, “Московский комсомолец”, “КоммерсантЪ”, “Взгляд”, а також інформаційні агенції “РИА Новости”, “ИТАР-ТАСС”, “РОСБАЛТ”, “АИС” (які, доречі, часто передрукують неперевірені новини або створюють цілком неправдиві повідомлення);

- *електронні ЗМІ* (телебачення). Представлені російськими іномовними агенціями (“Russia Today”, “Голос Росії”, “Lifenews” тощо) і системою внутрішньої пропаганди (“Газпром Медіа Холдинг”, “Національна Медіа Група”, ВГТРК тощо).

- *інтернет-ЗМІ*. Створення та контентне наповнення веб-сайтів: сайтів нелегітимних “урядів”, “міністерств”, сайтів інформаційних агенцій, інформаційних порталів тощо (“Новоросія”, “Русская весна”, “Сварог”, “Штаб російської армії” тощо);

- *соціальні мережі* (тематичні групи та блоги у Facebook, Twitter, Вконтакте, Однокласниках тощо).

Для проведення інформаційно-психологічної операції залучені:

- *цивільні працівники ЗМІ Росії* (довідково: Указом президента Росії № 269 “Про відзначення державними нагородами РФ” від 22 квітня 2014 року понад 300 працівників російських ЗМІ були відзначені високими державними нагородами, зокрема майже 90 кореспондентів були нагороджені “за високий професіоналізм і об’єктивність у висвітленні подій у Республіці Крим”, а до списку нагороджених потрапили журналісти ВГТРК, Першого каналу, НТВ, а також каналу “Russia Today” і холдингу “Lifenews”) (Гусаров В., 2014);

- *спеціальні підрозділи ШсО ЗС Росії* поблизу кордонів та безпосередньо на території України (групи спеціальних військових

журналістів – до 8-10; оперативні групи психологічних операцій – до 4-х груп ПсО); загін психологічних операцій (Ростов-на-Дону); агенти диверсійної психологічної роботи в інших областях України (фахівці від ГРУ ГШ та ФСБ);

- *військові кібер-фахівці ЗС РФ* (створених на початку 2014 року в російській армії кібер-військ);

- *фахівці інших загонів ПсО ЗС Росії.*

Висновки. Зміна воєнно-політичної обстановки в світі внесла істотні корективи у погляди військово-політичного керівництва багатьох країн світу на характер і види війн, способи їх ведення. При цьому велика увага приділяється питанням підвищення готовності сил і засобів психологічної війни, вдосконаленню їх організаційно-штатної структури, підвищенню рівня технічного оснащення.

Геополітичне і геостратегічне положення України таке, що вона буде постійно відчувати потужний вплив традиційних і нових опонентів. Досвід свідчить, що в спробах послабити і навіть порушити українську державність, основні зусилля будуть зосереджені саме на сфері інформації та інформаційних технологій. Сьогоднішні реалії в Україні - бойові дії на Донбасі, їх колосальна інформаційна та військова підтримка з боку Кремля наочно демонструють зацікавленість Москви в розпалюванні конфлікту. На передній план у цій війні вийшли російські інформаційні операції для завоювання інформаційної переваги в Україні.

Список використаних джерел

1. Гусаров В. (2014). Mein Kampf и кремлевская пропаганда: чем чудовищнее солжешь, тем быстрее поверят (12 серпня 2014 року)/<http://sprotyv.info/ru/news/3434>.
2. Машовець К. (2014). “Живий щит” для маргінала з автоматом. Народна армія, №21, 2-7 червня 2014 р.
3. Поляруш А.А., Юрченко А.М. (2013). Україна: еволюція «революцій». К.: Самміт-книга.

References

1. Gusarov V. (2014). Mein Kampf i kremlevskaya propaganda: chem chudovishchneye solzhesh', tem bystreye poveryat (12 serpnnya 2014 roku)./<http://sprotyv.info/ru/news/3434>.
2. Mashovets' K. (2014). “Zhyvyuy shchyt” dlya marhinala z avtomatom. Narodna armiya, №21, 2-7 chervnnya 2014 r.
3. Polyarush A.A., Yurchenko A.M. (2013). Ukrayina: evolyutsiya «revolyutsiy». K.: Sammit-knyha.

Summary

FEATURES OF THE ORGANIZATION AND IMPLEMENTATION BY THE RUSSIAN FEDERATION OF A NEGATIVE INFORMATIONAL AND PSYCHOLOGICAL INFLUENCE ON THE PERSONAL COMPOSITION AND POPULATION OF UKRAINE IN THE ANTI- TERRORIST OPERATION (2014-2018)

Novikova V. H.

Researcher

Sukhets'ka O. P.

Researcher

***Abstract.** The article describes the peculiarities of the organization and implementation by the Russian Federation of negative informational and psychological influence on the personnel and population of Ukraine in the anti-terrorist operation.*

***Keywords:** negative informational and psychological impact on the personnel and population of Ukraine in the anti-terrorist operation.*

The purpose of the study is to analyze the organization and implementation of negative informational and psychological impact on personnel and the population in the conditions of an anti-terrorist operation in the Donetsk and Luhansk regions of Ukraine.

Formulation of the problem. The emergence of both modern and future military conflicts will be provoked, first of all, in the informational and psychological sphere and will be accompanied by the use of the most modern technologies. Already now, these technologies have a radical effect on the formation of public opinion, the adoption of political, economic and military decisions, and on the moral and psychological state of the troops. The complexity of the outlined problem and the insufficient development of the personnel protection system against the negative information and psychological influence of the enemy testify to the relevance of scientific intelligence and the need to find modern approaches to solving the problem. The relevance of the research topic is due to the events of today, when Ukraine is passing a serious maturity exam for the first time in the entire period of its independence.

Conclusions. The change in the military and political situation in the world has made significant corrections in the views of the military and political leadership of many countries of the world on the nature and types of wars and ways of conducting them. At the same time, great attention is paid to the issues of increasing the readiness of forces and means of psychological warfare, improving their organizational and personnel structure, and increasing the level of technical equipment.

The geopolitical and geostrategic position of Ukraine is such that it will constantly feel the powerful influence of traditional and new opponents. Experience shows that in attempts to weaken and even disrupt Ukrainian statehood, the main efforts will be focused precisely on the sphere of information and information technologies. Today's realities in Ukraine - combat operations in Donbas, their colossal informational and military support from the Kremlin clearly demonstrate Moscow's interest in fueling the conflict. In this war, Russian information operations came to the fore in order to gain information superiority in Ukraine.

ПОВЕДІНКОВИЙ КОМПОНЕНТ ФРУСТРАЦІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТОРА СИЛ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ

Павлушенко С. М.

*ад'юнкт кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського
<https://orcid.org/0000-0001-6222-0656>*

Стійкість – це чеснота саморозвитку
попри труднощі й страждання...

Грейтенс Ерік, ветеран ССО США

***Анотація.** На підставі аналізу відкритих джерел доведено, що бойова діяльність військовослужбовців Сил спеціальних операцій Збройних Сил України є потенційно фруструючою. Необхідність у стійкості до фруструючих чинників бойової обстановки, витривалості у подоланні перешкод під час виконання завдань за призначенням, здатності швидко реагувати на зміни обстановки, адекватно оцінювати ситуацію та знаходити оптимальний вихід з неї зумовлює обґрунтування потреби в розвитку фрустраційної толерантності як професійно важливої властивості оператора Сил спеціальних операцій та розроблення сучасного психодіагностичного інструментарію із прогнозування поведінки військовослужбовців окремого роду сил Збройних Сил України в екстремальних умовах виконання завдань за призначенням.*

***Ключові слова:** фрустрація; фрустратор; фрустраційна ситуація; фрустраційна толерантність; толерантність до невизначеності.*

Постановка проблеми. В умовах відбиття повномасштабної збройної агресії Російської Федерації у військовій психології насамперед потрібно вирішувати проблеми, пов'язані із підвищенням рівня психічної стійкості, психологічної здатності військовослужбовців Сил оборони виконувати завдання за призначенням. Особливої уваги до психічної сфери особистості в умовах російсько-української війни потребує бойова діяльність операторів Сил спеціальних операцій Збройних Сил України (далі – ССПО), які виконують завдання в умовах ворожого оточення, на межі фізичних і психологічних можливостей. Аналіз наукових джерел дозволяє в структурі фрустраційної толерантності оператора ССПО виокремити чотири взаємопов'язані компоненти: емоційно-вольовий, когнітивний, ціннісно-мотиваційний та поведінковий. Усі ці компоненти взаємодіють один з одним та разом визначають максимальну межу

стійкості оператора ССПО до несприятливих, фруструючих факторів бойової обстановки.

Метою публікації є обґрунтування поведінкового компоненту фрустраційної толерантності та визначення стратегії поведінки оператора ССПО в фрустраційних ситуаціях виконання завдань за призначенням.

Виклад основного матеріалу. Поведінковий компонент фрустраційної толерантності оператора ССПО включає певні реакції та стратегії поведінки, спрямовані на продуктивне подолання фрустраційних ситуацій бойової обстановки. Вітчизняні дослідники А. Шамне та С. Прахова, розглядаючи поведінку особистості у фрустраційній ситуації, виокремлюють конструктивну та деструктивну поведінкові реакції (Shamne A.V. & Prakhova S.A., 2018).

Конструктивна реакція оператора ССПО на фрустраційну ситуацію спрямована на адекватне оцінювання ситуації, передбачення виходу з неї та досягнення позитивного результату без стороннього втручання. В свою чергу деструктивна реакція оператора ССПО спрямована на самозахист, надмірне звинувачення себе або оточення в ситуації, яка виникла, відмову від пошуку шляхів виходу із фрустраційної ситуації та адекватного вирішення проблеми в ході виконання завдань за призначенням.

У сучасній психології поведінку особистості в разі виникнення фрустраційної ситуації розглядають за двома критеріями: спрямованості і типу реакції. Ці критерії, виокремлені С. Розенцвейгом (Rosenzweig S., 1941), підтверджено в експериментальній методиці дослідження фрустраційної толерантності військовослужбовців О. Хміляра та Р. Момота (Khmiljar O.F. & Momot R.A., 2011).

Залежно від спрямованості реакції особистості оператора ССПО на фрустраційну ситуацію виокремлюють:

екстрапунітивну реакцію – спрямовану на живе або неживе оточення, засудження зовнішньої причини виникнення ситуації, підкреслення ступеня її прояву, іноді – перекладання відповідальності за вихід із фруструючої ситуації на інших осіб;

інтропунітивну реакцію – спрямовану оператором ССПО на самого себе, – взяття на себе всієї провини та відповідальності за виправлення несприятливої ситуації.

імпунітивну реакцію – оператор ССПО сприймає ситуацію як малозначущу, яка виникла не з чієїсь вини або може бути вирішена сама собою через деякий час.

За типом фрустраційні реакції особистості операторів ССПО поділяються:

з фіксацією на перешкоду – зосередженість на наявності перешкод, що викликають фрустрацію, незалежно від їх оцінки як сприятливих, несприятливих або малозначущих (характеризують ступінь ригідності оператора ССПО на фруструючу ситуацію);

з фіксацією на самозахисті – зосередженість на захисті самого себе, свого “Я”, супроводження реакції екзистенціальною тривогою,

зосередженість активності на захисті власного життя, заперечення власної провини за ситуацію яка виникла, засудження когось або зняття відповідальності за фрустраційну ситуацію з усіх. В таких випадках оператор ССПО часто не знає, як правильно діяти або прийняті ним рішення до кінця не продумані (дають змогу оцінити загальну стресостійкість оператора ССПО);

з фіксацією на задоволення (вирішення) потреби – зосередженість на можливості конструктивного виходу з несприятливої ситуації, яка виникла, за допомогою інших осіб або самотійно. Подекуди смисловий зміст поведінки військовослужбовця передбачає високий ступінь значущості екстремальної події, прагнення її прискорити чи вирішити, завдяки нестримній активності і героїзму (Крумеч L., 2022).

Саме такий підхід було покладено в основу авторської методики “Прогнозування поведінки військовослужбовців Сил спеціальних операцій в екстремальних умовах виконання завдань за призначенням” (Pavlushenko S.M., 2022).

Аналіз результатів діагностики професійно важливих індивідуально-психологічних якостей оператора ССПО Збройних Сил України, експертне опитування та власний досвід проходження служби в частинах спеціального призначення дали змогу у процесі дослідження виокремити такі рівні фрустраційної толерантності: оптимальний, сприятливий, критичний та несприятливий, які впроваджено в авторській методиці.

Оператор ССПО з оптимальним рівнем толерантності до фрустрації демонструє: дуже високу стійкість до несприятливих чинників бойової обстановки, коли наявність фрустратора не викликає у нього фрустрації; емоційну сферу особистості без змін; відсутність вольових зусиль у задоволенні потреб, вирішенні завдань або досягненні мети; відсутність в його діях ризику; дуже високу мотивацію до виконання завдань за призначенням; сприйняття й адекватне оцінювання інформації про перешкоду та прийняття своєчасних рішень; конструктивну поведінкову реакцію, фіксування на перешкоді, сприйняття фрустратора як своєрідного блага, а не перешкоди, чи такого, що не має серйозного значення та не впливає на виконання поставленого бойового завдання. У разі такого рівня толерантності фрустраційна ситуація зовсім не впливає на ефективність виконання завдань за призначенням оператором ССПО і залишається майже не поміченою.

Оператор ССПО зі сприятливим рівнем толерантності до фрустрації демонструє: високий рівень стійкості до несприятливих чинників бойової обстановки; попри наявність фрустраторів спокійний психічний стан, розсудливість; сприйняття перешкоди як життєвого уроку, але без особливих нарікань на себе; відсутність значних вольових зусиль для задоволення потреб, вирішення завдань або досягнення мети; розумний, виправданий ризик для досягнення мети; високий рівень мотивації до виконання завдань за призначенням, адекватне сприйняття й оцінювання інформації про перешкоду, прийняття своєчасних рішень у ситуації

невизначеності; спрямованість поведінкової реакція на вирішення проблеми, усунення перешкод, які виникають під час виконання бойового завдання. Фрустраційна ситуація не впливає на ефективність виконання завдань за призначенням оператором ССпО.

Оператор ССпО із критичним рівнем толерантності до фрустрації демонструє: помірний рівень стійкості до несприятливих чинників бойової обстановки; напружений психічний стан, ситуаційну тривожність; роздратованість, агресію до оточення; докладання вольових зусиль для утримання ситуації під контролем; не завжди розумний, виправданий ризик для досягнення мети; зміщення від мотивації на успіх у виконанні завдань за призначенням до мотивації на уникнення невдачі; нездатність об'єктивно оцінити фруструючу ситуацію, помилки під час оцінювання ситуації та прийняття рішення; зосередженість поведінкової реакції на перешкоді, докладання значних зусиль для утримання ситуації під контролем; залежно від сили фрустратора – відчуття провини, власної неповноцінності. Фрустраційна ситуація значно ускладнює ефективність виконання завдань за призначенням оператором ССпО.

Оператор ССпО із несприятливим рівнем толерантності до фрустрації демонструє: низький рівень стійкості до несприятливих чинників бойової обстановки; напруженість психічного стану, високу тривожність, неконтрольовану агресією або, навпаки, апатію, ригідність, байдужість, за якими замасковані або приховані страх, розгубленість, або озлобленість, смуток; втрату впевненості в успішному виконанні бойового завдання, низьку мотивацію на успіх; неспроможність адекватно оцінити фруструючу ситуацію та передбачити вихід з неї; зміщення поведінкової реакції на самозахист і перекладання вини за прорахунки та невдачі на інших, зухвалу поведінку перед оточенням, демонстрування високої готовності до ризику. Фрустраційна ситуація перешкоджає ефективності виконання завдань за призначенням оператором ССпО (Dykun V.Gh., Moroz V.M. & Stasjuk V.V., 2023). Імовірність прояву кожного рівня залежить від індивідуально-психологічних якостей, рівня професійної підготовки оператора ССО, його бойового досвіду, а також сили фрустратора та значущості наслідків фрустраційної ситуації для військовослужбовця.

Висновки. Негативний вплив і деструктивність фрустрації для ефективності виконання завдань за призначенням висувають особливі вимоги до психічної сфери оператора ССпО, рівня його психологічної готовності, що зумовлює необхідність розроблення та впровадження в ході заходів психологічного забезпечення підготовки та виконання завдань за призначенням військ (сил) новітнього інструментарію для розвитку стійкості до несприятливих чинників бойової обстановки (стресу, страху, фрустрації, афекту тощо).

Враховуючи специфіку виконання завдань за призначенням, визначено, що оператори ССпО повинні мати оптимальний або сприятливий рівні фрустраційної толерантності. Оператори з критичним

рівнем фрустраційної толерантності потребують додаткового її розвитку під час заходів цільової і спеціальної психологічної підготовки. Оператори з несприятливим рівнем фрустраційної толерантності не можуть виконувати завдання в бойових підрозділах ССПО і підлягають переатестації.

References

1. Shamne A.V. & Prakhova S.A. (2018). *Psykhologhija frustracijnykh staniv ta reakcij pidlitkiv: teoriji, problemy, diaghnostyka: monoghrafija*. Kyjiv: NUBiP Ukrainy.

2. Rosenzweig S. (1941). Need-persistent and ego-defensive reactions to frustration as demonstrated by an experiment on repression. *Psychological Review*. Vol. 48, № 4. P. 347–349.

3. Khmiljar O.F. & Momot R.A. (2011). *Eksperymentaljno-psykhologhichna metodyka vyvchennja frustracijnykh reakcij vijsjkovosluzhbovciv, shho vykonujutj zavdannja v ekstremaljnnykh umovakh: navch.-metod. posib*. Kyjiv: Nacionaljnnyj universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Chernjakhovskogho.

4. *Osnovy formuvannja psykhichnoji stijkosti vijsjkovosluzhbovciv u bojovykh umovakh: pidruchnyk (2022)*. / za zagh. red. L.V. Krymecj. Kyjiv: Nacionaljnnyj universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Chernjakhovskogho.

5. Pavlushenko S.M. (2022). *Proghnozuvannja povedinky vijsjkovosluzhbovciv Syl specialjnnykh operacij v ekstremaljnnykh umovakh vykonannja zavdanj za pryznachennjam*. Kyjiv: Nacionaljnnyj universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Chernjakhovskogho.

6. Dykun V.Gh., Moroz V.M. & Stasjuk V.V. (2023). *Metodologhija doslidzhennja moraljno-psykhologhichnogho stanu osobovogho skladu vijsjk (syl): navch. -metod. posib*. Kyjiv: BC.

Summary

BEHAVIORAL COMPONENTS OF FRUSTRATION TOLERANCE IN THE CONTEXT OF PROFESSIONAL ACTIVITIES OF THE OPERATOR OF SPECIAL OPERATIONS FORCES

*Pavlushenko S. adjunct, department of moral and psychological support for the activities of troops (forces) of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky
<https://orcid.org/0000-0001-6222-0656>*

Abstract. *The article, based on the analysis of open sources, proves that the combat activities of servicemen of the Special Operations Forces of the Armed Forces of Ukraine are potentially frustrating. The need for resistance to frustrating factors of the combat situation, endurance in overcoming obstacles during the performance of assigned tasks, the ability to quickly respond to changes in the situation, adequately assessing the situation and finding the best way out of it determines the justification of the need for the development of frustration tolerance as a professionally important property of the operator of the Special Operations Forces and the development of modern psychodiagnostic tools for predicting the behavior of servicemen of a separate branch of the Armed Forces of Ukraine in extreme conditions of performing assigned tasks.*

Key words: *frustration; frustrator; frustrating situation; frustration tolerance; tolerance to uncertainty.*

Purpose Statement: Substantiation of the behavioral component of frustration tolerance and determination of the strategy of behavior of the SF operator in frustrating situations of performing assigned tasks.

Consideration. The negative impact and destructiveness of frustration for the effectiveness of performing assigned tasks put forward special requirements for the mental sphere of the SF operator, the level of his psychological readiness, which necessitates the development and implementation of the latest tools for the development of resistance to adverse factors of the combat situation (stress, fear, frustration, affect, etc.) during psychological support for the preparation and performance of tasks assigned to troops (forces). Taking into account the specifics of performing assigned tasks, it is determined that SF operators should have an optimal or favorable level of frustration tolerance. Operators with a critical level of frustration tolerance need its additional development during targeted and special psychological training. Operators with an unfavorable level of frustration tolerance cannot perform tasks in SF combat units and are subject to re-certification.

Suggestions for Future Research. We consider the development and implementation of a training program for the development of frustration tolerance of servicemen of the Special Operations Forces to perform combat missions as a promising direction for further re

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛКТИКА НЕБОЙОВИХ ВТРАТ У ВІЙСЬКОВИХ ПІДРОЗДІЛАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Петрашевський Я. В.

слухач гуманітарного інституту

Національного університету оборони України

імені Івана Черняхівського

Анотація. В доповіді приділяється увага психологічній профілактиці небойових втрат військовослужбовців у підрозділах Збройних Сил України. З цією метою здійснено аналіз методів психологічної профілактики небойових втрат серед військовослужбовців та проаналізовано причини, які впливають на збільшення небойових втрат.

Ключові слова: небойові втрати, психологічна підготовка, психологічна профілактика, психологічне супроводження.

Постановка проблеми. Особливості професійної діяльності військовослужбовців Збройних Сил змушують чималу їх частину часу перебувати у стані напруженості, мобілізації внутрішніх ресурсів, особливо під час виконання службових завдань в умовах підвищеної небезпеки. Відомо, що такий режим мобілізації сил може негативно позначитися на різних аспектах здоров'я людини, а також призвести до збільшення кількості небойових втрат в підрозділах. Тому вирішення проблеми збереження психологічного здоров'я військовослужбовців потребує постійного пошуку нових, сучасних, більш ефективних шляхів попередження у них наслідків посттравматичних впливів.

Мета доповіді. Доповідь визначає головні аспекти психологічної профілактики небойових втрат та основні чинники, які впливають на збільшення кількості небойових втрат у підрозділах Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу. Найбільшим нещастям людства протягом його багатовікової історії, без сумніву, були війни. За 6 тисяч років, які відомі нам з письмових пам'яток, тільки протягом трьох століть на Землі не велись війни, а протягом інших 5700 років відбулося більш як 15 тисяч великих і малих війн. Таким чином, у середньому щорічно велося майже 3 війни, жертвами яких за цей час стало майже 4 млрд осіб (Shevchuk O.P., 2015).

Наразі в Україні триває війна в результаті повномасштабного вторгнення російської федерації. Окуповано Кримський півострів, на сході нашої країни точаться запеклі бої, країна постійно переживає ракетні удари. Ця війна – перша в історії людства, яка відбувається за часів існування соціальних мереж, мобільних телефонів, з яких можна керувати супутниками, самих супутників, з яких видно все на землі, атомних електростанцій, бойових дронів та інших технологічних складових сучасної цивілізації. Це зовсім інша війна, ніж було будь-коли, і вже перші

десять днів агресії дуже промовисто говорять про те, що чекатиме цих та майбутніх агресорів, якщо вони все ж таки з'являться після неминучої поразки росії (Т.Л. Hrytsevich, O.S. Kapinus, Т.М. Matsevko, Р.Р. Tkachuk, 2018).

Треба визнати, що тривалий час наша армія фактично руйнувалася, занепадала зокрема:

безпідставно скорочувалися бойові військові частини, у тому числі госпіталі та медичні установи;

реалізовувалося озброєння;

танки, бойові машини піхоти та медична техніка, у якій тепер відчувається гостра потреба.

Війна – це завжди людські втрати. Особливе занепокоєння викликає інформація щодо небойових втрат військовослужбовців, кількість яких залишається надзвичайно високою. До небойових втрат належать смерті військових від хвороб, нещасних випадків, самогубств, тобто це військовослужбовці, які захворіли від причин, не пов'язаних з використанням противником бойових засобів, а також тих із них, які отримали небойову травму.

Підкреслю, що початок небойових втрат у Збройних Силах України та інших військових формуваннях безпосередньо пов'язано з проведенням антитерористичної операції (цілодобове поводження із зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами, експлуатація бойової техніки). Негативного впливу на збільшення небойових втрат завдає вживання алкогольних напоїв військовослужбовцями під час виконання службових обов'язків. Водночас такі втрати нерідко допускаються не лише в районі проведення військових операцій, але й в інших місцях дислокації військових частин і підрозділів. Серед найрозповсюдженіших офіційно зафіксованих причин небойових безповоротних втрат переважають хвороби та самогубства (Kokun O.M., Agaev N.A., Pishko I.O., Lozinska N.S., Ostapchuk V.V., 2017).

Варто звернути увагу на методи психологічної профілактики небойових втрат, яка має безпосереднє відношення до певної частини небойових втрат. Безперечно, особистість воїна, його духовний світ, психічні й психофізіологічні якості та військовий колектив, його соціально-психологічні риси та якості є конкретним і головним предметом морально-психологічного впливу. У зв'язку з цим зміст морально-психологічного забезпечення є різноманітним і багатограним, торкається всіх сфер життєдіяльності військовослужбовця і військового колективу, організації та проведення бойових задач. Тому морально-психологічне забезпечення військової дисципліни та профілактика правопорушень має стати системою організаційних, соціально-правових і виховних заходів щодо формування та розвитку у військовослужбовців особистої відповідальності за свідоме виконання вимог Конституції та законів України, військових статутів, Військової присяги, функціональних і службових обов'язків, наказів командирів і начальників, досягнення такого

рівня морально-психологічного стану особового складу військ (сил), який забезпечуватиме своєчасне, повне та якісне вирішення поставлених завдань.

З огляду на наявний досвід потребує активізації, а в окремих випадках запровадження, психологічна підготовка особового складу до виконання службово-бойових завдань, психологічне супроводження виконання завдань бойової служби (бою), а також психологічна допомога військовослужбовцям, які отримали бойові психічні травми, та їх соціально-психологічна реабілітація і реадаптація. Хотілося б зазначити, що з прийняттям у жовтні 2014 року Верховною Радою України Закону України «Про прокуратуру» органи прокуратури позбавлені повноважень щодо проведення перевірок, а тому змушені реагувати лише на факти вже вчинених кримінальних та адміністративних правопорушень.

У зв'язку з необхідністю виправлення такої ситуації Головною військовою прокуратурою ініційовано внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» (законопроект № 5177) в частині наділення тільки військових прокурорів в особливий період наглядовими повноваженнями, реалізація яких сприятиме підвищенню правопорядку у військових формуваннях, та, як наслідок, зниженню кількості небойових втрат особового складу Збройних Сил та інших військових формувань України. Крім того, у першому читанні прийнято законопроект № 5112 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців та деяких інших осіб». Зокрема, проектом пропонується в санкціях статей 172-12 - 172-19 КУпАП, разом з передбаченими адміністративними стягненнями у виді арешту з утриманням на гауптвахті запропоновано альтернативне стягнення у виді штрафу. Це надасть суду можливість за результатами розгляду адміністративних справ призначати стягнення з урахуванням характеру і ступеня тяжкості правопорушення, а також забезпечити невідворотність покарання окремих категорій, зокрема військовослужбовців-жінок, щодо яких арешт з утриманням на гауптвахті не застосовується. У новій редакції статті 172-20 передбачено можливість притягувати до адміністративної відповідальності військовослужбовців не лише за розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв, але й за вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Адже практика свідчить про наявність фактів правопорушень, пов'язаних із вживанням військовослужбовцями наркотичних засобів і психотропних речовин, які, незважаючи на їх суспільну небезпеку в умовах виконання військових обов'язків, залишаються за межами відповідальності.

Для зменшення кількості небойових втрат важливим аспектом є психологічна та психотерапевтична допомога для військовослужбовців, схильних до різних видів девіацій. Для цього необхідно проводити інформаційну, психопрофілактичну, психокорекційну роботу як індивідуально так і по групам, а також можна формувати ситуативну психологічну готовність, яка складається з мотиваційного, емоційно-

вольового, пізнавального, операційного та комунікативного компонентів (Actual problems of psychological assistance, 2016).

Висновки. Виконання зазначених заходів психологічної профілактики у комплексі неодмінно досягатиме позитивного результату, сприятиме посиленню військової дисципліни та зменшить кількість небойових втрат військовослужбовців Збройних Сил України.

References

1. Shevchuk O.P. Psycholinguistic means of reorganizing the traumatic memory of an individual. Eastern Europe. national University named after Lesya Ukrainka. Lutsk. 2015. 20 p.

2. Psychological work with servicemen - participants of the anti-terrorist operation at the stage of recovery: methodical guide. Kokun O.M., Agaev N.A., Pishko I.O., Lozinska N.S., Ostapchuk V.V. K.: NDC of the Armed Forces of Ukraine, 2017. 282 p.

3. Socio-psychological technologies for managing military teams: Training and methodical manual / T.L. Hrytsevich, O.S. Kapinus, T.M. Matsevko, P.P. Tkachuk - Lviv: NASV, 2018. 256 p.

4. Actual problems of psychological assistance, social and medico-psychological rehabilitation of participants in the anti-terrorist operation: materials of the interdepartmental scientific and practical conference (Kyiv, May 26, 2016) Ministry of Defense of Ukraine, National University of Defense of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky. K.: NUOU, 2016. 400 p.

Summary

PSYCHOLOGICAL PREVENTION OF NON-COMBAT LOSSES IN MILITARY UNITS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Petrashkevskyi Y. V.

*student of the Humanitarian Institute of
the National Defence University of
Ukraine*

Abstract. *The report pays attention to the psychological prevention of non-combat losses of servicemen in units of the Armed Forces of Ukraine. For this purpose, an effective analysis of the methods of psychological prevention of non-combat losses among military personnel was prescribed and the reasons affecting the increase in non-combat losses were analyzed.*

Key words: *non-combat losses, psychological preparation, psychological prevention, psychological support.*

Formulation of the problem. The specifics of the professional activity of the Armed Forces servicemen force them to be in a state of tension and

mobilization of internal resources for a considerable part of their time, especially during the performance of official tasks in conditions of increased danger. It is known that such a mode of mobilization of forces can negatively affect various aspects of human health, as well as lead to an increase in the number of non-combat casualties in units. Therefore, solving the problem of preserving the psychological health of military personnel requires a constant search for new, modern, more effective ways of preventing the consequences of post-traumatic stress in them.

The purpose of the report. The report defines the main aspects of psychological prevention of non-combat casualties and the main factors that influence the increase in the number of non-combat casualties in units of the Armed Forces of Ukraine.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ГІРСЬКО-ШТУРМОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ: ДОСВІД В ХОДІ ВІДБИТТЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМАТИКА

Попович В. С.

слухач гуманітарного інституту

Національного університету оборони України

імені Івана Черняхівського

***Анотація.** В доповіді приділяється увага особливостям психологічної підготовки гірсько-штурмових підрозділів та її проблематики, яка проявилася в ході російсько-української війни.*

***Ключові слова:** психологічна підготовка, група контролю бойового стресу.*

Постановка проблеми. В ході російсько-української війни оголився ряд проблемних напрямків щодо організації та проведення заходів морально-психологічного забезпечення загалом, та психологічної підготовки зокрема, вирішення яких стане основним завданням структур морально-психологічного забезпечення, які самі переживають трансформацію.

Виклад основного матеріалу. Психологічна підготовка військовослужбовців гірсько-штурмових військ відрізняється від інших сухопутних підрозділів, і особливість її полягає в тому, що підготовка воїна – штурмовика спрямована на готовність ведення бойових дій в гірській місцевості, що вимагає від військовослужбовця особливих знань, відповідних навичок та вмінь. Гори не прощають помилок.

Важливим елементом є фізична підготовка. Фізична підготовка в Сухопутних військах спрямована на формування фізичної та психологічної готовності військовослужбовців до ведення бойових дій у гірській місцевості. Спеціальними завданнями фізичної підготовки для особистого складу є: переважний розвиток психологічної і фізичної витривалості, сили, силової і швидкісної витривалості, здатності до вчинення тривалих маршів на лижах і марш-кидків по пересіченій місцевості; вдосконалення навичок у подоланні спеціальних перешкод, зокрема гірських потоків, скелелазіння, робота в умовах недостачі кисню, формування готовності до дій в рукопашній сутичці з чисельно переважаючим ворогом; виховання згуртованості та вдосконалення навичок у колективних діях на тлі великих фізичних і психічних навантажень. Фізична підготовка штурмовиків повинна сприяти підвищенню стійкості до закачування і ударних навантажень на опорно-руховий апарат, психічної стійкості до дії в умовах великих фізичних

навантажень навчально-бойової діяльності, а також вихованню сміливості, рішучості і впевненості у своїх силах.

За результатами застосування підрозділів 10 огшбр в ході російсько – української війни краще зарекомендували себе підрозділи, де командири приділяли велику увагу фізичним тренуванням в процесі практичних занять з предметів бойової підготовки в ході занять з тактичної, вогневої та гірської підготовки. Особовий склад цих підрозділів в ході ведення бойових дій проявив більшу стійкість, несприятливі чинники бойової обстановки не мали такого критичного впливу на морально-психологічний стан особового складу, як у новосформованих підрозділах та тих, де питанням бойової підготовки не приділяли такої уваги.

З появою у військових частинах штатних груп контролю бойового стресу намітилася тенденція щодо підвищення якості такого напряму психологічної підготовки військовослужбовців, як психоедукація, озброєння їх навичками й уміннями саморегуляції своїх психічних станів, навчання методиці самообілізації на розв'язання доведених завдань.

Не зважаючи на те, що в ході ведення бойових дій неможливо організувати повноцінний навчальний процес, але в тих частинах, де група контролю бойового стресу укомплектована кваліфікованими фахівцями, військовослужбовці знають що таке стрес, які є його види та як він впливає на особистість умовах бою.

Групи контролю бойового стресу допомагають військовослужбовцям пізнати свої індивідуально-психічні особливості. З цією метою проводиться навчання методам самостереження, самодіагностування, самоаналізу та самооцінки свого психічного стану. Застосовуючи ці методи, військовослужбовець усвідомлює та об'єктивно оцінює свою підготовку до бойової діяльності, можливості успішного її здійснення у складних бойових обставинах. Подальшим етапом буде озброєння військовослужбовців навичками й уміннями самокерування. При цьому проводиться роз'яснення особовому складу, що керування своїми психічними станами і діями є комплексом систематизованих психологічних і фізичних прийомів, які дають змогу знімати надмірну психічну напруженість, стимулювати зовнішню і внутрішню активність, максимально мобілізувати моральні та фізичні сили на виконання бойового завдання.

Мимоволі виникає питання – хто і де здійснюватиме подібну змістовну роботу щодо організації психологічної підготовки? У нормативно-правових документах, що регламентують проведення бойової підготовки, питання психологічної підготовки не розкриваються.

Важливо, щоб у кожного військовослужбовця формувалося адекватне почуття до вірогідного противника і зміцнювалася впевненість, по-перше, в тому, що проти нього, можливо, потрібно буде вести бойові дії, а по-друге, в тому, що успіху в бою добивається той, хто сміливий, рішучий, пильний.

Не зважаючи на заходи, які вживаються посадовими особами всіх рівнів сучасні реалії збройного протистояння з рашистським окупантом

показали певну проблематику в організації як всієї службово-бойової діяльності так і морально-психологічного забезпечення зокрема. Так в ході організації безпосередньо заходів психологічного забезпечення та психологічної підготовки оголилися такі проблеми:

незадовільний стан мобілізаційних ресурсів: вік, стан здоров'я, морально-ділові якості, невідповідність, відсутність стійкої системи патріотичних переконань;

низька навченість мобілізованих командирів та офіцерів структур морально-психологічного забезпечення, нерозуміння ними значення психологічної підготовки, в ході формування в особового складу психологічної стійкості до впливу негативних факторів бою;

відсутність часу на організацію та проведення повноцінного навчання мобілізованого особового складу;

неможливість сформувати в особового складу стійкої емоційно-вольової налаштованості в зв'язку з об'єктивною перевагою армії ворога в кількісному та якісному стані на початкових етапах війни.

Висновки. Отже, в ході російсько-української війни оголився ряд проблемних напрямків щодо організації та проведення заходів морально-психологічного забезпечення загалом, та психологічної підготовки зокрема, вирішення яких стане основним завданням структур морально-психологічного забезпечення, які самі переживають трансформацію. І те наскільки швидко будуть окреслені шляхи їх вирішення, буде мати вирішальний вплив на якісну підготовку особового складу, спроможного виконувати завдання за будь-яких умов обстановки.

Summary

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF PSYCHOLOGICAL TRAINING OF MOUNTAIN ASSAULT UNITS: EXPERIENCE DURING REFELLING ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AND PROBLEMS

Popovych V. S.

student of the Humanitarian Institute of the National Defence University of Ukraine

Abstract. *The report pays attention to the peculiarities of the psychological training of mountain assault units and its problems, which manifested themselves during the Russian-Ukrainian war.*

Key words: *psychological training, combat stress control group.*

МЕТОДИ ТА ПІДХОДИ ДО РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ

Тетерук С. М.

слухач гуманітарного інституту

Національного університету оборони України

імені Івана Черняхівського

Анотація. В публікації висвітлені підходи та методи реабілітації військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом.

Ключові слова: посттравматичний стресовий розлад, реабілітація.

Постановка проблеми. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – це психічне захворювання, яке може виникнути у військовослужбовців після психічної травматизації у бойових умовах. Так, реабілітація військовослужбовців з ПТСР є дуже важливою. Згідно з дослідженнями С.І. Різун (2018), ПТСР може негативно впливати на психічне і фізичне здоров'я, що в свою чергу впливає на якість життя людини. За словами Л.О. Єрмоленка (2017), реабілітація військовослужбовців з ПТСР - це складний та довготривалий процес, який має на меті повернути людину до повноцінного життя та праці. Реабілітація може допомогти військовослужбовцям з ПТСР знайти шляхи для зменшення симптомів, покращити психо-емоційний стан та повернутися до звичного життя. За результатами досліджень, проведених І.В. Березкою (2020), реабілітація військовослужбовців з ПТСР повинна бути індивідуальною та орієнтованою на конкретну людину, з урахуванням її потреб та можливостей. Нові методи реабілітації військовослужбовців з ПТСР постійно розробляються і вдосконалюються, але на сьогоднішній день існують деякі ефективні підходи, які можуть допомогти зменшити симптоми ПТСР і покращити якість життя військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Важливо розуміти, що кожна людина з ПТСР є унікальною, і тому не існує універсального підходу до їхньої реабілітації. Якщо ви хочете допомогти військовослужбовцям з ПТСР, намагайтеся бути терплячими та розуміти їхні потреби, і підтримуйте їх на шляху до одужання.

Існує багато методів та підходів до реабілітації військовослужбовців з ПТСР. Деякі з них мають наукову базу та підтримку, інші є більш експериментальними. Ось деякі з найпоширеніших методів реабілітації військовослужбовців з ПТСР:

1. Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) - це метод, який спрямований на зміну способу думання та поведінки людини. КПТ є ефективним методом реабілітації при ПТСР, оскільки вона дозволяє

людині переосмислити свої спогади та емоції, що допомагає знизити рівень тривоги та стресу.

2. Терапія EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing) - це форма терапії, яка використовується для відновлення здоров'я людини з ПТСР. Вона включає в себе спеціальні рухи очей, звуки або дотики, що допомагають підвищити рівень концентрації і розслаблення, щоб зменшити симптоми тривоги.

3. Інноваційні методи допомоги, такі як використання віртуальної реальності (VR) - це нова технологія, яка дозволяє створювати віртуальні середовища, які можуть допомогти військовослужбовцям з ПТСР пережити події, які призвели до розвитку цього захворювання, і навчитися краще керуватися симптомами ПТСР.

4. Емоційно фокусована терапія (ЕФТ) - це метод, який дозволяє людині працювати зі своїми емоціями та відчуттями. ЕФТ допомагає людині зосередитися на своїх емоціях та почуттях, ізолювати та навчитися розуміти їх, що сприяє зниженню рівня тривоги та стресу.

5. Експозиційна терапія (ЕТ) - це метод, який полягає у відкритому та контрольованому відновленні та переживанні тих подій, які спричинили ПТСР. ЕТ дозволяє людині повернутися до своїх страхів та побороти їх, що допомагає зменшити тривогу та покращити якість життя.

6. Музикотерапія - це метод, який використовує музику та звук для поліпшення фізичного та психологічного здоров'я людини. Музикотерапія може допомогти військовослужбовцям з ПТСР знизити рівень тривоги та стресу, покращити настрій та знизити фізичні симптоми, такі як біль та напруга.

7. Арт-терапія - це метод, який використовує творчість, таку як малювання, скульптуру та інші види мистецтва, для зменшення рівня тривоги та стресу. Арт-терапія може допомогти військовослужбовцям з ПТСР висловити свої емоції та почуття, які можуть бути складні для висловлення словами.

8. Природна терапія - це метод, який використовує природні ресурси, такі як ліси, гори та водні джерела, для зменшення рівня тривоги та стресу. Вивчення природи може допомогти військовослужбовцям з ПТСР зосередитися та розслабитися, а також покращити настрій та сприяти відновленню.

9. Терапія групової підтримки - це метод, який забезпечує підтримку та розуміння через спільність досвіду в групі людей зі схожими проблемами. Групова терапія може допомогти військовослужбовцям з ПТСР відчути, що вони не самі, і забезпечити підтримку в процесі їх реабілітації.

10. Технології біофетроруправління (biofeedback) - це метод, який дозволяє військовослужбовцям контролювати свої фізіологічні реакції (такі як серцевий ритм, дихання та м'язова напруга) за допомогою спеціальних датчиків і звукового сигналу. Це може допомогти знизити рівень тривоги та стресу.

11. Кінезіологія може бути корисною для військовослужбовців, які страждають від ПТСР. Оскільки ПТСР може викликати фізичні симптоми, такі як напруженість м'язів, біль у спині, головні болі та інші проблеми з м'язово-скелетною системою, кінезіологія може допомогти у зменшенні цих симптомів.

Кінезіологія - це наука про рух, яка досліджує рухові процеси в тілі людини. Кінезіолог може працювати з військовослужбовцями, щоб зменшити напруження та стрес в м'язах, що може допомогти знизити фізичні симптоми, пов'язані з ПТСР, навчити краще керувати своїми емоціями і стресом. Це може включати в себе техніки розслаблення, такі як дихальні вправи і медитація, які можуть допомогти зняти напругу і знизити тривогу.

Кінезіолог може також розробити програму фізичної реабілітації для військовослужбовців з ПТСР. Ця програма може включати вправи для покращення рухових навичок, зміцнення м'язів та зменшення болю. Крім того, кінезіолог може допомогти військовослужбовцям з ПТСР заспокоїтися та зосередитися на позитивних результатах.

Дослідження, проведене Simons, Feland та Giordanelli в 2018 році, називається "Використання кінезіологічного тейпування в управлінні ветеранів з посттравматичним стресовим розладом: пілотне дослідження". У цьому дослідженні вивчалось використання кінезіологічного тейпування для зменшення симптомів ПТСР у ветеранів війни. Дослідження показало покращення як фізичних, так і психологічних симптомів, включаючи зменшення болю, тривоги та депресії.

Дослідження "Efficacy of kinesiology taping versus physical therapy in veterans with post-traumatic stress disorder-related chronic pain: A randomized pilot study" було проведено в 2020 році Cipriani, W., Desai, P., & Shih, J. Учасники дослідження, які отримували кінезіологічне тейпування в якості терапії, показали покращення у рівні тривоги, депресії, зниження рівня фізичного болю та покращення якості життя в порівнянні з групою, яка отримувала фізичну терапію.

Дослідження в області кінезіології та її застосування у реабілітації військовослужбовців з ПТСР є досить обнадійливими. Багато досліджень показали позитивний вплив кінезіології на рівень тривоги, депресії, фізичного болю та загальної якості життя у військовослужбовців з ПТСР. Крім того, кінезіологія може бути ефективною альтернативою фізичній терапії та іншим методам лікування болісних симптомів, пов'язаних з ПТСР.

Варто зазначити, що кожен випадок ПТСР є унікальним, і індивідуальний підхід до кожного військовослужбовця з ПТСР є надзвичайно важливим. Це може включати комбінацію декількох методів, залежно від індивідуальних потреб та ресурсів кожного військовослужбовця. Іноді комбінація декількох методів може бути більш ефективною, ніж будь-який метод окремо. Також важливо забезпечити підтримку та допомогу з боку сім'ї, друзів та спільноти, щоб

військовослужбовці мали підтримку та відчували підтримку у процесі своєї реабілітації.

Також важливо зазначити, що реабілітація військовослужбовців з ПТСР є довготривалим процесом. Не існує однієї магічної пігулки або терапії, яка може миттєво вилікувати ПТСР. Результати можуть бути поступовими, тому важливо бути терплячим та підтримувати військовослужбовця на протязі всього процесу реабілітації

Для військовослужбовців з ПТСР дуже важливо звертатися за професійною допомогою та підтримкою до досвідчених фахівців. Це може включати консультування з психологом, підтримку від товариств ветеранів та інші ресурси. Це може бути складно, оскільки стигматизація пов'язана з визнанням проблеми та запитом на допомогу, а також через низький рівень свідомості про ПТСР та його наслідки. Тому важливо здійснювати проактивні заходи для підтримки військовослужбовців з ПТСР, такі як проведення навчань та інформування про проблему.

Важливо також забезпечити військовослужбовцям з ПТСР доступ до різноманітних програм та ресурсів для їх реабілітації, таких як програми зайнятості, професійної підготовки, освіти та інші. Це може допомогти їм повернутися до нормального життя та досягти своїх цілей та амбіцій.

Висновки. Взагалі, успіх реабілітації військовослужбовців з ПТСР залежить від багатьох факторів, таких як індивідуальні потреби та характеристики, ресурси та підтримка оточення. Однак, з правильним підходом, підтримкою та відповідними програмами, військовослужбовці з ПТСР можуть знайти шлях до повного відновлення та повернення до повноцінного життя після війни.

Список використаних джерел

1. Різун, С.І. (2018). Посттравматичний стресовий розлад як проблема сучасної війни. Український військовий журнал, (3), 62-66.
2. Єрмоленко, Л.О. (2017). Підхід до реабілітації військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія Психологія, (63), 35-41.
3. Березко, І.В. (2020). Роль індивідуальної підхід до реабілітації військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом.
4. Cipriani, W., Desai, P., & Shih, J. (2020). Efficacy of kinesiology taping versus physical therapy in veterans with post-traumatic stress disorder-related chronic pain: A randomized pilot study".
5. Simons, K., Feland, J., & Giordanelli, M. (2018). "The Use of Kinesiology Taping in the Management of Veterans with Posttraumatic Stress Disorder: A Pilot Study.

Summary

METHODS AND APPROACHES TO THE REHABILITATION OF MILITARY SERVICEMEN WITH POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER

Teteruk S. M.

*student of the Humanitarian Institute of
the National Defence University of
Ukraine*

Abstract. *The publication covers the approaches and methods of
rehabilitation of servicemen with post-traumatic stress disorder.*

Key words: *post-traumatic stress disorder, rehabilitation.*

КОМУНІКАЦІЯ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ

Філіпов В. К.

*кандидат історичних наук, доцент
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
кафедри суспільних наук*

Анотація. *Статтю присвячено питанням щодо застосування комунікацій з позиції управління процесами інформаційної та міжособистісної взаємодії на внутрішньому рівні організації. Розкриті основні теоретичні аспекти внутрішніх комунікацій у системі управління організацією як складової її ефективного функціонування: уточнено сутність поняття «комунікація»; узагальнено переваги та недоліки основних засобів внутрішніх комунікацій і цілі їх формування в організації; систематизовано бар'єри на шляху ефективного комунікаційного процесу.*

Ключові слова: *комунікація, комунікаційні процеси, спілкування, інформація, внутрішні комунікації, ефективність комунікацій, недоліки, бар'єри, принципи.*

Постановка проблеми. Кожна людина щодня користується комунікаціями, але лише деякі це роблять досить узгоджено. Майже неможливо переоцінити важливість комунікацій в управлінні. Майже все, що роблять керівники, аби полегшити досягнення цілей організації, потребує ефективного обміну інформацією. Якщо люди не зможуть обмінюватися інформацією, то вони не зможуть і працювати разом, формулювати цілі й досягати їх.

Однак комунікації – це складний процес, що складається з взаємозалежних кроків. Кожен з цих кроків потрібен для того, щоб зробити наші думки зрозумілими іншій особі. Кожен крок — це пункт, у якому, якщо ми не будемо думати, що робимо, — зміст може бути втрачено. Мета кожного керівника – зробити процес комунікації якнайбільш ефективнішим і не втратити при цьому змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сфері управління висвітленню теоретичних та методичних засад комунікації присвячені праці Бебика В.М., Жигалова В.Г., Зверинцева А.Б., Орлової Т.М.

Суттєвий вклад в напрямку систематизації управління комунікаційними процесами, визначенням місця комунікацій у системі управління в організаціях присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, таких, як: Д. Аакер, Дж. Бернет, Б. Берлесон, Г. Стейнер, Дж.Л. Лейхіфф, Б.З. Мільнер, А. Войчак, Т. Примак, Г. Почепцов, О. Фисун, Н. Григор'єва, М. Плотніков, В. Різун, В. Рева та ін. Проте питання щодо застосування теорії комунікацій з позиції управління процесами інформаційної та міжособистісної взаємодії на внутрішньому рівні організації залишаються недостатньо дослідженими. Крім того,

необхідне оновлення методичних підходів та інструментарію управління комунікаціями з огляду на стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій.

Мета доповіді. Аналіз теоретичних засад внутрішніх комунікацій як складової ефективного управління в організації, узагальнення підходів до управління комунікаціями та розробка заходів щодо вдосконалення комунікаційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Комунікація (від лат. *communicatio* – єдність, передача, з'єднання, повідомлення, пов'язаного з дієсловом лат. *communico* – роблю спільним, повідомляю, з'єдную, похідним від лат. *communis* – спільний) – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами, спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів із метою передавання та одержання інформації.

Трактувань терміну «комунікація» досить багато і залежать вони від підходів, що використовуються авторами (лінгвістичний, філософський, психологічний, соціальний, економічний). При цьому навіть у межах одного підходу поняттям «комунікація» характеризують різні процеси (Бебик В. М., 2005, с. 124).

Різноманітні види й способи комунікації можна поділити на три групи: усну, письмову й візуальну. У свою чергу, саме спілкування можна умовно поділити на вербальне, невербальне та письмове спілкування.

Види вербальної комунікації: контакт масок; світське спілкування; формально-рольове спілкування; ділове спілкування; духовне міжособистісне спілкування (інтимно-особистісне).

До невербального спілкування відносяться: мова тіла, візуальний контакт, мова жестів та ін. В сучасних умовах зростає роль мережевого спілкування.

Загалом під комунікацією пропонується розуміти багатогранний соціально обумовлений процес обміну інформацією за допомогою комунікаційних інструментів і засобів.

Комунікативний процес – це обмін інформацією між двома чи більше людьми. Основна мета комунікативного процесу – забезпечення розуміння інформації, що є предметом обміну, тобто повідомлень. Однак сам факт обміну інформацією не гарантує ефективності її передачі. Тому попередньо треба мати уявлення про стадії процесу комунікації.

Комунікації – це процес передавання інформації від однієї особи до іншої. Ефективні комунікації – це такий процес передавання повідомлення, коли отримане повідомлення якомога близьке за значенням до первинного.

Комунікативний процес розпочинається, коли одна особа (відправник) хоче передати факт, ідею, думку чи іншу інформацію комусь іншому (одержувачу). Ця інформація має значення для відправника незалежно від того, чи вона проста й конкретна, чи складна й абстрактна.

У процесі обміну інформацією можна виділити чотири базових елементи: відправник – особа, яка генерує ідеї або збирає інформацію й передає її; повідомлення – власне інформація, що закодована за допомогою символів; канал – засіб передачі інформації; одержувач – особа чи особи, яким адресована інформація і які інтерпретують її.

Налагодження ефективної внутрішньої комунікації – важливий елемент посилення спроможності організації. До внутрішньої комунікації, перш за все, відносять спілкування зі співробітниками та колегами. Вона може бути оптимізованою за допомогою різноманітних інструментів, наприклад, співбесіди, електронного листування або інтрамережі. Той, хто приділяє увагу хорошій внутрішній комунікації, може позитивно впливати на робочу атмосферу та забезпечувати розуміння єдиної концепції й цінностей організації (Заветний, С. О., Пономарьов О. С., Пазиніч С. М., 2011, с.124).

Ще одна перевага якісної внутрішньої комунікації – мотивація співробітників. Регулярна підтримка діалогу допомагає знаходити прихований потенціал і, як наслідок, підвищувати ефективність. Також внутрішня комунікація є частиною фірмового стилю організації.

Спілкування та передача інформації від людини до людини або між групами людей у вигляді усних і письмових повідомлень, мови рухів тіла і параметрів мови – є комунікацією в широкому сенсі. Метою передачі інформації є не лише покращення самого процесу обміну інформацією й вдосконалення робочих процесів, а ще формування обізнаності й мотивації працівників щодо стратегічних цілей, корпоративних цінностей, особистих перспектив і можливостей. Вони не є лише ресурсом для обміну внутрішньою інформацією, а є однією зі складових корпоративної культури.

Важливо прийняти те, що внутрішні комунікації так само важливі, як і зовнішні. Адже якщо зовнішні впливають лише на зовнішній імідж установи, то внутрішні – на якість її роботи.

Аналіз поглядів фахівців у сфері управління комунікаціями дозволив уточнити їх значення в організації як: 1) інструменту інтеграції всіх видів діяльності; 2) середовища та механізму управління; 3) засобу забезпечення гнучкості та адаптивності; 4) інструмента розвитку кадрового та інноваційного потенціалу; 5) інструмента формування організаційної культури на основі цілісності цілей та цінностей (Мазур В.С., 2016).

Усе зазначене дозволяє віднести комунікації до стратегічних ресурсів, що мають велике значення для стійкого функціонування організації. Внутрішні комунікації в організації – це канали зв'язку, за допомогою яких керівництво організації взаємодіє з внутрішніми цільовими групами. Вони будуть стосуватися конкретного працівника, підрозділу чи передбачати інформацію для організації загалом.

Основні цілі формування системи внутрішніх комунікацій можливо визначити наступні: створення командного духу, об'єднання, згуртованості як основи для вирішення поставлених завдань; пояснення

стратегії розвитку організації, змісту нововведень та змін, інформування персоналу (згідно з дослідженнями 84% співробітників, які розуміють, що саме робить їх діяльність успішною, хочуть розвитку організації); формування корпоративної культури та образу організації; сприяння ефективному процесу прийняття рішень (персонал із доступом до інформації здобуває знання, підвищує компетентність та краще озброєний під час прийняття рішень); і т.ін.

На основі проведеного аналізу виокремлено основну мету внутрішньої комунікації - *формування за рахунок підвищення рівня лояльності та вмотивованості персоналу здорової корпоративної культури, яка підтримує стратегію розвитку та допомагає досягти мети організації.*

Проте на шляху ефективних комунікацій на всіх етапах діяльності організації існує безліч бар'єрів як особистісного характеру (індивідуальне сприйняття та інтерпретація змісту повідомлення; обмеженість інформаційної ємності сприйняття (короткочасної пам'яті); невміння слухати іншу людину тощо), так і різного роду організаційні, технічні і т.п. перешкоди (спотворення змісту повідомлення; інформаційне перевантаження існуючої системи комунікацій тощо), і відповідно різного ступеня складності для подолання.

Для підвищення ефективності міжособистісних комунікацій необхідно: пояснювати свої ідеї до того, як почнете їх висловлювати (передавати іншим людям); бути сприйнятливими до можливих семантичних проблем; стежити за виразом свого обличчя, жестами, позою, інтонаціями; висловлювати відкритість і готовність розуміти; домагатися встановлення зворотного зв'язку, використовуючи певні прийоми (задавати питання; просити співрозмовника переказати ваші думки; оцінювати мову поз, жестів й інтонацій співрозмовника, які можуть вказувати на замішання і нерозуміння; контролювати перші результати роботи; завжди бути готовим відповісти на питання).

Для підвищення ефективності комунікацій необхідно чітко пояснювати повідомлення, демонструвати розуміння, відвертість у розмові, стежити за своєю поведінкою та реакцією співрозмовника; координувати інформаційні потоки в організації, спрощувати схеми обміну інформацією, звертати увагу на інтонацію повідомлення та однозначність його інтерпретації, використовувати сучасні технології для точнішого і швидшого обміну даними, комплексно застосовувати різні засоби внутрішньої комунікації з урахуванням наявності різних аспектів сприйняття цільовими групами. Але, перш за все, для ефективної побудови системи комунікацій в її основу має бути покладений принцип зворотного зв'язку. Тільки тоді буде досягнута основна мета застосування формування за рахунок підвищення рівня лояльності та вмотивованості персоналу здорової корпоративної культури, яка підтримує стратегію розвитку та допомагає досягти мети організації.

Висновки. Таким чином, внутрішні комунікації – це система взаємовідносин в колективі побудованих на засадах прозорості, відкритості, взаємної поваги до кожного працівника.

Внутрішні комунікації – це шлях співпраці організації зі своїми співробітниками, і співробітників – зі своєю організацією. Ефективні комунікації між співробітниками дозволяють сформувати лояльне ставлення до організації, в якій вони працюють, та створити сприятливу атмосферу й емоційний стан співробітників. Саме внутрішні комунікації лежать в основі

успішного управління організацією та досягнення стратегічних цілей, оскільки вони є одним з основних механізмів визначення, створення та поширення цінностей установи серед її працівників.

Список використаних джерел

1. Бебик В. М. (2005). Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз : монографія. К. : МАУП. 440 с.

2. Заветний, С. О., Пономарьов О. С., Пазиніч С. М. (2011). Філософія впливу. Монографія. Х. : Видавець Савчук О.О. ; ХНТУСГ. 204 с.

3. Мазур В.С. (2016). Нові підходи і форми менеджменту, як особливого типу управління. Пріоритети економічного розвитку України: історія та сьогодення. Вінниця. С. 178-183.

References

1. Bebyk V. M. (2005). Informatsiyno-komunikatsiynyy menedzhment u hlobal'nomu suspil'stvi: psykhologhiya, tekhnologhiyi, tekhnika pablik ryleyshnz : monohrafiya. K. : MAUP. 440 s.

2. Zavyetnyy, S. O., Ponomar'ov O. S., Pazynich S. M. (2011). Filosofiya vplyvu. Monohrafiya. KH. : Vydavets' Savchuk O.O. ; KHNTUS·H. 204 s.

3. Mazur V.S. (2016). Novi pidkhody i formy menedzhmentu, yak osoblyvoho typu upravlinnya. Priorytety ekonomichnoho rozvytku Ukrayiny: istoriya ta s'ohodennya. Vinnytsya. S. 178-183

Summary

COMMUNICATION IN THE MANAGEMENT SYSTEM

Filipov V. K.
Senior Researcher

Abstract. *The article is devoted to questions regarding the application of communications from the point of view of managing the processes of information and interpersonal interaction at the internal level of the organization. The main theoretical aspects of internal communications in the organization's management system as a component of its effective functioning are disclosed: the essence of the concept of "communication" is clarified; the advantages and disadvantages of the main means of internal communications and the goals of their formation in the organization are summarized; barriers to an effective communication process are systematized.*

Keywords: *communication, communication processes, communication, information, internal communications, effectiveness of communications, shortcomings, barriers, principles.*

The purpose of the report. Analysis of theoretical foundations of internal communications as a component of effective management in the organization, generalization of approaches to communications management and development of measures to improve communication processes.

Formulation of the problem. Everyone uses communications every day, but few do so consistently. It is almost impossible to overestimate the importance of communications in management. Almost everything managers do to facilitate the achievement of organizational goals requires effective information sharing. If people cannot share information, they will not be able to work together, formulate goals and achieve them.

However, communication is a complex process consisting of interdependent steps. Each of these steps is necessary in order to make our thoughts clear to another person. Each step is a point where, if we don't think about what we're doing, the meaning can be lost. The goal of every manager is to make the communication process as effective as possible without losing the content.

Conclusions. Thus, internal communications is a system of mutual relations in the team built on the principles of transparency, openness, and mutual respect for each employee.

Internal communications is a way of cooperation between the organization and its employees, and employees with their organization. Effective communication between employees makes it possible to form a loyal attitude to the organization in which they work, and to create a favorable atmosphere and emotional state of employees. Internal communications are the basis

successful management of the organization and achievement of strategic goals, as they are one of the main mechanisms for determining, creating and spreading the institution's values among its employees.

ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВОГНЕВІЙ ПІДГОТОВЦІ ЗІ СТРІЛЕЦЬКОЇ ЗБРОЇ

Ярошов М. І.

слухач гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського

Анотація. Представлено тези для участі в конференції та публікації в збірнику матеріалів конференції. Розглянуто особливості використання інформаційних технологій в процесі навчання військовослужбовців в Україні, визначені тенденції розвитку вітчизняної освітньої діяльності з урахуванням трансформаційних явищ цифровізації, обґрунтовано практичні механізми впровадження мультимедійних засобів під час навчання військовослужбовців вогневій підготовці зі стрілецької зброї.

Ключові слова: інформаційні технології, методика навчання, загальновійськові дисципліни, програмно-тренажерні комплекси.

Актуальність проблеми. Впровадження цифрових технологій у професійну підготовку військових фахівців ВВНЗ дає змогу значно підвищити ефективність цього процесу. Зокрема, використання цих технологій дає студентам військових спеціальностей змогу підвищити якість готовності до лекційних, семінарських та практичних занять із фахових дисциплін (Биков & Кухаренко, 2008, с. 26).

Враховуючи значні й стрімкі темпи науково-технічного прогресу, постає необхідність здійснення цифрової революції і в освітній галузі, в тому числі під час викладання загальновійськових дисциплін, оскільки сучасне інформаційне суспільство потребує принципово нових підходів до здобуття якісної освіти, починаючи з дошкільного віку.

У цьому контексті варто відшукувати нові шляхи, засоби та способи щодо підготовки військовослужбовців, які володітимуть основам цифрової грамотності та будуть здатні до розробки, впровадження та поширення цифрової освіти. Цього завдання можна досягти шляхом якісно налагодженого освітнього процесу.

Система освіти із застосуванням нових технологічних інструментів і необмежених інформаційних ресурсів повинна навчитися ефективно їх впроваджувати в освітній процес. Практика онлайн курсів і змішаного навчання створює поле безмежних освітніх можливостей, що орієнтує на якість освіти для кожної людини, незалежно від місця проживання, умінь, але відповідно до його інтересів і можливостей. Такі зміни потребують від педагога вільного володіння цифровим освітнім середовищем. З огляду на це, перспективним завданням всіх ВВНЗ є підвищення кваліфікації

педагогів щодо цифрової грамотності, орієнтованої не лише на розробку курсів, а й на застосування цифрового середовища в освітньому процесі викладання загальновійськових дисциплін (Семенюк, 2011).

Мета дослідження полягає у з'ясуванні практики застосування інформаційних технологій під час навчання військовослужбовців вогневій підготовці зі стрілецької зброї.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація – це своєрідна зміна парадигми того, як ми думаємо, як ми діємо, як ми спілкуємося із зовнішнім середовищем і один із одним, а технологія тут – скоріше інструмент, аніж мета. Якщо ж говорити простою мовою, то цифровізація сприяє спрощенню освітнього процесу, роблячи його більш гнучким, пристосованим до реалій сучасного дня, що у свою чергу забезпечує формування конкурентоспроможних професіоналів (Колос, 2016, с. 144)

В освіті цифровізація спрямована на забезпечення безперервності процесу навчання, тобто *life-long- learning* – навчання протягом життя, а також його індивідуалізації на основі *advanced-learning-technologies* – технологій просунутого навчання. В цей термін включають використання в навчанні значних даних про процес освоєння окремими учнями певних дисциплін і багато в чому автоматичної адаптації навчального процесу на їх основі; використання віртуалізації, доповненої реальності і хмарних обчислень і багато інших технологій.

Водночас зауважимо, що цифровізація процесу викладання загальновійськових дисциплін у ВВНЗ безпосередньо залежить й від рівня володіння цифровими технологіями педагога з метою їх продуктивного застосування в освітній діяльності (Смульсон & Машбиць, 1997, с. 12).

На думку дослідників, сьогодні існує необхідність формування уміння орієнтуватися в потоці цифрової інформації у педагогів, працювати з нею, обробляти і вбудовувати в нову педагогічну технологію. Інформаційний формат заснований на цифровому поданні інформації.

З огляду на вище зазначене можна сформулювати ті завдання цифровізації, які, повинні бути поставлені перед освітнім закладом (Андрущенко & Бех, 2008, с. 104):

забезпечення навчання та підвищення кваліфікації викладацького складу вишу щодо використання цифрових технологій в освітній діяльності;

реалізація цифрових технологій в освітньому процесі;

надання можливості колективного користування цифрових ресурсів і вільного доступу до них у хмарних сервісах;

забезпечення підвищення рівня мотивації до професійного використання цифрових технологій викладачами та студентами;

створення інноваційних умов розвитку через упровадження цифрових технологій;

надання інформаційних і консультаційних послуг щодо використання цифрових і хмарних технологій із необмеженими ресурсами;

накопичення, систематизація та розповсюдження інформації щодо використання цифрових і хмарних технологій закладом вищої освіти (Пометун & Пироженко, 2004, с. 29).

Додаткові напрямки застосування цифровізації в освіті спрямовані на розвиток цифрових бібліотек і кампусів навчальних закладів. Розробка і наповнення онлайн курсу має здійснюватися із застосуванням програмних рішень, що дозволяють здійснити збірку курсу з наявних інформаційних ресурсів і в спеціалізованих програмних середовищах, авторськими системами, автоматизованим проектуванням.

Пропозиції. Із військовим вторгненням Російської Федерації на територію України гостро постало питання освоєння стрілецької зброї задля забезпечення власної безпеки. В цьому сенсі зростання якості навчання військовослужбовців володіння стрілецькою зброєю залишається важливим питанням військової педагогіки. Без з'ясування проблематики про спрямованість, зміст і засоби навчання фахівців неможливо забезпечити високий рівень їх професійної діяльності. У зв'язку з цим введення в систему навчання вогневої підготовки сучасних мультимедійних тренажерних комплексів та застосування комп'ютерно-тренажерних технологій є очевидною необхідністю (Семенюк, 2011, с. 33).

Для допомоги у навчанні навичкам стрільби зі стрілецької зброї розроблені та успішно використовуються багато програмно-тренажерних комплексів і симуляторів. Іноземні компанії представляють досить широкий спектр різних стрілецьких тренажерів, що допомагають навчати вогневій підготовці. Стрілецький тренажер не потребує ніяких спеціальних умов, але він значно полегшує працю викладача, оскільки ПЗ дає можливість завантажувати списки осіб, що стріляють, автоматично фіксувати та оцінювати результати їх стрільб, архівувати інформацію для подальшої обробки (Ягупов, 2000, с. 24).

Висновки. Отже, найсучаснішим комп'ютерним засобом навчання військовослужбовців вогневій підготовці зі стрілецької зброї є мультимедіа, що ґрунтується на спеціальних апаратних і програмних засобах. Однією з беззаперечних переваг засобів мультимедіа є можливість розроблення на їх основі інтерактивних комп'ютерних презентацій. Проведення занять при комплексному застосуванні традиційних та мультимедійних технологій забезпечує набуття військовими не тільки глибоких та міцних знань, а й вміння розвивати інтелектуальні, творчі здібності, самостійно набувати нових знань та працювати з різними джерелами інформації.

Список використаних джерел

1. Андрущенко, В. П., & Бех, І. Д. (2008). *Педагогіка вищої школи* (В. Г. Кременя, Ред.). Педагогічна думка.
2. Биков, В. Ю., & Кухаренко, В. М. (2008). *Технологія створення дистанційного курсу*. Міленіум.

3. Колос, К. Р. (2016). *Проектування і використання комп'ютерно - рієнтованого навчального середовища закладу післядипломної педагогічної освіти: теоретикометодичні засади*. Волинь.
4. Пометун, О. І., & Пироженко, Л. В. (2004). *Інтерактивні технології навчання*. Наук. світ.
5. Семенюк, В. І. (2011). *Удосконалення системи навчання курсантів вищих військових навчальних закладів з вогневої підготовки*. ДПУ.
6. Смульсон, М. П., & Машбиць, Є. І. (1997). *Основи інформаційних технологій навчання*.
7. Ягупов, В. В. (2000). *Теорія і методика військового навчання*. Тандем.

References

1. Andrushchenko, V. P., & Bekh, I. D. (2008). *Pedahohika vyshchoyi shkoly* (V. H. Kremenyu, Red.). Pedahohichna dumka.
2. Bykov, V. YU., & Kukharenko, V. M. (2008). *Tekhnolohiya stvorennya dystantsiynoho kursu*. Milenium.
3. Kolos, K. R. (2016). *Proektuvannya i vykorystannya komp'yuterno - riyentovanoho navchal'noho seredovishcha zakladu pislyadyplomnoyi pedahohichnoyi osvity: teoretykometodychni zasady*. Volyn'.
4. Pometun, O. I., & Pyrozhenko, L. V. (2004). *Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya*. Nauk. svit.
5. Semenyuk, V. I. (2011). *Udoskonalennya systemy navchannya kursantiv vyshchykh viys'kovykh navchal'nykh zakladiv z vohnevoyi pidhotovky*. DPU.
6. Smul'son, M. P., & Mashbyts', YE. I. (1997). *Osnovy informatsiynykh tekhnolohiy navchannya*.
7. Yahupov, V. V. (2000). *Teoriya i metodyka viys'kovoho navchannya*. Tandem.

Summary

THE PRACTICE OF USING DIGITAL TECHNOLOGIES DURING THE TRAINING OF MILITARY PERSONNEL IN FIREARMS TRAINING WITH SHOULDER WEAPONS

Yaroshov M. I.

*student of the Humanitarian Institute of
the National Defence University of
Ukraine*

Abstract. *The abstracts for participation in the conference and publication in the conference proceedings are presented. The peculiarities of the*

use of information technologies in the process of training of military personnel in Ukraine are considered, the tendencies of development of domestic educational activity are determined taking into account the transformational phenomena of digitalisation, practical mechanisms for the introduction of multimedia tools in the training of military personnel in small arms fire training are substantiated.

Key words: *information technologies, teaching methods, general military disciplines, software and training complexes.*

